

SLOVENSKÁ REČ

74 | 2009 | 3 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Juraj Dolník, Konceptný rámec jazykového poradenstva ■ Jozef Mlacek, Antiprislovie a príbuzné útvary. (K niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví)

DISKUSIE A ROZHLEDY

Jana Hašanová, Niekoľko úvah nad publikáciou Miloslavy Sokolovej: Nový deklinačný systém slovenských substantív ■ Správa o pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti Katedry slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 2006 – 2008. Katarína Muziková

SPRÁVY A RECENZIE

J. R. Nižnanský – človek chleba, vína a medu. A. Maričová ■ Vedecký seminár venovaný 100. výročiu narodenia Eugena Jónu. Martina Kopecká ■ XVI. celopoľská onomastická konferencia. Ivana Kopásková

KRONIKA

Jubilujúci Milan Majtán. Pavol Žigo ■ Prof. Vladimír Patráš päťdesiatnikom. Ján Findra

ROZLIČNOSTI

Čo hovorí korpusová lingvistika na prasaco-prasačí spor? Peter Ďurčo ■ Ešte k sporu prasací – prasačí. Slavomír Ondrejovič

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Jana Wachtarczyková,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Juraj Dolník, Koncepčný rámec jazykového poradenstva ... 129
Jozef Mlacek, Antipríslovie a príbuzné útvary.
(K niektorým súčasným premenám v paremiológii
a jej pojmosloví) 135

DISKUSIE A ROZHĽADY

Jana Hašanová, Niekoľko úvah nad publikáciou Miloslavy
Sokolovej: Nový deklinačný systém slovenských
substantív 149
Správa o pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti Katedry
slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity
Komenského v Bratislave v rokoch 2006 – 2008.
Katarína Muziková 160

SPRÁVY A RECENZIE

J. R. Nižnanský – človek chleba, vína a medu. A. Marićová ... 171
Vedecký seminár venovaný 100. výročiu narodenia Eugena
Jónu. Martina Kopecká 174
XVI. celopoľská onomastická konferencia. Ivana
Kopásková 177

KRONIKA

Jubilujúci Milan Majtán. Pavol Žigo 182
Prof. Vladimír Patráš päťdesiatnikom. Ján Findra 185

ROZLIČNOSTI

Čo hovorí korpusová lingvistika na prasaco-prasačí spor?
Peter Ďurčo 189
Ešte k sporu prasací – prasačí. Slavomír Ondrejovič 191

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows, najlepšie vo formáte .rtf. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridávať sa naďalej úzu časopisu, používať *kurzívu*, **bold**, ^{horný/}_{dolný} index. Nič nepodčiarkovať, neriediť, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Príspevky prosíme posielat' elektronickou poštou ako prílohu paralelne na adresy *wachtarczyk@gmail.com* a *slavoo@juls.savba.sk*. Po prijatí príspevku autorov vyrozumíme o možnostiach publikovania.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honorára: rodné číslo, adresu trvalého bydliska a číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať približne 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 74, 2009. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Evidenčné číslo EV 3695/09

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2009

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 74 – 2009
ČÍSLO 3

Na zasadani Vedeckej rady Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (18. mája 2009), ktorá bola venovaná najmä otázkam jazykového poradenstva, sa konštatovala naliehavá potreba vypracovať explicitne všeobecné zásady poradenstva, ako aj koncepciu spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktorá by mohla byť bázou pre toto poradenstvo JÚĽŠ SAV. Členovia VR sa zhodli aj v tom, že vypracovanie takéhoto návrhu predpokladá diskusiu, založenú na explanačnom princípe.

Na vypracovanie koncepčného návrhu poradenstva sa podujal predseda VR JÚĽŠ SAV Juraj Dolník s tým, že sa k jeho návrhu VR vráti na svojom najbližšom zasadaní. Predpokladáme však, že bude užitočné, keď o týchto témach bude mať možnosť diskutovať celá slovenská jazykovedná obec. To je hlavný dôvod, prečo tézy J. Dolníka uverejňujeme v časopise pre výskum slovenského jazyka Slovenská reč. Redakcia očakáva k téme diskusné príspevky, k čomu však na základe predchádzajúcich skúseností dopĺňa (adresne najmä pre niektorých polemikov), že každý názor sa dá povedať kultivovane a racionálne, bez osočovania a napádania iných. Tešíme sa práve na takéto príspevky.

hlavný redaktor Slovenskej reči

Juraj Dolník

KONCEPČNÝ RÁMEC JAZYKOVÉHO PORADENSTVA

Dolník, J.: Conceptual framework of the linguistic consultancy. Slovenská reč, 74, 2009, No. 3, pp. 129 – 134. (Bratislava).

The author provides a set of thesis and subthesis as the pillars of conceptual decisions about language structures within the linguistic consultancy. The fundamental thesis is that the contemporary Standard Slovak is a natural language, i.e. a language that gets into the state of the evolutionary return to the „folk“ language. This thesis is the basis of the analysis of structures in favour of the linguistic consultancy.

Základným a určujúcim činiteľom kvality jazykového poradenstva je koncepčná báza rozhodovaní o jazykových štruktúrach, ktoré sú predmetom aktuálneho záujmu používateľov. Koncepcia sa vyvodzuje z istej teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, korešpondujúcej so súčasným stavom lingvistického poznávania.

Koncepčný rámec ponúkaný v tomto príspevku obsahuje tézy a podtémy ako základné oporné piliere pri analýze jazykových štruktúr, a teda ako ideové pozadie ich hodnotenia. Tento rámec je podložený teóriou, ktorú autor prezentoval v iných prácach. Z nej vyvodzuje tri tézy a tri podtémy.

A. Súčasná spisovná slovenčina je prirodzený jazyk vyššieho vývojového stupňa.

Súčasná spisovná slovenčina sa dostala do vývojového štádia evolučného návratu k prirodzenému jazyku nižšieho stupňa, t. j. k „ľudovému“ jazyku, ktorý sa vyznačuje tým, že funguje a rozvíja sa internou reguláciou daného spoločenstva. Prívlastok evolučný vyjadruje, že je to návrat, do ktorého sa premieta vývoj spisovného jazyka v spätosti s meniacimi sa podmienkami jeho fungovania. Týmto návratom spisovná slovenčina nadobudla status prirodzeného jazyka vyššieho stupňa, takže sa ocitla v stave konformity s internou reguláciou. Táto je zlučiteľná len s takými externými zásahmi, ktoré sú vyvolávané problémami vychádzajúcimi z povahy prirodzeného jazyka vyššieho stupňa.

Téza o evolučnom návrate spisovnej slovenčiny sa opiera o fakt, že demokraticizácia tohto jazykového útvaru sa približuje k optimálnemu stavu. Jeho sociálna báza sa rozšírila natoľko, že ho aktívne ovláda úplná väčšina Slovákov. Signifikantná časť si ho osvojuje prirodzenou cestou, takže ovládanie spisovnej slovenčiny týchto používateľov je založené na prirodzene vypestovanom jazykovom cite. Sledovanú tézu podporuje aj fakt, že sa výrazne zvýšil podiel hovoreného jazyka na verejnej komunikácii, pričom je závažné, že v nej majú významné miesto nepripravené prejavy. Vytvorili sa podmienky na to, aby používatelia súčasnej spisovnej slovenčiny prežívali stav *evolučne transformovaného používateľa „ľudového“ jazyka*, teda stav, keď v základe používania jazyka suverénne dominuje jazykový cit používateľa v neustálej konfrontácii s ostatnými používateľmi. Na tieto podmienky však vplýva neustále vonkajšie zasahovanie do jazyka, jeho umelá regulácia, čím sa jazykový cit dostáva do rozporu s fragmentmi jazykového vedomia ako produktu jazykového poučovania v duchu externých intervencií. Pre prirodzene vypestovaný jazykový cit je vonkajšie zasahovanie nedeštruktúrne vtedy, keď sa týka javov, na ktoré používateľ svojím citom nedokáže zareagovať, resp. uspokojivo reagovať, pričom sa mu nedostáva pomoci od ostatných používateľov. Evolučný návrat k „ľudovému“ jazyku teda aktualizuje internú reguláciu jazyka, ale súčasne aj jav zvaný reálny jazykový problém, ktorý vyžaduje uvedomovanú reakciu.

Téza o prirodzenosti súčasnej spisovnej slovenčiny zahŕňa tieto podtémy:

1. Súčasnej spisovnej slovenčine sú vlastné spontánne zmeny.

Prirodzený jazyk sa vyznačuje tým, že pri jeho používaní sa objavujú stimuly na potenciálne spontánne zmeny. Táto potenciálnosť sa realizuje, keď sa individuál-

na reakcia na taký stimul spontánne rozšíri v jazykovom spoločenstve (keď sa stane reakciou významnej časti používateľov). Spontánnosť znamená aj nezámernosť a implikuje aj to, že jazyková inovácia sa objavuje a šíri nepozorovane, bez registrácie jazykovej zmeny (registrujú ju len tí, ktorí sú pod vplyvom spisovnojazykového diskurzu nastavení na sledovanie jazykovej správnosti). Deskriptívny lingvista má sklon na hodnotenie takej inovácie z hľadiska funkčnosti. Nefunkčné zmeny odmieta a akceptuje tie, ktoré podporujú „vývinové tendencie“ v jazykovom systéme. Nefunkčné inovácie sa mu niekedy javia ako nelogické, nezmyselné. Z hľadiska používateľov, ktorí sú mimo vplyvu spomínaného diskurzu, sú spontánne pohyby v jazyku sprievodným príznakom prirodzeného jazykového správania, ktorý vychádza z mechanizmu komunikačného narábania s jazykovými prostriedkami.

Povaha súčasnej spisovnej slovenčiny zahŕňa spontánne jazykové zmeny bez ohľadu na to, či ich deskriptívny lingvista hodnotí ako funkčné alebo nefunkčné. Rozhodujúce je, že používatelia jazyka pri týchto zmenách prejavujú svoj prirodzený zmysel pre normálne jazykové procesy (na základe jazykového citu), kým deskriptívny lingvista dáva najavo svoj zmysel pre svoje konštrukcie. Dobrým ilustračným príkladom je spojenie typu *vd'aka požiaru (sme prišli o niekoľko hektárov lesa)*, na ktoré jazyková kritika upozorňuje ako nesprávne. Používateľovi sa vysvetlí, že význam „vd'aka“, „vd'ačiť“ je spojitelný s významom, ktorý zahŕňa komponent „kladné“ (vd'ačíme za niečo, čo je pre nás pozitívne), a preto je spojenie nesprávne (treba ho nahradiť spojením *vinou požiaru*). Táto „inovácia“ (úvodzovky z hľadiska kritika) nie je len nefunkčná, ale aj nelogická, nesprávna. Ako je možné, že sa tak rozširuje? Ide o prejav spontánneho jazykového pohybu, pri ktorom používateľ demonštruje svoj prirodzený zmysel pre jazykový proces zvaný demotivácia a zovšeobecňovanie významu. Kritik v mene správnosti, logickosti z hľadiska svojej deskriptívno-lingvistickej analýzy útočí na tento prirodzený zmysel používateľa.

Príklad zreteľne ukazuje na potrebu ujasnenia si explanačného základu, ktorý je v pozadí odbornej reakcie na toto spojenie. Zároveň jasne ukazuje, že teória a metodológia sú priamo späté s rozborom konkrétneho jazykového javu. Vidíme, že teória prirodzenej povahy súčasnej spisovnej slovenčiny a primeraná metodológia jej skúmania sú predpokladom pochopenia konkrétneho jazykového správania používateľa.

2. Systém súčasnej spisovnej slovenčiny sa reprodukuje v komunikácii na základe jazykového citu jej signifikantných používateľov.

Teoretické zobrazenie takého systému je explanačný základ ústrojnosti prostriedkov spisovnej slovenčiny. Keďže deskriptívny lingvista spravidla posudzuje systémovosť istého výrazu podľa toho, ako zodpovedá danej „zákonitosti“ príslušného jazyka, oporu nachádza v typovej frekvencii daného javu: orientuje sa na pravidelnosť podloženú kvantitatívnym údajom. Smerodajné je to, čo kvantitatívne prevláda. Sklon k orientácii podľa princípu kvantity sa podopiera ideou o posilňovaní systémovosti

(a teda organizovanosti, poriadku, jednoduchosti a pod.) v jazyku. Kvantitatívny princíp je nesporne závažný regulátor jazykového správania používateľov, ale závažné je aj to, že neriadenie sa týmto princípom neznamená automaticky narušenie, resp. oslabovanie jazykového systému. Výskyt štruktúr, ktoré nezodpovedajú princípu kvantity používateľa prirodzeného jazyka vnímajú ako normálne, a teda keď (neuvedomene) preferujú takú štruktúru, reprodukujú normálnosť. Mimokomunikačné, logické upravovanie v duchu „zákonitostí“ viazaných na kvantitatívny princíp narúša prirodzený jazykový cit, zmysel používateľov pre jazykovú normálnosť. Príklad: *zemiakové hranolky*. Na tomto mieste už netreba opakovať známu argumentáciu.

Opirajúc sa o podtému (1), jazykový poradca (kritik) nehodnotí výrazy, ktoré na prvý pohľad nezodpovedajú „zákonitostiam“ jazyka, hneď ako neústrojné, ale skúma, v čom cítia používatelia oporu pre daný výraz, pričom si uvedomuje, že daný výraz vyplynul z asociácií v jazykovej komunikácii. Takto sa totiž systém prirodzeného jazyka konštituoval a takto sa reprodukuje. Príklad: *odparkovať*. Jazykový poradca považuje tento výraz za správny len vo vzťahu *zaparkovať* – *preparkovať* – *odparkovať* (čiže vo význame „*odísť s vozidlom z miesta, kde sa parkovalo*“), ale za nesprávny v spojeniach typu *odparkovať niekde auto a ďalej ísť peši*. Používateľ s normálnym jazykovým citom však v komunikácii našiel oporu práve v slove, ktoré kritik odporúča ako jednu z náhrad, totiž v slovese *odstaviť*, ku ktorému sa pridáva sloveso *odložiť*: *Odlož si veci a pod' ďalej* = *Nechaj si tu veci načas odložené a pod' ďalej* : *Odstav auto, ďalej pôjdeme peši* = *Nechaj tu auto načas odstavené, ďalej pôjdeme peši* : *Odparkuj auto, ďalej pôjdeme peši*. A tak pribudlo k slovám *odstaviť*, *zaparkovať* normálne slovo *odparkovať* (porov. aj Ondrejovič, 2007). Dôležité je nestrácať zo zreteľa, že používatelia prejavujú svoj zmysel pre ústrojnosť v komunikácii, hoci, pravdaže, niekedy dokáže uplatniť aj intuitívne pravidlo. Oproti tomu deskriptívny lingvista je nastavený na abstraktné pravidlá.

3. Systému súčasnej spisovnej slovenčiny ako prirodzeného jazyka je vlastná istá miera neurčitosti.

Neurčitosť sa prejavuje v tom, že bežný používateľ kolíše pri istých výrazoch, lebo sa mu „tlačia na jazyk“ dve podoby, alebo sa používatelia rozchádzajú pri používaní dvoch možných podôb, pričom toto váhanie nie je následkom medzerovitosti jazykovej kompetencie, ale povahy daného jazykového javu. Výrazným príkladom sú neživotné substantíva mužského rodu na -r, -l, medzi ktorými sa vyskytujú slová s kolísavým zakončením v Lsg a Npl. Napríklad kým Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 93) pripisuje substantívu žurnál v Lsg koncovku -i, kodifikačný slovník odporúča -e; alebo ten istý slovník uvádza tvar v *kotle*, ale v úze sa často vyskytuje v *kotli*. Z pozície používateľa ide o objektívnu neurčitosť, vyplývajúcu z nedostatočnej vyhranenia daných štruktúr, a tak treba s nimi zaobchádzať. Keď používateľ dostane informáciu, že pri podobných prípadoch nezlyháva jeho jazykový cit, ale

„na vine“ je samotný jazyk, pričom sa dozvie, že to nie je nejaká anomália jeho jazyka, podporí sa tým normálnosť jeho jazykovej kompetencie. Máme tu do činenia s „objektívnou neurčitosťou“, preto na otázku o primeranosti jazykovedného odporúčania je v odpovedi spoločným menovateľom to, že umelé rozhodnutie „od stola“ a odstraňovanie prirodzenej neurčitosti je neprirodzené a neprimerané. Prihliada sa na to, ako sú rozšírené prirodzené potenciálne alternatívy (napríklad v *žurnále* a *žurnáli*, v *kotle* a *kotli* a pod.). Aj tu treba mať na mysli, že aj dobre mienené (ale umelé) úsilie o posilňovanie jednoty v norme znamená nahľadávanie prirodzenej jazykovej kompetencie, a teda zneisťovanie používateľa.

Istým prejavom neurčitosti je potenciálna polyformnosť, čiže dve ponuky jazykového systému na formové stváranie istého obsahu, napríklad *lakovník/lakovač*. Tu sa vychádza z ústrojnosti obidvoch podôb s vedomím, že umelá preferencia jednej z nich narúša používateľský cit pre systémovosť. Napríklad kodifikačný slovník pouča používateľa, že správnu formou na označenie „miesta, ktorým sa prechádza“ je *prie-chod*, nie *prechod*. Je to atak na používateľov cit pre metonymickú lexiu. Vyhlásenie jednej podoby (*prie-chod*) za správne bez ohľadu na to, že používatelia využívajú aj druhú možnú podobu, deformačne zasahuje do prirodzeného ovládania jazyka.

B. Súčasná spisovná slovenčina je optimálne prispôbovaná dynamike diferenciacie jazykovej komunikácie, komunikačných potrieb a záujmov jej používateľov.

V tejto téze sa odráža prirodzená rozvinutosť (vypelosť) súčasnej spisovnej slovenčiny, jej optimálna pružná stabilita. Jej rozvinutosť, stabilita a súčasne pružnosť používateľa prežívajú ako možnosť naplno využívať jej reálne a potenciálne prostriedky v súlade so súčasnou dynamikou komunikačných podmienok, potrieb a záujmov. Funkčnosť neštandardných jazykových prostriedkov vnímajú vo vzťahu k tejto dynamike. Základom hodnotenia takých prostriedkov je ich dôkladná, netendenčná analýza z hľadiska ich funkčnosti, pričom neuniká pozornosti, že v súčasnej komunikácii sa výraznejšie „dostáva k slovu“ pragmatická funkcia. Typickým príkladom je pragmatickofunkčné využitie neskloňovania názvov, keď autorom záleží na tom, aby sa napríklad názov firmy fixoval v pamäti ľudí v nemodifikovanej podobe (Vitajte v IKEA). Nejde o paušálny súhlas s neskloňovaním, ale o akceptovanie pragmaticky motivovaného neohýbania v primeranej komunikačnej situácii.

Analýza výrazov v korelácii s dynamikou súčasných komunikačných podmienok, potrieb a záujmov sa spája s otázkou potenciálneho rozvíjania jazykovej synonymie. Jej pozadím je aj uvedomovanie si diferenciačných jemností v jestvujúcich synonymických radoch, ktoré sú aj oporou jazykového citu používateľov pri intuitívnom akceptovaní istého výrazu. Keď sa takto orientovaný rozbor uplatní napríklad pri slove *vytesniť*, ktoré sa už v jazykovej poradni odmietlo ako zbytočné vzhľa-

dom na zafixované slová *vytlačit'*, *vytisnúť*, a keď sa nezostane pri prvoplánovej interpretácii lexikálneho motívu tesný v spätosti s lexikálnym významom tohto slova, ukáže sa, že jeho spontánne prijatie používateľmi je motivované jemnou sématickou diferenciáciou, ktorá má analógiu v synonymických radoch.

C. Súčasnej spisovnej slovenčine je vlastné normálne akomodačno-asimilačné správanie vo vzťahu ku kontaktným jazykom.

Normálnosť takého správania spočíva v tom, že s „ponukami“ z cudzích jazykov sa zaobchádza s takou mierou selektívnosti, aká zodpovedá dynamike diferenciacie súčasných komunikačných podmienok, potrieb a záujmov, pričom preberané prvky si jazyk prispôbuje svojim konvenciam. Idea normálnosti nahrádza myšlienkový stereotyp, že slovenčina je ohrozená (angličtinou). Kým tento stereotyp blokuje nepredpojatú analýzu cudzieho prvku, idea normálnosti stimuluje k rozboru na pozadí predpokladu, že použitie cudzieho prvku má funkčnú motiváciu, aj keď na prvý pohľad sa to tak nejaví. Až keď sa táto motivácia neodhalí vyčerpávajúcou analýzou, čiže sa zistí, že daný výraz sa vymyká zo sféry pôsobenia princípu funkčnej konštanty, cudzí prvok sa hodnotí ako nefunkčný (ide o analógiu s postupom, ktorý uplatňujeme pri odhaľovaní skrytých významov, napríklad pri novej metafore, ktorej význam pri prvom vnímaní zostáva skrytý; riadime sa princípom zmyslovej konštanty, čiže predpokladom, že k významu dospejeme hlbšou interpretáciou). Základom analýzy je teda rekonštrukcia funkčného rozpätia preberaných prvkov, ktoré vyplýva z dynamiky diferenciacie súčasných komunikačných podmienok, potrieb a záujmov.

Literatúra

Morfológia slovenského jazyka. Red. Jozef Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Čo znamená slovo *odparkovať*? Slovenská reč, 72, 2007, s. 319 – 320.

Jozef Mlacek

ANTIPRÍSLOVIE A PRÍBUZNÉ ÚTVARY (K NIEKTORÝM SÚČASNÝM PREMENÁM V PAREMIOLÓGII A JEJ POJMOSLOVÍ)

MLACEK, J.: Proverbs and their place among near genres. Slovenská reč, 74, 2009, No. 3, pp. 135 – 148. (Bratislava).

The paper approaches the notion anti-proverb, which is not spread in the Slovak paremiology and phraseology. On the contrary, it is widespread in the scholarly foreign works. Author points out, that almost all this notion names modified ways of using not only proverbs, but also other cases of paremiology and even non-paremiological customary utterances. Paper deals with typical attributes of anti-proverb as well as with intertextual and other relations of these collocations, especially with proverbs, quasi-proverbs and sayings. Nevertheless, only several collocations, connected with the notion anti-proverb, fully correspond with the motivation of the notion anti-proverb (they are not linked with individual proverbs and there is not included to them a formant anti- as an element representing the contradiction).

Medzi základné vlastnosti paremiológie aj jej jednotiek, teda parémií, sa azda v každej jej interpretácii počíta ustálenosť. Parémie, podobne ako všetky frazémy, sú jednotkami celkom alebo aspoň čiastočne ustálenými, jednotkami, ktoré v reči neupravujeme zakaždým znova, ale ktoré v nej iba uplatňujeme ako viac-menej hotové prvky. V takejto situácii sa môže zdať trochu paradoxné celé zameranie tohto textu, keď už v jeho podtitule uvádzame, že chceme sledovať premeny takýchto jednotiek, ba dokonca ešte špecifickejšie: ich súčasné premeny. Takýto zámer však nie je nijako náhodný, vychádza totiž z faktu, že ani pri svojej väčšej či menšej ustálenosti nie sú tieto jednotky nijako celkom petrifikované, zmeravené (takýchto celkom zmeravených jednotiek je v sledovanej množine len isté, a to pomerne nízke percento), že teda aj pri väčšine z nich zaznamenávame istú premenlivosť, určité ich pretváranie alebo dotváranie, isté dynamické tendencie. Sledovať podoby tejto protikladnosti (ustálenosť – dynamika) vo sfére jednotiek v živej reči pomerne frekventovaných a rozlične využívaných je aj bádateľsky lákavé a azda aj širšie spoločensky aktuálne. Oná širšia aktuálnosť vyplýva predovšetkým z toho, že predmetom nášho sledovania budú uvedené jednotky aj spôsoby ich uplatňovania, s ktorými sa môže stretnúť každý používateľ jazyka, ktoré možno hociktorý používateľ jazyka v rozličných komunikačných situáciách bežne nielen stretne, ale aj sám uplatní. Ich spomenutá bádateľská prítťažlivosť zasa súvisí najmä s faktom, že v rozličných čiastkových disciplínach, ktoré túto problematiku skúmajú, je práve v interpretácii žánrovej povahy a členitosti príslušných jednotiek aj doteraz mnoho otvorených otázok, ktoré si vyžadujú ďalší systematickejší a hlbší výskum.

Z naznačených formulácií vyplýva, že témou tohto príspevku bude skúmať všetky tie premeny, ktoré možno zistiť aj v samom jazyku, konkrétne pri jednotkách uvedeného typu, aj v jeho uplatňovaní v reči. Náš rozbor však pôjde ešte o kúsok ďalej a bude sledovať aj to, ako sa spomenutá premenlivosť obidvoch druhov (aj vo fonde týchto jednotiek aj v ich rečovom uplatňovaní) premieta v teoretických spracovaniach či už v samej paremiológii, alebo aj vo frazeológii.

Ako napovedá prvé slovo z názvu tohto textu, prvotným podnetom na sledovanie všetkých spomenutých vecí bolo práve pomenovanie *antipríslovie*, ktoré v staršej literatúre nielen našej domácej, ale ani zahraničnej nikde nenájdeme, ale ktoré sa zasa v súčasnosti – najmä v zahraničných prácach – stalo priam kľúčovým názvom takmer každej state či štúdie o premenlivosti súčasnej paremiológie a frazeológie. Je to názov (a do istej miery aj pojem), ktorý sa stihol celkom udomáčniť vo väčšine jazykov. Ak naznačíme len tie bežnejšie, známe sú najmä názvy v angličtine **anti-proverb**, nemecké **Anti-Sprichwort**, ruské **antiposlovica**. U nás je názov **antipríslovie**. Za tvorcu samého pojmu možno podľa dostupnej literatúry (a do nej počítame aj novú celosvetovú kolektívnu monografiu *Phraseologie/Phraseology* z roku 2007) pokladať nemeckého paremiológa pôsobiaceho však na amerických univerzitách (najmä vo Vermonte) Wolfganga Miedera. Ten už v r. 1982 vydal vo vtedy západonemeckom Wiesbadene prvý zväzok svojho slovníka s názvom *Antisprichworten*. Po istom čase nasledovali štúdie aj zbierky podobného druhu v iných jazykoch a od ďalších autorov, takže dnes možno konštatovať, že ide o názov viac-menej všeobecne akceptovaný. V našich podmienkach sa tento pojem aj termín zatiaľ širšie neujal, príležitostne sa iba spomenie napríklad pri výpočte viacerých druhov parémii. V situácii, keď sa uvedený termín na jednej strane dosť rozšíril, ale keď sa na druhej strane už objavili aj isté pochybnosti o jeho adekvátnosti v rámci daného pojmoslovia, pokladáme za naozaj aktuálne osobitne ho sledovať, a pritom skúmať aj celú príslušnú časť názvoslovia zo skúmanej oblasti, pravdaže, najmä tie prvky z neho, ktoré sú v nejakom kontakte, presahu, či inom vzťahu k pojmu antipríslovie. Takýto zámer však nutne predpokladá pristaviť sa najskôr pri samom pojme a názve antipríslovie.

Aby sa hneď pri vstupe do tejto problematiky ukázalo, aké jednotky sa zahŕňajú do tohto pojmu, uvedieme viacero konkrétnych spojení z nášho jazyka. Všetky sú analógiami výrazov zaraďovaných v cudzojazyčných zbierkach a štúdiách pod tento pojem. Teda napríklad: *Kto nekradne, okráda svoju rodinu. – Kto druhému jamu kope, je hrobár. – Kto druhému jamu kope, tak sa z hory ozýva. – Moc má svoju noc... (Mináč) – Nedáš, nemáš. – Čo sa za mladi naučíš, na starosť (v starobe) potrebovať nebudeš / na to si v starobe nespomenieš (to v starobe zabudneš). – Nezaprší a nezaprší. – Bude, ako nebolo. – Prišiel som, videl som, ušiel som. – Kde bolo, tam bolelo. – Ešte nie profesor, a už nie človek. – Radšej s parkinsonom trochu roz-*

liať, ako s alzheimerom zabudnúť vypíť. – Život je krátky, oslad' si ho. – Postoj, chvíľa, si sladká. – Hory, lesy, vypime si! – Nech mu je na duši ľahko. Ako kapuste pod kameňom. – Dobre vyzeráš. Kedy zomrieš?

Už na prvý pohľad je zreteľné, že do tohto pojmu sa zaraďujú jednotky značne odlišné. A keďže aj tých rozdielností je tu viacej druhov, aspoň malými poznámkami sa pristavíme pri ich charakteristike. Pravdaže, na začiatku týchto interpretačných poznámok treba pripomenúť, aké bude ich všeobecnejšie pozadie, teda od akého chápania východiskového pojmu príslovie sa ony budú odvíjať. Aj pri maximálnej stručnosti tu treba zaznamenať, že pojem príslovie, ktorý je motivantom nového názvu, sa vo všeobecnosti prijíma ako pomenovanie základného paremiologického útvaru, ktorého podstatnými znakmi sú jeho výpovednosť (neexistujú príslovia bez výpovednej, komunikatívnej platnosti), jeho zovšeobecňujúci charakter, ktorý často, ba zvyčajne prechádza do didaktizujúceho poslania. Jeho platnosť „seriózneho“ výroku, jeho osobitné formálne (štruktúrne jazykové) modelové stvárnenie sú sprevádzané ohraničenou spájateľnosťou s kontextom (resp. zvyčajnou nezapojenosťou do kontextu). Okrem týchto prvkov, ktoré diktuje pre našu interpretáciu motivant príslovie, musíme tu, pravdaže, rátať aj s oným „anti“, lebo len zo súčinnosti oboch týchto zložiek nového názvu možno vyvodíť jeho adekvátnu interpretáciu. Sledujme teda, čo možno cez prizmu uvedených vlastností konštatovať o vymenovaných konkrétnych spojeniach.

Prvé spojenie, frekventované najmä v súkromnej komunikácii v období predchádzajúceho režimu, má klasickú stavbu príslovia aj s príslušným sémantickým aj pragmatickým prvkom. Prvky protirečivosti sa v ňom uvedomujú na pozadí príkazu *Nepokradneš!* z Desatora. Nové spojenie je teda naozaj akýmsi antipríslovím, hoci jeho pozitívnym náprotivkom nie je osobitné známe príslovie, ale iný ustálený výraz. Ďalšie dva prípady majú tiež stavbu príslovia, ich druhá časť je však aktualizovaná, pričom ani v jednom z nich táto časť nevnáša do východiskového výrazu nejaký explicitný prvok protirečivosti, istá opozícia je tu iba na osi „ustálené, uzuálne – inovované, aktualizované“. Druhý z prípadov je výsledkom kontaminácie dvoch parémii a jeho hovorové žartovné uplatňovanie mieri azda najmä proti príliš vážnemu a doslovnému akceptovaniu rád a odporúčaní starších generácií zachytených v prísloviach. Tu teda už možno s úspechom zapochybovať, či ide o skutočné anti-príslovie, protipríslovie. Na okraj tohto typu možno ešte poznamenať, že ide vo všeobecnosti o najdiferencovanejší a preto, aj najrozšírenejší druh podobného obmieňania východiskovej parémie. Práve prípady tohto typu majú najvýraznejšie zastúpenie aj v spomínaných rôznych cudzojazyčných zbierkach a slovníkoch antiprísloví. V nasledujúcej Mináčovej formulácii ide o obrátenie výpovedného zámeru ustálenej východiskovej jednotky (*Noc má svoju moc*), a tak nová jednotka by mohla byť skutočným antipríslovím. Uvedený kondicionál v predchádzajúcej vete je daný faktom,

že Mináčova výpoveď nie je uzuálna, môže mať iba platnosť individuálneho príslovia, je to vlastne špecifický prípad aktualizácie všeobecne známej jednotky. Nezanebateľný je tu aj posun na osi zovšeobecnená platnosť východiskovej jednotky – zreteľne konkretizujúca orientácia inovovaného výroku. Ku skutočnému antiprísloviu je blízko aj spojenie *Nedáš, nemáš*. V našich starších zbierkach parémií je známa iba jednotka *Nemáš, nedáš*, ktorou sa vyjadrovala skutočnosť, že chudobný nemôže dávať milodary, sám nemá na to, aby dával milodary, almužnu, že sa teda od neho ani nečaká, že bude dávať dary, almužnu. Uvedená nová podoba, ktorá je v súčasnosti už dosť všeobecne rozšírená a známa, je jej špecifickým náprotivkom. Jej význam možno vyjadriť približne parafrázou „Ak nedáš, nepodplatíš, nič nedostaneš, nič nevybavíš, teda nič nemáš, nič nebudeš mať“. Ak nás ďalšie východiskové príslovie (*Čo sa za mladi naučíš...*) vyzývalo k učenívosti („lebo sa to môže v starobe zísť“), nové podoby spochybňujú samotný tento zámer, pričom toto spochybnenie má raz objektívnejšie pozadie (Kým budeš starý, budú treba iné vedomosti, nie to, čo si sa naučil vo svojej mladosti.), druhý raz zasa subjektívnejšie (Pri Alzheimeroch a podobných chorobách si v starobe aj tak na nič nespomenieš, nech by si sa to hocijako dobre naučil.). Z hľadiska hlavného zámeru sú to teda skutočné antipríslovie, príslovie proti východiskovému prísloviu, problémom je len to, že ide o aktuálne, teda neuzuálne vyjadrenia. Celkom inakší je nasledujúci výrok (*Nezaprší...*). Ten už svojou formou (koordinatívne spojenie) napovedá, že nepatrí k prísloviám, nie je ani náprotivkom nejakého iného príslovia, teda nie je to ani „anti-“ ani príslovie: Je to obyčajné uzuálne žartovné vyjadrenie skutočnosti, že stále prší. Je to novšie spojenie, ktoré sa môže aj modelovo utvárať či pretvárať v podobnom okruhu výpovedí: *Nezasneží a nezasneží* (konštatovanie či skôr povzdych nad tým, že veľa alebo dlho sneží) – *Nebude mrznúť a nebude* (vyjadrenie pri dlhotrvajúcich a najmä tuhých mrazoch) atď. Zaradenie výrazov tohto typu do kategórie príslovie (čo aj v zápornej polohe) výrazne sproblematizúva aj sám nový pojem.

Problematizujú ho aj nasledujúce tri uvedené spojenia. Všetky sa síce opierajú o nejaký ustálený výrok, ale ten ani v jednom z nich nie je príslovím. *Bude, ako nebolo*. Možno ho interpretovať na pozadí ustálenej jednotky *Bude ako bude*, ktorá však je skôr akýmsi povzdychnutím v istej situácii, nie skutočným príslovným výrokom. Nová podoba je aktualizáciou uvedeného ustáleného výrazu, a to zrejme pod nie tak dávny vplyvom názvu známeho románu F. Kráľa. Druhý z týchto výrazov je známy už z latinskej podoby (*Veni, vidi, fugi*), je to citát svojou žánrovou povahou najbližšie k porekadlu, nie je to skutočné príslovie; oproti spomínanému zovšeobecňujúcemu charakteru príslovia tu ide skôr o konkrétne, a to viacej žartovné hodnotenie, teda naozaj skôr o porekadlo. Tretí výraz je zasa kontextovou aktualizáciou celkom ustáleného, ale nie typicky paremiologického začiatku našich ľudových rozprávok. Ani tu aktualizácia nejde proti, ani tu východisková podoba nie je príslovím. Ďalšej jednotke (*Ešte nie...*)

chýba pretextová opora, je to nová jednotka, ktorá tiež nie je serióznym výrokom, ale je žartovným označením docenta a jeho pozície medzi vysokoškolskými učiteľmi. Jeho význam teda tiež nesmeruje proti nejakému inému spojeniu. Nasledujúca jednotka (*Radšej...*) naopak nadväzuje na istý príslovný model (*Lepšie... ako...*), ale rovnako nie je v opozícii s nejakým konkrétnym výrokom. Je to výrok, ktorý sa ustálil iba nedávno, a to najmä vďaka svojmu internetovému rozšíreniu. Aj pri jeho zaradení k antiprísloviám sa vynárajú viaceré otvorené otázky. Ak pri ďalších dvoch uvedených spojeniach (*Život je...; Postoj, chvíľa...*) aj celkom odhliadneme od faktu, že nenadväzujú na skutočné príslovia, ale skôr na známejšie citáty, nemôžeme obísť to, že nový výraz najmä svojím dovetkom neprotirečí východiskovému spojeniu, že je viac-menej iba jeho istou modifikáciou so zreteľom na špecifické kontextové uplatnenie (ide o heslá na tenkých podlhovastých vrecúškach cukru do kávy). Podobnú orientáciu možno zistiť aj v nasledujúcom žartovnom texte prípitku (*Hory, lesy...*). Tu sa zreteľne ozýva alúzia na Hviezdoslavov verš Pozdravujem vás, lesy, hory, nie je to teda odkaz na nejaké príslovie a nie je tam ani názvom antipríslovie predpokladaný protirečivý vzťah. Tú istú pripomienku možno mať aj k ostatným dvom uvedeným prípadom, ich zvláštnosťou je však konštrukčná segmentácia a celkovo taká výstavba, aká vôbec nie je príznačná pre žáner príslovia.

Analyzované príklady nezachytávajú úplnú vzorku spojení, aké sa v naznačených prácach začleňujú do pojmu antipríslovie. Napriek tomu však celkom zreteľne signalizujú, že obsah tohto pojmu musí byť veľmi vágny, neurčitý, keď sa doň pomestili také rozdielne jednotky. Jednako však nemôžeme nevidieť fakt, že pojem antipríslovie je v súčasnom diskurze o tejto sfére veľmi frekventovaný. Keď chceme prispieť k explanácii, k prehĺbeniu výkladu otázok spojených s miestom tohto pojmu v príslušnom pojmosloví aj s jeho využívaním a naozaj takmer všeobecným rozšírením a prijatím, treba sa aj po pripomienkach k niektorým konkrétnym prípadom pristiaviť pri istých všeobecnejších a podstatnejších okolnostiach prieniku sledovaného pojmu do súčasného uvažovania o príslušnej vednej oblasti. Odrazovým mostíkom každého takéhoto uvažovania bude – musí byť skúmanie toho, či a ako nová jednotka nadväzuje na svoj základ, teda na názov príslovie.

Hneď na začiatku takéhoto skúmania sa takmer automaticky vynorí otázka, prečo práve antipríslovie, prečo sa tu širšie neujali napríklad názvy antiporekadlo, antifrazéma, antiúslovie, antiparémia, antipranostika alebo iné podobné „anti-“ z tohto okruhu. Všade je práve iba antipríslovie, hoci aj tých niekoľko uvedených príkladov z nášho jazyka dosvedčilo, že nie vždy sa tu nadväzuje práve na príslovie, ale dosť často aj na iné typy parémii, ba aj na iné druhy ustálených spojení a že ani náplňou nového výrazu nie je vždy vyjadrenie niečoho protikladného či protirečivého vo vzťahu k východiskovej jednotke. Ak pri všetkom uvedenom musíme predsa konštatovať celkom jednoznačné uplatnenie práve iba pojmu antipríslovie, celkom

prirodzené je predpokladať, že tu musí pôsobiť nejaký podstatný faktor, či faktory, ktorý, či ktoré viedli práve k takémuto stavu v praxi. A tu možno zistiť, že týchto činiteľov je viacero, pričom váha každého z nich môže byť v jednotlivých konkrétnych prípadoch rozdielna. Pred vlastným pohľadom na tieto okolnosti ešte pripomeňme, že prvé zapochybovanie o platnosti pojmu antipríslovie vyslovila už pred niekoľkými rokmi T. Valdaeva vo svojej štúdii s príznačným názvom *Antipríslovie alebo nové príslovie* (2003). Hoci naše uvažovanie o nastolenej problematike pôjde dosť odlišnými smermi, autor tu rád priznáva, že netradičný, spochybňujúci postoj uvedenej bádateľky patrí k prvým podnetom jeho vlastného hľadania riešenia naznačenej otvorenej otázky. Zopakujme si teda: Prečo práve antipríslovie?

Tým najvšeobecnejším dôvodom je tu pravdepodobne fakt, že fundujúci názov príslovie pomenúva jeden zo základných či najzákladnejších druhov parémii, že aj samo pomenovanie paremiológia sa často prekladá ako príslovnictvo. V takých situáciách, keď sa špecificky neprihliada na žánrové osobitosti jednotlivých konkrétnych parémii, názov príslovie slúži ako onen spoločný menovateľ, nešpecifikované pomenovanie akejkolvek parémie a práve takého jeho fungovanie sa stáva východiskom, pozadím či motivantom aj pre nový názov antipríslovie. Uvedené príklady dosť jednoznačne ukázali, že novým názvom sa tiež často mieri na širšie pozadie, nie na presne vymedzený jeden paremiologický žáner, že tu teda tiež ide častejšie práve o „antiparémiiu“. Pri voľbe medzi možnosťami nazvať jednotky sledovaného typu antiparémiiou alebo antipríslovím zaiste svoju úlohu zohrala aj skutočnosť, že motivant príslovie je oveľa známejší, ako by bol názov parémie. Iná vec je, že spomenutým východiskom – ako ukázali aj niektoré uvedené príklady – sa pre antipríslovie stávajú aj známe či ustálené spojenia, ktoré nemajú ani povahu parémii (výpočet šestnástich ich znakov, základných vlastností porov. Profantová, 1996, s. 313), ktoré teda nekorešponujú ani s naznačeným širokým chápaním názvu príslovie. Aj po tejto poznámke však možno chápať uvedený posun vo význame slova príslovie ako jeden z možných predpokladov všeobecného uplatnenia nového názvu antipríslovie.

S posunmi pri východiskovom slove príslovie súvisí aj ďalšia skutočnosť, ktorá môže tiež pôsobiť pri všeobecnom prijatí nového názvu antipríslovie. Je to fakt, na ktorý upozorňuje novšia paremiologická teória (porov. napr. Klímová, 1980), že totiž najmä medzi základnými paremiologickými útvarmi dochádza v istých podmienkach k ich funkčným transpozíciám, k tomu, že napr. čisté, zreteľné porekadlo, evidentná pranostika sa v istej situácii chápe, prijíma, funguje ako evidentné príslovie, nadobúda, resp. preberá jeho funkčné poslanie. Takáto funkčná transponovanosť môže tiež zaiste prispieť k naznačenému uprednostňovaniu názvu príslovie ako motivujúceho pozadia pre nové jednotky a to tým viac, že naznačené transpozície môžu prekračovať aj hranice samotnej paremiológie, že podobným spôsobom sa môže posúvať do platnosti príslovia dokonca aj neparemiologický výraz, najčastejšie roz-

ličné ustálené iné typy výrokov, napr. rozličné parafrázy známejších výrokov, rozličné heslá, útržky z textov populárnych piesní, známejšie citáty z iných umeleckých či publicistických textov a pod.

Práve na pozadí obidvoch uvedených okolností alebo činiteľov sa v súčasnom diskurze do popredia dostáva aj ďalšia výrazná skutočnosť, a to prenikanie niektorých prvkov postmodernizmu aj do tejto sféry (o širšom pozadí jeho prieniku do celej sféry folkloristiky porov. najmä Profantová, 2000). O tomto prúde je známe, že vo vlastnej umeleckej oblasti vedie k medzištýlovým a medzižánrovým posunom, k otupovaniu hraníc medzi istými typmi textov. Prienik tejto tendencie novšie zaznamenáva napríklad aj žurnalistika (a tak sa tu na základe analógie s priestorom umeleckých textov hovorí o postžurnalizme). Aj v nej je totiž v súčasnosti badateľná tendencia neprihliadať natoľko na žánrovú čistotu jednotlivých publicistických či spravodajských útvarov, častejšie sa pracuje, ale do istej miery aj novinovedná teória uspokojuje s tým, že sa pripravuje „príspevok“ a pri ňom sa podľa potreby akcentujú iba niektoré tzv. žánrové dominanty (podrobnejšie o tomto trende porov. napr. Jenča, 2004; Tušer, 2003). Vplyv práve takejto tendencie je evidentný aj v sledovanej oblasti paremiológie, kde akoby sa tiež vystačilo iba s tým najzákladnejším pojmom z okruhu paremiologických žánrov, teda s pojmom príslovie. O tom, že tu naozaj pôsobí takáto alebo paralelná tendencia, svedčí aj zistenie, že aj v samej komunikačnej praxi, ale pomerne často aj v odborných paremiologických komunikátoch, sa presné určenie či označenie istého útvaru nahrádza neterminologizovanými, a preto menej záväznými (a teda aj ťažšie spochybniteľnými) názvami a výrazmi typu *motto*, *slogan*, *heslo*, *poučka*, *pravidlo*, *poučenie* (porov. Hnátková, 2004), ale aj spojeniami *ľudová múdrosť*, *ako hovoria*, *pišu múdre knihy*, *ako hovorili naši predkovia* a pod. V podmienkach takejto pojmoslovnej uvoľnenosti – čo možno tiež pokladať za jeden zo zreteľných prejavov postmodernizmu – potom neprekvapuje, že tu zvyčajne ostáva práve iba pri tom najzákladnejšom označení, pri názve príslovie.

A ešte je tu jedna menej výrazná, ale nie celkom zanedbateľná okolnosť, ktorá v daných súvislostiach tiež akosi favorizuje práve názov príslovie a jeho motivát antipríslovie: Je to fakt, že aj v minulosti, keď sa chceli zachytiť isté premeny celkom ustálených paremiologických útvarov, uplatňoval sa tu najmä názov s príbuznou motiváciou, totiž názov *kvázipríslovie*. V súvislosti práve s takouto skutočnosťou sa žiada ešte pripomenúť, že ani sféra paremiológie aj pri rámcovej ustálenosti, uzuálnosti sa už v minulosti nevyhla premenám aj na rovine vymedzovania svojich žánrov. Ako na jednej strane už v minulosti z nej ustúpili také pojmy, ako sú *truizmus*, *solilokvium* a do istej miery aj *floskula*, *maxima* a *úsvodie*, tak na druhej strane zasa pribudli napríklad pojmy *logoepistéma*, *wellerizmus*, *precedentný text*. V takomto kontexte teda nie je ani novšie uplatnenie pojmu a názvu antipríslovie čímisi celkom jedinečným alebo výnimočným.

Po týchto poznámkach o dôvodoch, ktoré viedli, resp. mohli viesť k rozšíreniu názvu antipríslovie, možno sa vrátiť k jeho vlastnej náplni. Úvodný výpočet niekoľkých príkladov a ich podrobnejšia interpretácia ukázali, že sa tu naozaj zaraďuje dosť rôznorodý, pestrý paremiologický materiál, spojenia rozličných druhov. Pohľad na uvedené príklady ukázal, že je tu niekoľko spojení, ktoré možno skutočne pokladať za antipríslovie, teda za príslovie stojace oproti nejakému známemu, uzualnému prísloviu. Tým sa potvrdilo, že nový názov nie je v tomto názvosloví zbytočný, prázdny, že v ňom má svoje špecifické miesto. Pochopiteľne, jeho konceptualizácia si bude žiadať sústredenejšiu pozornosť. Ten istý pohľad však zároveň ukázal, že prípadov tohto druhu je medzi uvedenými príkladmi zreteľne menej ako prípadov smerujúcich kdesi inde, akoby k iným druhom paremiologického, ba aj neparemiologického výroku. Tým sa dostávame k potrebe určiť povahu všetkého toho, čo sa rámcovo zahrnuje pod názov antipríslovie, a teda aj k hľadaniu odpovede na otázku naznačenú v samom názve tohto príspevku. Predpokladáme, že určenie charakteristických či podstatných znakov sledovanej parémie i vzťahov medzi ňou a útvarmi, ktoré sú podľa analyzovaného materiálu k nej azda najbližšie, môže byť príspevkom k samému vymedzovaniu nového pojmu, ale cez určenie jeho vzťahov k iným, pravdaže, najmä príbuzným pojmom môže azda byť zároveň aspoň parciálnym príspevkom aj k celej typológii paremiologických útvarov.

Hneď na úvod vymedzovania pojmu antipríslovie možno po predchádzajúcich poznámkach o konkrétnych prípadoch zopakovať už vyslovené konštatovanie, že totiž v akomkoľvek súbore jednotiek označovaných ako antipríslovie bude len menšia časť takých, ktorých východiskom či pozadím bude skutočné príslovie, teda príslovie ako konkrétny paremiologický žáner. Oveľa viacej tu bude prípadov, pri ktorých je oným podtextovým či pretextovým pozadím príslovie v spomenutom širšom chápaní, teda príslovie ako voľnejšie označenie akejkoľvek parémie. Reálnym podložím takéhoto antipríslovia teda môže byť napríklad porekadlo, povrávka, pranostika alebo iný konkrétny paremiologický útvar. Sú to teda prípady trochu zvláštne, ale v zmysle spomínaného posunutého chápania samého názvu príslovie plne akceptovateľné. Príklady však ukázali, že do nového pojmu sa zahrnujú aj spojenia, v ktorých podložím nie je nijaká skutočná parémia, ale nejaký iný ustálený a známy výrok. Často sú týmto podložím napríklad niektoré príkazy z Desatora alebo iné biblické výrazy. Porovnajme: *Miluj svojho bližneho, vezmi skalu, hod' doňho!* – *Cti syna svojho, aby ťa nevyhnal z domu tvojho!* Môžu nimi byť aj iné ustálenejšie a známejšie ustálené výroky a zvraty neparemiologickej povahy (v širších rámcoch intertextovosti pri frazémach a parémiách konštatuje H. Burger, že nové precedентné texty – rôzne úryvky zo známych textov – sú v zmysle nadväzovania rovnako dôležitým a produktívnym východiskom ako známe príslovie, citáty z Biblie alebo z iných „klasických“ textov – Burger, 1991). Spomeňme napríklad konkrétne heslá a po-

zdravy z nedávnej minulosti, ku ktorým sa najmä v súkromnej komunikácii pripájali rozličné dodatky posúvajúce ich platnosť do priestoru antipríslovia či iných blízkych útvarov. Teda napr.: *Češť práci! A robote pokoj. – Na konci všetkých našich snažení je človek. Až na konci.* Spomeňme aj žartovný vinš (často aj v platnosti prípitku) s dvojakou možnou interpretáciou: *Abyže nám / aby ženám dobre bolo!* V prípade druhej uvedenej interpretácie je bežný dodatok: *A mužom neuškodilo!* Do tohto radu patria aj čiastočne frazeologizované známe rozprávkové formuly najmä zo začiatkov alebo konca rozprávky, v ktorých sa uplatnila nejaká aktuálna premena (nemusí to byť vždy len onen dovetok, aký sme zaznamenali vo väčšine uvedených príkladov, môže to byť aj vo forme aktuálnej zámeny komponentov alebo transformácie ustálenej stavby – o typoch týchto tzv. textotvorných potencií frazém a parémií porov. u nás Ďurčo, 1989). Teda napr.: *Bol raz jeden ZSSR. – Kdeže lanské džudo je!* (tlač). Alebo už spomínané spojenie: *Kde bolo, tam bolelo.* Zo všetkého uvedeného vyplýva prvé dôležité zistenie o povahe antipríslovia, o jeho žánrovej povahe a teda aj o mieste medzi inými paremiologickými útvarmi. Zistenie, že antipríslovie nie je osobitným vyhraneným typom parémie, ktorý by bolo vždy možné primerane interpretovať iba na pozadí názvu jeho motivanta, teda názvu a pojmu príslovie. Ak má paremiologická aj frazeologická teória ťažkosti s vymedzovaním príslovia (veľa v tomto smere vypovedá známe priznanie veľkého zberateľa a teoretika orientálnych prísloví a porekadiel G. L. Permiakova, že aj po zhromaždení a spracovaní vyše 50 000 jednotiek tohto druhu nevie celkom spoľahlivo určiť hranice príslovia a porekadla), presné určenie antipríslovia, jeho konceptualizácia je v zmysle uvedených faktov priam neriešiteľným problémom. Už na takomto podklade je evidentné, že názov antipríslovie je síce v odbornej komunikácii z danej oblasti názvom pomerne frekventovaným, ale zároveň aj názvom pojmovo nie celkom dostačujúco a vecne podloženým, fundovaným.

Aj po takomto konštatovaní – či práve po ňom alebo na jeho pozadí – sa ukazuje ako plne odôvodnený ďalší krok (azda aj ďalšie kroky) pri poznávaní sledovanej veličiny. Videli sme, že takto označovaným jednotkám zvyčajne chýba pevná opora vo fundujúcom názve príslovie. V takejto situácii je primerané sledovať ich ďalšie znaky. Z toho, čo sa tu v tomto zmysle ponúka, vystupuje do popredia najmä fakt, že tu vždy ide o jednotky modifikované, jednotky inovované, aktualizované, obmieňané. Častejšie ako o nové príslovie či antipríslovie tu ide o podobu, ktorá nejakým spôsobom posúva platnosť a zacielenie východiskovej jednotky a pritom to robí aktualizujúcim, neuzuálnym spôsobom, teda o podobu, ktorá sa bežnejšie označovala ako aktualizácia príslovia či parémie. Aktualizovanie, modifikovanie ustálených spojení patrí v ich súčasnom rečovom uplatňovaní k základným spôsobom ich realizácie. V zmysle spomínanej koncepcie tzv. textotvorných potencií frazém a parémií tu takmer všeobecne platí pravidlo, že čím viac aktualizácií, rozličných premien

nejaká jednotka takéhoto druhu v reči pripúšťa, umožňuje, tým je vyššia aj jej frekvencia v komunikácii (porov. Ďurčo, tamže).

Pokiaľ ide o spomínané posúvanie významovej platnosti východiskovej jednotky, možno konštatovať – ako sa už trochu naznačilo –, že tu najčastejšie ide o posun smerom od všeobecného či zovšeobecňujúceho významu pretextovej jednotky ku konkretizujúcemu významu novej podoby (je to posun, ktorý možno chápať ako premenu príslovia na porekadlo) alebo o posun od platnosti „seriózneho“ výroku do nadľahčených polôh vyjadrenia žartu, výsmechu alebo ďalších podobných zámerov (táto premenlivosť a tieto významové polohy sú zasa typické pre žáner, ktorý sa už dávnejšie označuje názvom povrávka). Pomerne rozsiahlu časť takýchto obmien tvoria jednotky, ktoré doterajšia teória označovala ako individuálne či autorské varianty, resp. aktualizácie. Keď ku všetkému uvedenému pridáme už naznačovaný fakt, že takouto aktualizáciou sa menia aj rozličné neparemiologické ustálené spojenia (teda výrazy, ktoré nemožno chápať ako príslovie ani v uvedenom širokom, nešpecifikovanom zmysle), ako aj fakt, že tu môže ísť nielen o pretváranie, ale aj o dotváranie spojení pripomínajúcich jednotky oboch uvedených typov (paremiologické aj neparemiologické ustálené výpovede – v takomto prípade pôjde o jednotku, ktorá sa nazýva paremiologickou alebo frazeologickou sériou; v spomínaných starších štádiách rozvoja tejto oblasti sa práve takéto inovované spojenia, teda spojenia typu *Aký učiteľ, taká trieda; Aká trieda, taký učiteľ; Aký majster, taká dielňa; Aký vedec, taká veda* a pod., označovali už spomenutým termínom kvázipríslovie), potom sa zreteľne potvrdzuje, že táto kvalita nových jednotiek nevedie k vymedzeniu nového typu parémii, že tu častejšie pôjde o spoločný názov mnohorako inovovaných či modifikovaných jednotiek paremiologickej aj neparemiologickej povahy. Ako vidieť, aj tento rozmer nových jednotiek vedie skôr k spochybneniu ako k potvrdeniu žánrovej osobitosti antipríslovia.

Podobne ako pri vstupnej interpretácii niekoľkých konkrétnych spojení zaraďovaných do tohto pojmu ani v tomto vymedzovaní ich podstatných znakov nemožno obísť skutočnosť, že kvalita spojovaná so zložkou *anti*, teda istá protirečivosť či protikladnosť vo vzťahu k istej východiskovej jednotke, je skôr výnimočným ako typickým prvkom v ich sémantike. Podľa takéhoto zistenia možno teda konštatovať, že pomenovanie jednotiek sledovaného typu pomocou prefixu *anti*- nevystihuje ich podstatu, že je primerané len pri menšej časti prípadov, že tu teda ide o nenáležité generalizovanie na podklade niektorých špecifických prípadov. Na takomto základe možno prísť k záveru, že dnes rozšírený názov antipríslovie nie je názvom celkom osobitného paremiologického žánru, že je skôr neterminologickým, nešpecifickým pomenovaním aktualizácií či modifikácií parémii a iných typov ustálených spojení. K tomuto záveru dochádzame aj po predchádzajúcich konštatovaniach, že niektoré spomedzi takýchto inovovaných spojení predsa len majú naozaj povahu výrazu sto-

jaceho proti známej parémii alebo aj konkrétne proti ustálenému prísloviu. Aj pri nich sme totiž konštatovali v prvom rade fakt, že ide o neuzuálne, individuálne aktualizované podoby známych jednotiek, nie o nové parémie, nie o nový paremiologický žáner. Najmä po formuláciách z tohto odseku, ale do istej miery už po predtým spomínaných zisteniach ostáva odpoveď na jednu zo vstupných otázok (prečo práve antipríslovie?) otvorená, ani po celom prehľade danej problematiky nevieme nejako celkom jednoznačne povedať, prečo sa v tejto sfére tak rýchlo prijal a rozšíril práve tento názov, keď je v ňom viacero protirečení. Možno len predpokladať, že k tomu prispela väzba na základný pojem celej paremiológie, takmer všeobecná akceptovanosť názvov vyjadrujúcich explicitne istú opozitnosť, jeho novosť a zaiste aj skutočnosť, že istá časť z takýchto výrazov naozaj vyslovuje aj niečo proti nejakému známemu výroku, niekedy celkom presne aj proti istému konkrétnemu prísloviu.

Aj po predchádzajúcich poznámkach, ktoré sa dotýkali aj znakov antipríslovia aj jeho vzťahov s niektorými príbuznými pojmami, sa ešte treba pristaviť pri jednej dôležitej skutočnosti, ktorá tiež môže všeličo napovedať v oboch naznačených smeroch, teda aj k vymedzovaniu tohto pojmu, aj k hľadaniu jeho miesta medzi príbuznými či podobnými javmi. Ide o fakt, že pod nový názov sa zahrnujú spojenia, ktoré vždy nejakým spôsobom nadväzujú na nejaké typy ustálených alebo známych textov, výrokov či formulácií, ktoré teda na jednej strane v sebe obsahujú niečo z nejakého už hotového textu či výroku (preto sa prípady tohto typu označujú aj názvom *precedentný text*) a na druhej strane do neho vnášajú nejakú modifikáciu, aktualizáciu, nejaký dodatok či dovetok, ktorý zreteľne alebo aspoň náznakom mení sémantické a zvyčajne aj pragmatické hodnoty východiskovej ustálenej zložky. Aj o tejto skutočnosti už aspoň okrajovo niektoré predchádzajúce zistenia hovorili, jednako sa však žiada venovať im aspoň malú osobitnú poznámku.

V naznačených súvislostiach sa teda budeme dotýkať toho, či uvedená kvalita, teda intertextovosť, môže niečo pridať k predchádzajúcim zisteniam o antiprísloviach, či ich tiež môže nejakým spôsobom charakterizovať. Aj tu musíme vychádzať zo všeobecnejších zistení o tejto kvalite, najmä z poznatku, že intertextualita patrí k produktívnym spôsobom rozvíjania celej paremiológie, že práve ona je jednou z ciest, ktorými sa aj v súčasnosti menia isté zložky celého paremiologického fondu. Ak chceme túto kvalitu vidieť vo väzbe na tému tohto príspevku, v prvom rade treba zisťovať, či sa intertextovosť pri skúmanom pojme prejavuje nejako ináč než pri iných parémiách, či sa tu volia nejaké odlišné intertextové postupy, alebo sa aspoň modifikujú tie, ktoré sú aj pri niektorých ďalších paremiologických žáneroch.

Porovnávanie v naznačenom duchu začneme konštatovaním, že s intertextovými väzbami medzi istými paremiologickými útvarmi teória v nejakej podobe rákala už dávno predtým, ako sa explicitne rozšírila ucelená teória intertextovosti aj jej pojmoslovie. V takomto duchu sa napr. vzťah medzi prísloviem a porekadlom

v niektorých koncepciách vysvetľoval tak, že porekadlo je zárodkom príslovia, alebo zasa naopak, že porekadlo je „zvyškom“ pri redukcii príslovia. Analogicky sa niekedy vydeľovalo aj úslovie a v podstate podobným spôsobom sa na pozadí mokienkovskej antinómie „explicitnosť – implicitnosť“ (Mokienko, 1976) chápe aj odvedenosť mnohých vlastných frazém od parémií. Rozvoj teórie intertextovosti v danej oblasti na tieto zistenia nadväzuje, ale špecifikáciou viacerých typov samej intertextovosti (ide o také druhy, ako sú paratextovosť, metatextovosť, architextovosť, transtextovosť, prípadne aj ďalšie), ako aj viacerých intertextových postupov (napr. citát, adaptácia, parafráza, alúzia) poskytuje možnosti ďalšej, hlbšej špecifikácie naznačených vzťahov medzi jednotlivými uvedenými paremiologickými útvarmi. Čo konkrétne teda ponúka takýto prístup smerom k špecifikácii antipríslovia a ostatných spomínaných žánrov?

V prvom rade dovoľuje konštatovať, že názov antipríslovie signalizuje prítomnosť až dvojakého nadväzovania na pretext, prítomnosť dvojakej intertextuality. Na jednej strane názov signalizuje, že má ísť o nadväzovanie na príslovie, na príslovie ako žáner (= architextové nadväzovanie), na druhej strane zasa to, že má ísť o kontroverzné nadväzovanie, nové spojenie má byť podľa zložky anti- protirečením k pretextovej jednotke (= vlastné intertextové nadväzovanie, a to na rovine sémantickej aj pragmatickej). Posttextový charakter antipríslovia sa teda javí ako podmienka sine qua non. Ak sa vrátíme k vstupným príkladom a ich interpretácii, videli sme, že viacerým z jednotiek pod tento názov zaradovaných tento atribút celkom chýbal (pripomeňme z nich aspoň dve: *Nezaprší a nezaprší!* – *Ešte nie profesor, a už nie človek*). Podľa takéhoto postupu teda jednotky tohto typu do pojmu antipríslovie v nijakom prípade nepatria. Isté zvláštnosti sme videli aj pri viacerých ďalších prípadoch, ktorým tento príznak, príznak intertextovosti, nechýbal, ale pri jeho realizácii boli evidentné osobitosti. Už sa uviedlo, že v niektorých spojeniach sa nenadväzovalo na príslovie ani v spomínanom širokom alebo transponovanom zmysle, v iných sa nijako neprejavila séma naznačovaná formantom anti-. Ak by sa mal nový názov celkom presne vymedzovať, ani tieto typy do neho nepatria. Konštatovali sme, že rozličné zásahy do východiskovej jednotky idú najčastejšie smerom k nadľahčovaniu významu tejto jednotky, k žartovnosti, ku konkretizácii jej významu. Jednotky tohto druhu sme už označili ako tzv. povrávky. Práve pre ne sú príznačné všetky spomínané intertextové odlišnosti (vôbec sa neviažu iba na príslovie, ba nemusia sa ani na parémiu v širokom zmysle, nežiada sa od nich nejako špecifikovaný, napr. práve opozitný vzťah k východiskovej jednotke a ich poslaním tiež nie je vyslovať nejaký „seriózny“ výrok), práve k nim patria aj jednotky, ktorým celkom chýba intertextualita (spomínané jednotky typu *Nezaprší a nezaprší!*). Rovnako však nemožno zabudnúť, že medzi jednotkami zaradovanými pod názov antipríslovie sú niektoré spojenia, ktoré vychádzajú zo špecifického žánrového vymedzenia príslo-

via, resp. aspoň z jeho spomínaných transpozícií a zároveň vyjadrujú isté protirečenie k nemu: Práve jednotky tohto typu možno naozaj plným právom označiť sledovaným termínom antipríslovie. Všetky ostatné patria k iným žánrom, predovšetkým medzi povrávky (viacej o tomto pojme porov. Mlacek, 2007). Toto zistenie zároveň dovoľuje konštatovať, že najcitlivejším bodom pri vymedzovaní nového pojmu bude zaiste najmä určenie jeho hraníc s povrávkami.

Aj v tomto smere už všeličo napovedali interpretácie vstupných príkladov i nasledujúce všeobecné poznámky, špecifickejšie prihliadanie na spomínané rozmery intertextovosti však umožňuje zistené poznatky prehĺbovať. Predovšetkým tu do predia vystupuje fakt, že všetko spomínané nadväzovanie, aktualizovanie, modifikovanie sa prejavuje najmä vo sfére živého uplatňovania v reči, že ono len málokedy má povahu už ustálených, uzuálnych nových výrokov. Preto sa všetko to, čo dnes bežne zahŕňa v sebe názov antipríslovie, aj v súčasnosti dosť všeobecne označuje aj ako autorské či individuálne varianty parémií, ako autorské alebo individuálne aktualizácie východiskových jednotiek. Nemenej dôležité je aj zacielenie a spôsoby realizácie onoho inovovania. Môže tu ísť napríklad o inováciu len na rovine formy (porov. napr. ďalší Mináčov príklad *Ako sa do hory volá, tak sa z lesa ozýva* – aktuálna autorská zámena komponenta hora synonymom les v druhej časti nijako nemení ani sémantické ani pragmatické hodnoty východiskovej jednotky, je však ozvláštnením ustáleného výrazu). Je to typ, ktorý je posunom k povrávke, ale ktorý je dosť vzdialený od antipríslovia. Iné sú prípady, v ktorých sa zasahuje aj do ich významovej a funkčnej platnosti. Napr.: *Každý vie najlepšie, kde ho topánka tlačí. Mňa tlačí na nohe. – Neviem, kde mi hlava stojí. – Na krku, odpovedal chlapec.* (tlač) Aj tu posun v dodatku, resp. v replike smeruje viacej k povrávke, ale zároveň signalizuje pohyb smerom k doslovnosti a to už môže byť ďalší krok na ceste k antiprísloviu. Táto škála je zaiste širšia, ďalšie odlišné príklady by pravdepodobne naznačili jej ďalšie stupne. V takejto situácii teda vychodí, že oná hranica medzi obidvoma uvedenými útvarmi nie je nejaká nepriepustná, že tu naopak ide o jej zreteľné presahovanie, o jej otvorenosť. Toto zistenie získava na závažnosti aj tým, že rozsah pojmu povrávka je – podľa predchádzajúcej interpretácie – podstatne širší než náplň nového názvu antipríslovie, hoci bežná názvoslovná prax – najmä tá zahraničná – vidí tento pomer skôr obrátene.

Spätný pohľad na súbor jednotiek zahrňovaných pod názov antipríslovie zreteľne potvrdzuje, že skutočných antipríslovií je aj v dnešnej jazykovej praxi pomerne málo, že podstatná časť z jednotiek zaradovaných súčasným názvoslovím medzi ne patrí práve medzi povrávky. Opätovný pohľad na tie okolnosti, ktoré rozhodujú o živosti tohto názvu v súčasnej odbornej aj širšej kultúrnej komunikácii, zároveň zreteľne naznačil, že aj napriek všetkej svojej rozpornosti bude to aj v našej situácii pravdepodobne názov postupom času prevládajúci.

Hoci celý text tohto príspevku viedol skôr k spochybneniu alebo aspoň k limitovaniu nového názvu antipríslovie a vo svojom závere vyústil do skeptickej prognózy, nepokladáme celé predchádzajúce uvažovanie o týchto otázkach za zbytočné. Uvedené argumenty v prospech uplatňovania nového názvu aj argumenty proti nemu totiž odryli viacero otvorených otázok celej paremiológie alebo aspoň istej jej časti. Zároveň naznačili, aké sú základné sporné body vymedzovania nového pojmu (naznačili teda aj to, že nie všetko, čo sa označuje ako antipríslovie, antipríslovím skutočne aj je) aj hľadania jeho miesta medzi inými paremiologickými žánrami a názvami (okrem jeho vzťahu k fundujúcemu názvu príslovie sa tu postupne odkrývali vzťahy k iným parémiám, k povrávkam, ku kváziprísloviám, k istým typom individuálnych či autorských variantov a aktualizácií). Sám výpočet sledovaných okruhov signalizuje, v čom možno vidieť prínos nášho textu do diskurzu o tejto aktuálnej problematike.

Literatúra

- BURGER, Harald: Phraseologie und Intertextualität. In: EUROPHRAS'90. Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung Aske. Hrsg. C. Palm. Uppsala 1991, s. 13 – 21.
- Burger, Harald et al. (ed.): Phraseologie / Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research. Volume 1 – 2. Berlin – New York: Walter de Gruyter 2007. 1183 s.
- ĎURČO, Peter: Textotvorné využitie frazeologických jednotiek. In: Textika a štylistika. Red. J. Mistrík. Bratislava: Univerzita Komenského 1989, s. 101 – 104.
- HNÁTKOVÁ, Milena: Identifikace přísloví v korpusu. In: Jazyky a jazykověda. Sborník k 65. narozeninám prof. Františka Čermáka. Red. R. Blatná, V. Petkevič. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Ústav Českého národního korpusu 2004, s. 89 – 97.
- JENČA, Imrich: Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava: X Art spol. 2004. 167 s.
- KLÍMOVÁ, Dagmar: Soudobá tradice jako podklad rekonstrukce folklóru starších epoch. In: Národopisné informácie, 2, 1980, č. 2, s. 98 – 104.
- MIEDER, Wolfgang: Anti-Sprichworten. Bund I. Wiesbaden 1982.
- MLACEK, Jozef: O povrávkach a o ich uplatňovaní v reči. In: Kultúra slova, 41, 2007, č. 2, s. 65 – 80.
- MOKIENKO, Valerij M.: Dialektický vzťah „implicitnosť : explicitnosť“ a vývoj frazeologie. In: Slovo a slovesnosť, 37, 1976, č. 1, s. 4 – 13.
- PERMIAKOV, G. L.: Poslovicy i pogovorki narodov Vostoka. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1979. 671 s.
- PROFANTOVÁ, Zuzana: Folklór a folkloristika na prahu milénia. In: Na prahu milénia. Folklór a folkloristika na Slovensku. Ed. Z. Profantová. Bratislava: Vydavateľstvo Arm 333, 2000, s. 29 – 39.
- PROFANTOVÁ, Zuzana: Príslovia na Slovensku a ich kultúrne kontexty. In: Slovenské príslovie a porokadlá. 2. Výber zo zbierky A. P. Záturského. Bratislava: Nestor 1996, s. 299 – 319.
- TUŠER, Andrej: Ako sa robia noviny. Druhé, upravené vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo SOFA 2003. 164 s.
- VALDAEVA, T.: Anti-proverbs or new proverbs: The use of English anti-proverbs and their stylistic analysis. In: Proverbium, 20, 2003, č. 4, s. 379 – 390.

Jana Hašanová

NIKOĽKO ÚVAH NAD PUBLIKÁCIOU MILOSLAVY SOKOLOVEJ: NOVÝ DEKLINAČNÝ SYSTÉM SLOVENSKÝCH SUBSTANTÍV (PREŠOV 2007)

Hašanová, J.: Some Reflections on Miloslava Sokolová Monograph: A New Declension System of the Slovak Substantives (Prešov 2007). *Slovenská reč*, 2009, 74, No 3, pp. 149 – 159 (Bratislava).

The paper deals with the author's consideration of the fundamental monograph of M. Sokolová (2007) on morphology of substantives, which is for individual specialists (linguists, lexicographers, but also for university student of the Slovak language) an inspiration, source of information and a substance for verification or comparison of some facts. The monograph is really useful in corpus linguistics, e. g. when improving the quality of morphological annotation of texts. In co-operation with specialists in the field of methodology of the Slovak language teaching it can mediate the conclusions from contemporary scholarly research also for basic schools pupils as well as for secondary schools students.

V tomto príspevku sa zamýšľame nad významom publikácie Miloslavy Sokolovej *Nový deklinačný systém slovenských substantív* (ďalej NDSS), ktorá po komplexnom výskume vyšla v roku 2007 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. Úvodom poukazujeme na prínos v oblasti počítačového spracovania textov. Ďalej na príklade dvoch konkrétnych slov (*bilbord*, *banner*), ktoré pribudli do slovnej zásoby slovenčiny pomerne nedávno, sa pokúšame ukázať princíp algoritmov, na základe ktorých je systém predstavený. Z hľadiska práce lexikografov sa dotýkame aj problematiky pôsobenia niektorých faktorov (*sémantický*, *fonologický*, *morfonologický*, *derivačný*, *ortoepický*, *ortografický*, *diachrónny*), ktoré uvádza autorka ako hybnú silu zmien v paradigme. Zvažovanie týchto faktorov (vo vzťahu k norme), popri overovaní výskytov na internete a v korpusových zdrojoch, je potrebné pri uvádzaní variantov v gramatickom aparáte slovníkových hesiel. V závere sa zamýšľame nad možnosťami, ako využiť nové pohľady na deklinačný systém v školskej praxi.

Autorka podložila svoje závery výsledkami výskumu modernými metódami na textovom materiáli najmä zo Slovenského národného korpusu (ďalej SNK), ale aj z internetu. Pri štúdiu jazykových súvislostí prostredníctvom korpusu „sa slová a jazykové javy nachádzajú v prirodzených kontextoch a dajú sa všestranne a opakovane skúmať. Na základe analýzy korpusových textov môže byť overená väčšina lingvistických teórií a môžu vzniknúť aj nové hypotézy a teórie.“ (Šimková, 2003). Pri hľadaní optimálnej formy, ktorá by ukázala bohatosť, šírku, ale na druhej strane

logiku fungovania slovenskej deklinácie, prichádza M. Sokolová so systémom **51 skloňovacích typov (32 vzorov a 19 podvzorov)**.

Príslušníci strednej generácie sa základy skloňovania podstatných mien učili v škole pred desiatkami rokov na základe štrnástich tradičných vzorov (*chlap, hrdina, dub, stroj, kuli, žena, ulica, dlaň, kosť, gazdiná, mesto, srdce, vysvedčenie, dievča*) rovnako ako dnešní školáci. A nielen učili, ale i naučili! Veď pre mnohých z nás je jazyk pracovným nástrojom. Je teda potrebné meniť niečo, čo funguje?

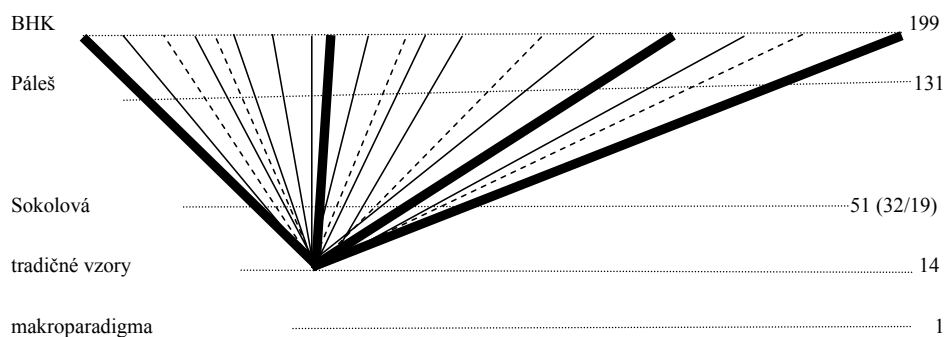
Keď sme približne pred 15 rokmi začínali v našom malom kolektíve Laboratória počítačovej lingvistiky na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave pracovať na morfolologickej databáze slovenčiny na účely počítačového spracovania textu, mali sme za cieľ dať slovám deklinačné vzory, podľa ktorých dokáže počítač priradiť slovu všetky relevantné tvary. A opačne, pri každom tvare počítač vie identifikovať jeho parametre (rod, číslo, pád) a základný tvar, z ktorého dané slovo vychádza. Tu sa nám objavila v plnej šírke zložitosť systému slovenskej deklinácie. Do počítača bolo nevyhnutné dať všetky podrobné informácie o ohýbaciach príponách a meniacich sa tvarotvorných základoch. Štrnásť vzorov sa pre nás stalo odrazovým mostíkom, reprezentantmi, ku ktorým sme začali postupne pridávať vzory s odlišnosťami vo formante, či so zmenami v báze. Celý proces prebiehal tak, že mladí programátori (L. Bónová, J. Mášik, P. Boďo) postupne využili gramatický aparát slov – hesiel (v počte približne 22 000 substantív) z elektronickej verzie Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ), 2. vydanie, red. J. Kačala, M. Pisárčiková z r. 1989), ktorú z knižnej do elektronickej verzie spracovali V. Benko a E. Kostolanský. I keď v KSSJ je ponuka gramatických informácií skromná vzhľadom na typ a formu príručky, údaje sú dobre spracované. Stali sa pre nás základom tvorby jednotlivých programov na zoskupovanie slov do skupín, okruhov so spoločnými atribútmi podľa zadaných kritérií.

Neoceniteľnou pomôckou boli informácie z akademickej Morfológie slovenského jazyka (Red. J. Ružička, 1966), ale aj z niektorých novších jazykovedných publikácií. V prípravnej fáze bolo na vytvorenie spomínaných databáz zozbieraných veľa informácií, využiteľných aj z hľadiska lingvistickej teórie a praxe. Aby nevyšli nazmar, pokúsili sme sa spracovať ich systematicky, v jednoduchej forme. Tieto naše zistenia sme publikovali vo dvoch prácach. Prvá vyšla pod názvom *Počítačové spracovanie slovenského jazyka, časť: Morfológia podstatných mien* (1998). Druhou publikáciou je *Model morfolologickej databázy slovenčiny* (2004), kde sme sa pokúsili aplikovať náš systém opisu vzorov aj na ostatné ohybné slovné druhy.

V začiatkoch bola pre nás pomocou publikácia E. Páleša *Sapfo – parafrázovač slovenčiny* (1993) zamýšľaná ako počítačový nástroj na modelovanie v jazykovede. V časti venovanej morfológii je aj zoznam so 131 vzormi substantív. Autor v tomto diele prezentuje typy paradigiem vo forme tabuľky, čo umožnilo porovnať a názorne

ukázať spoločné znaky, odlišnosti (alternácie) v tvarotvornom základe, ale i zmeny v systéme ohýbacích prípon. Názvy vzorov nehrali zvláštnu úlohu, preto sme mnohé prevzali v nezmenenej podobe. S potešením môžeme konštatovať, že M. Sokolová v svojej publikácii berie do úvahy aj naše výsledky skúmania v tejto oblasti. Ak by sme vtedy mali k dispozícii závery výskumu publikované v NDSS, našu prácu by to výrazne uľahčilo. V oblasti slovenskej morfológie doteraz veľmi chýbalo dielo tohto druhu. Podrobný morfológický opis slovných druhov je potrebný aj pri anotovaní textového materiálu v korpusovej lingvistike, využíva sa pri rôznych internetových nástrojoch a pod.

Základným lexikálnym zdrojom výskumu bol pre NDSS *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (2005), ktorý autori vypracovali na podklade lexikálnych jednotiek v rozsahu KSSJ 1987, 1989 a Pravidiel slovenského pravopisu 1991, 1998. Ďalšími zdrojmi boli akademický *Slovník cudzích slov* (2005) a reprezentatívny súbor antroponým a toponým (Ďurčo et al., 1998). M. Sokolová v úvode vysvetľuje princíp tzv. *roztvárania vejára*, kde predstavuje jednotlivé úrovne pohľadu na slovenskú deklináciu z hľadiska počtu vzorov:

Podľa grafického znázornenia vidíme, že z hľadiska počtu vzorov ide v NDSS o akúsi strednú cestu medzi 14 tradičnými vzormi používanými dodnes a naším systémom BHK (Benko, Hašanová, Kostolanský) s počtom vzorov 199.

Cieľom autorky NDSS bolo aj urobiť jasnejší doterajší systém vzorov, ktorý počíta s jazykovým vedomím rodeného Slováka, ale nepomáha napr. cudzincovi, aby sa orientoval v množstve variantov, výnimiek, ktoré sú pri viacerých tradičných vzoroch samozrejmosťou (napr. Npl *muž-i*, *kresťan-ia*, *sud-covia* pri tradičnom vzore **chlap**; Lsg v *sud-e*, *pri svietnik-u*, *o model-i* pri tradičnom vzore **dub**). Zrozumiteľnou formou – algoritmom sa postupnými krokmi odкрýva bohatosť systému. Algoritmy sú štyri, pričom základným kritériom je delenie substantív podľa rodu: mužské životné, mužské neživotné, ženské a stredné. Každý z nich je podmienený fungovaním klasifikujúcich koncoviek – *morf*, ktoré vymedzujú stupne roztvorenia. Na

základe jednoznačnej prípony, t. j. *determinujúcej morfy* sa substantíva delia do 15 **tried**, ktoré sa v zásade zhodujú s tradičnými vzormi. Pribudla trieda opisujúca deklináciu nepersonifikovaných apelatívnych maskulínnych pomenovaní zvierat (IV. trieda) – zaradená podľa charakteru paradigmy, ktorá tvorí prechod medzi typickým životným skloňovaním (III. trieda) a neživotným skloňovaním (V. trieda) substantív mužského rodu.

Deklinačný vzor tvorí množina slov s rovnakou *determinujúcou morfou*, ale aj s rovnakou *diferencujúcou morfou*, ktorou sa tento vzor odlišuje od iných vzorov v rámci tej istej triedy (**chlap-i**, **syn-ovia**).

Deklinačný podvzor predstavuje množina slov s rovnakou *determinujúcou* a rovnakou *diferencujúcou morfou*, ako má jeho dominantný vzor, ale odlišuje sa od neho jednou *variantnou morfou*. Napríklad pri vzore **chlap** je to podvzor **chlapec**, ktorý sa od vzoru **chlap** odlišuje v Ipl (*chlap-mi/chlapc-ami*). Zaradenie pod vzor je podložené aj opisom vzájomného pôsobenia faktorov (*sémantický, fonologický, morfonologický, derivačný, ortoepický, ortografický, diachrónny*), ktoré spolupôsobia pri formovaní vzorov.

Ako ukážku princípu, na základe ktorého je systém postavený, vyberáme algoritmus pre podstatné mená mužského rodu – neživotné (NDSS, str. 147), porov. graf deklinácie neživotných maskulín V. a VI. triedy na s. 153 tohto príspevku:

Pri náhodne vybranom, pomerne novom slove – *bilbord*, *pôv. pís. billboard -u m. (angl.) publ. veľkoplošná reklamná tabuľa, pútač* (výklad: Slovník súčasného slovenského jazyka, 1. zväzok 2006), sú pri určovaní deklinačného vzoru relevantné prípony Npl -y, Gpl -ov, Gsg -u, Lsg -e. Podľa grafu NDSS vedú k vzoru **zápas**:

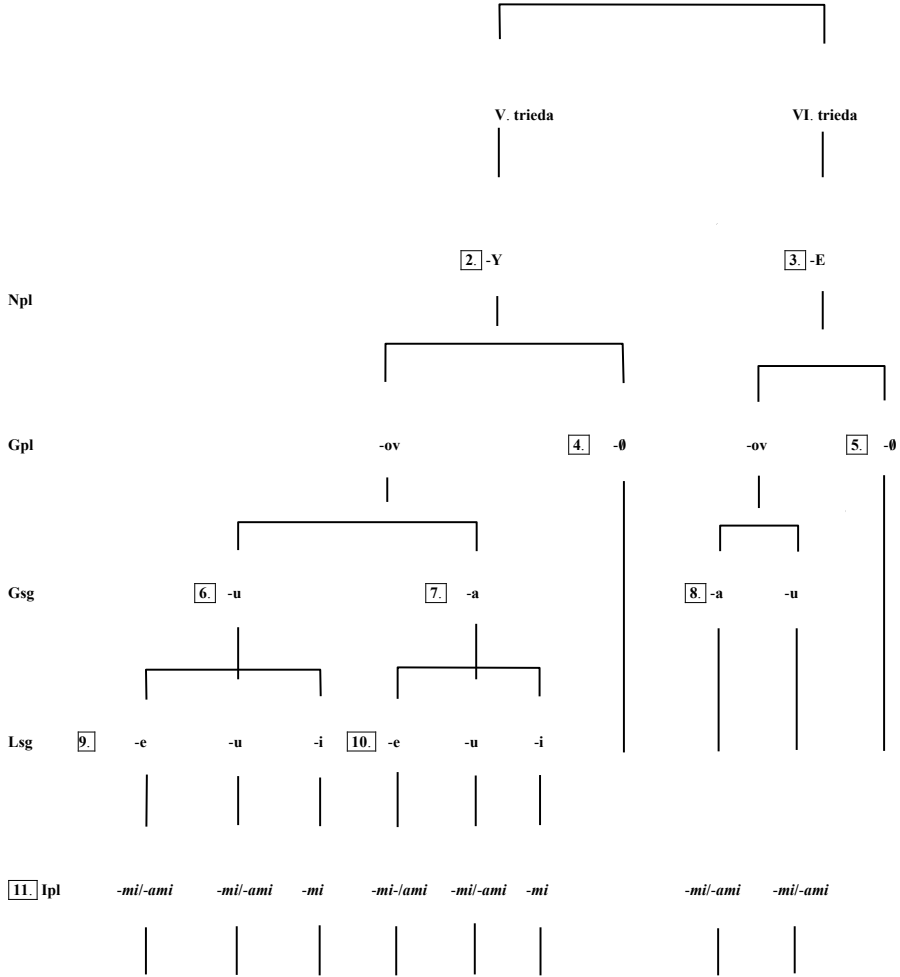
Zaradením slova medzi neživotné maskulína sme na samom začiatku grafu v „*deklinačnej makroskupine*“, ktorú určuje rod a životnosť a ktorá sa formálne prejavuje zhodou nominatívu a akuzatívu v singulári aj v pluráli: veľký *bilbord* – stavať *bilbord*, pôsobivé *bilbordy* – objednať si *bilbordy*.

Determinujúcou morfou -y, typickou pre substantíva mužského rodu neživotné, s tzv. tvrdým konsonantom na konci tvarotvorného základu (TZ) sa slovo zaraďuje do V. triedy. V grafe algoritmu je uvedená aj prípona Gpl -ov. Tú uvádza autorka pod názvom *hyperdiferencujúca morfa*, ktorá má rozlišovaciu úlohu pri vyčleňovaní vzoru **Topoľčany** (*Topoľčian-0* v Gpl).

Vetvenie algoritmického stromu nás privádza ku Gsg, t. j. k dištinktívnemu údaju pre zaradenie do vzoru, k *diferencujúcej morfe*. Morfu Gsg -u (oproti -a) pri iných podobných slovách cudzieho pôvodu napr. *štandard, fjord, kord, yard, biliard* uvádzajú aj pravopisné príručky. Algoritmus nás vedie k trojici vzorov: **zápas, vzťah, materiál**. Aby sme mohli slovo *bilbord* priradiť k jednému z týchto vzorov musíme určiť ešte podobu Lsg neživotných maskulín ako tzv. *subdiferencujúcu morfu*. Keďže slovo je zakončené na inú spoluhlásku ako g, h, ch, r, l (po nich je v Lsg

NEŽIVOTNÉ MASKULÍNA

1. akuzatív≡nominatív

Vzory	zápas	vzťah	materiál	dub	jazyk	hotel	Topoľčany	stroj	žiaľ	Leváre
Podvzory	problém	výsledok	_____	vietor	kúsok	_____	_____	koniec	manéver	_____

obyč. *-u, -i*) má v Lsg *-e* ako väčšina slov V. triedy. To rozhoduje o zaradení pod dvojicu skloňovacích typov – vzor **zápas**/podvzor **problém**.

Na zakončení tvaru slova *bilbord* v Ipl záleží, či sa vejár v tomto prípade roztvorí úplne. Rozhoduje o tom *variantná morfa -mi/-ami*. V našom prípade sa neuplatní, pretože zakončenie slova nie je kompatibilné s príponou *-ami*, ako je to napr. pri slovách, ktoré majú na konci TZ *-m*, príp. dva šumové konsonanty (*mostami, kumštami*) alebo slová so zánikovými alternáciami v TZ (napr. *úctami, cukrami, rytmi*). Slovo *bilbord* spĺňa podmienky pre príslušnosť k vzoru **zápas**.

Z lexikografickej praxe vieme, že jedno je systém (vo vzťahu norme), s ktorým sme oboznámení, a iné úzus, v ktorom sa konkrétne slovo realizuje. Napr. slovo *banner, banner* (reklamný pás, akási internetová obdoba bilbordov, niekedy spojený aj s jednoduchou animáciou) svedčí o neistote v používaní niektorých tvarov tohto pomerne nového slova. Do slovnej zásoby slovenčiny si prerazilo cestu, ale v čase tvorby našich pravopisných príručiek a slovníkov nebolo dost' lexikalizované, aby ho zachytili.

Na zaradenie tohto slova do deklinačného systému potrebujeme vedieť, že v slovenčine je síce pomerne udomácnené, ale vo dvoch uvedených podobách, pričom zatiaľ prevažuje podoba *banner*. Vyskytuje sa vo všetkých pádoch ako neživotné podstatné meno mužského rodu zakončené na sonórnu spoluhlásku *-r*; resp. koncovku *-er*. Ide teda o jedno zo slov, v ktorých nie je zaradovanie do vzorov z dôvodu zakončenia na *-r, -l* jednoznačné, a to ani v prípade vyššieho stupňa zdomácnenia.

Determinujúca morfa Npl -y a *hyperdiferencujúca morfa Gpl -ov* zaraďujú slovo do V. triedy: červený *ban(n)er* – všímať si *ban(n)er*; nové *ba(n)ery* – navrhovať *ban(n)ery* (porov. internetové výskyty v Npl *bannery 533 000/banery 98 400*, ale aj podoby *bannere 7 470/banere 114*, pričom niektoré výskyty môžu označovať Lsg).

Vetvenie algoritmického stromu nás privádza k *diferencujúcej morfe Gsg*. Prikláňame sa podľa zistení z internetu a z výsledkov hľadania v SNK k prípone *-a* (*banner-a 82 400* oproti *banner-u 29 700* výskytov prostredníctvom vyhľadávача Google), aj keď pomerne veľký počet dokladov je aj s *-u*. Tieto zistenia smerujú k skupine vzorov **dub, jazyk, hotel**.

Na jednoznačné priradenie, či aspoň priklonenie sa k jednému z týchto vzorov je potrebné vziať do úvahy sémantický faktor, ktorý uvádza autorka NDSS. *Banner, baner* je počítateľné konkrétum (aj keď ide o virtuálny „predmet“), čo podporuje aj Gsg *-a*, cudzieho pôvodu (podobne *kontajner, tester, revolver*). Na základe toho sme určili aj tzv. *subdiferencujúcu morfu Lsg -i* a dostali sme sa na koniec algoritmického grafu k vzoru **hotel**, ktorý najviac zodpovedá kritériám pre zaradenie.

Neživotné substantíva s Lsg na *-i* nemajú variantné koncovky Ipl, teda *variantnú morfu*, v danom prípade *-ami*, nie je potrebné brať do úvahy. Aj naše slovo *baner, banner* svedčí o neistote v používaní tvarov. V takom prípade z hľadiska lexikogra-

fie nastupuje čo najpresnejšie zisťovanie miery používania slova a následne zaradenie do výkladového slovníka s variantnými príponami v gramatickom aparáte alebo bez nich. V prípade zaradenia variantu v Gsg *-a/-u* (*ban(n)era/ban(n)eru*) do slovníka vyplýva, že slovo sa bude skloňovať podľa dvoch vzorov **hotel/materiál**.

Publikácia NDSS neponúka, prirodzene, len spomínané grafy algoritmov. Obsahuje podrobné opisy jednotlivých vzorov, ich receptivitu, vzájomnú prepojenosť a variantnosť. Pojem *receptivita vzoru* sa tu využíva v zmysle záverov J. Furdíka (2002), ktorý rozlišuje *produktívnosť slovtvorného typu* (napr. hojný výskyt abstrákt so sufixom *-ost'*), ktorý sa akoby „rozmnožuje sám zo seba“ (napr. chatnosť, jasnosť, krotkosť) a *receptivitu flektívneho typu*, teda vzoru, ktorý sa oproti tomu rozmnožuje tým, že sa doň zaraďujú slová z príslušného slovného druhu a morfológicky sa adaptujú, vytvárajú jednotlivé tvary. Vzor má teda tendenciu prijímať ďalšie slová na základe relevantných faktorov.

Celá veľká kapitola je venovaná príčinám variantnosti prípon *Ipl* (*-mi/-ami*) mužských podstatných mien. Vychádza sa aj z podrobného výskumu tohto javu na korpusovom základe. V novom systéme sa vyčleňuje na 19 podvzorov na základe *variantných* morf. Ich zdôvodnenie a rozlíšenie vyžaduje takú podrobnú znalosť najmä foneticko-fonologických, ale i sémantických súvislostí, že tento posledný stupeň vetvenia treba odporúčať najmä odbornej verejnosti. „Napriek tomu, že v slovách zakončených na *spoluhláskovú skupinu* sa zväčša správne používa *koncovka -mi*, výskyt *koncovky -ami* nie je zanedbateľný a svedčí o oveľa väčšej variantnosti, ako pripúšťajú jednotlivé kodifikačné príručky“ (Karčová, Majchráková 2006, s. 175). Miesto, kde sa táto variantnosť v publikácii rozoberá, medzi opisom IV. A V. triedy, nie je zvolené celkom šťastne, pretože sa argumentuje aj závermi z V. triedy, s ktorými sa čitateľ ešte nemal možnosť zoznámiť, lebo sa opisujú až v nasledujúcej kapitole.

Pri každej deklinačnej makroskupine sa na základe podrobného výskumu potvrdzujú niektoré fakty, na ktoré upozorňujú slovenskí jazykovedci dlhší čas. Napríklad vzor **zápas** predstavuje typ ohýbania neživotných podstatných mien mužského rodu *s -u* v Gsg a je omnoho frekventovanejší ako vzor **dub**, všeobecne známy zo školskej praxe (pozri napr. Sabol – Ondruš 1981, Dvonč 1984; porov. aj BHK 1998). Potvrdilo sa, že typ **futbalista** s *Npl -i* má vyššiu receptivitu oproti tradičnému vzoru **hrdina** s *Npl -ovia* v II. triede životných podstatných mien mužského rodu.

Tým, že ako jedna z východiskových databáz sa použil propriálny súbor antroponým a toponým (Ďurčo 1998), potvrdil sa veľký význam a produktivita vzoru **kuli** ako typu skloňovania mnohých mužských priezvisk na Slovensku typu *Škultéty* (*Abaffy*, *Kerekréty*, *Gálfy*, *Jozefy*). Zaujímavá je napríklad situácia pri mužských priezviskách, ktoré sa skloňujú podľa vzoru **kuli** napriek adjektívnej podobe antropoformantu a pomerne jasnej sémantickej motivácii: *i*, *y*, *í*, *ý* – *Vodnyánsky-ho*, *Ry-*

bárszki-ho, Sziráczki-ho, Górnny-ho. „Pri antroponymách slúžia tvary Gsg miesto posesívnych adjektív v preponovanej pozícii zhodného atribútu, preto ich frekvencia mimoriadne stúpa.“ (s. 94). Napr. *Máraiho* dielo, *Millyho* postoje, *Verdiho* opera. Výrazným prínosom NDSS je aj to, že v každej triede substantív sa značná pozornosť venuje aj propriám. Pri ženských podstatných menách je vysoký počet slov vo vzore **situácia** s Gsg *-í* oproti **ulica** s Gpl *-0*, čo súvisí s nárastom počtu internacionalizmov latinského a gréckeho pôvodu (*demokracia, -cii, promócia, -cii*) a proprií typu *Klaudia, Patricia*. Pri podstatných menách stredného rodu sa potvrdila pomerne nízka receptivita typu **dievča**. Pokladáme za užitočné pripomenúť, že variantný tvar plurálu so segmentom *-enc-* označuje autorka NDSS za hovorový (str. 293), obmedzený na určité teritórium. Doklady v SNK potvrdzujú hovorové, ale aj knižné použitie (výskyty v textoch zaoberajúcich sa folklórom, zvykmi z minulosti a pod.). Napr.:

„...drieme v nich i posledná nádej dievčienec, ako ju poznáme aj z nášho folklóru – nádej, že magickými slovami a skutkami privolajú späť stratenú lásku.“ (Mikula)

„...z chlapcov sa stávali mládenci, z dievčienec devy.“ (Bartók)

Vzory *kosť* a *vysvedčenie* autorka napriek tradícii nahradila vzormi **možnosť** a **stretnutie**, pretože vlastnosti tradičných vzorových slov *kosť, vysvedčenie* stoja proti dominantným faktorom pôsobiacim v týchto deklináčnych typoch (porov. derivačný faktor – utvorenosť príponou *-ost'*, sémantický faktor – vysoký počet abstraktných mien). V prípade, že by sa uvažovalo o zmene týchto „školských“ vzorov, bude pravdepodobne dôležité diskutovať aj o ich názvoch. Kým napr. názov vzoru **kosť** je zrejmy a ľahko pochopiteľný, názov **možnosť** vyžaduje už rozvinutejšiu schopnosť abstraktne myslieť a je pre deti málo ústretový. Rovnako „ťažké“ sú z tohto hľadiska názvy ženských vzorov **idea, situácia, poisťovňa**, či napr. **médium** v strednom rode.

Okrem podrobného opisu systematickej menšej deklinácie treba vyzdvihnúť časť o **adjektíválnej deklinácii**. Je potrebné zaoberať sa v oveľa väčšej miere skloňovaním proprií, pretože, ako sa uvádza v publikácii NDSS, napr. slovenské ženské priezviská na *-ová*, ktoré predstavujú až 95 % zo všetkých ženských priezvisk, nemožno automaticky priradiť pod vzor prídavných mien, s tvarmi vo všetkých troch rodoch. Ide o singuláriá tantum a nie sú (v zásade) počítateľné.

Záver:

Na začiatku príspevku sme si položili otázku, či má význam meniť niečo v deklináčnom systéme slovenských substantív. Mali sme na mysli formu, akou tento systém, ktorý v jazyku prostredníctvom jeho používateľov funguje, prezentovať.

Pre odbornú verejnosť a študentov slovenského jazyka na vysokých školách sa stáva publikácia M. Sokolovej NDSS nesporne kľúčovým dielom a učebnicou, kde

sa využíva systém vzorov v plnom rozsahu. Ukázali sme to aj na príklade práce s materiálom v oblasti počítačového spracovania textu. Rovnako je možné na základe systému skvalitniť morfológickú anotáciu textov v korpusovej lingvistike.

Slovenská lexikografia dnes dielo M. Sokolovej využíva v pri práci na *Slovníku súčasného slovenského jazyka*, pri zvažovaní faktorov na uvádzanie variantov, spracovaní nových a prevzatých slov, pri uvádzaní gramatického aparátu a pod.

Z hľadiska školskej praxe prináša NDSS podnety pre metodikov, ako podať nové poznatky žiakom základných a stredných škôl. Prikláňame sa k názoru, že sa deklinačný systém substantív môže žiakom podať v rozsahu tried. Zásadne by však mali byť informatívne uvedené základné fakty aj o všetkých typoch, ktoré pod triedy spadajú. Zdanlivá jednoduchosť doterajšieho systému nerieši neistotu pri konkrétnych odlišnostiach. Počet nových vzorov je najvyšší v V. triede (11) reprezentujúcej tradičný vzor *dub*, v ktorom je z hľadiska relevantných faktorov najviac odchýlok, a tým aj spomínanej neistoty zo strany žiakov. Pri ostatných triedach nepresahuje počet nových typov 5. Zvážiť treba aj nové názvy vzorov, ktoré by mali odrážať posun lexiky k abstraktnosti, ale zároveň by mali byť primerané veku a mentálnym dispozíciám žiaka. Napríklad pri prípadnej zmene názvu pre IX. triedu (*kost'*) sa núka kompromisné riešenie napr. *sladkosť*, ktoré je pomenovaním vlastnosti niečoho sladkého, ale tiež sladké jedlo (*cukrik, zákusok*). Podobne sa vníma aj pomenovanie autorkou zvolené pre vzor V. triedy s Gsg *-u zápas* – úsilie o dosiahnutie niečoho, ale tiež športové súťaženie. Druhý význam je jasný aj dieťaťu na prvom stupni základnej školy.

Pozornosť v oblasti aplikácie nových poznatkov do školskej praxe si zaslúži napríklad publikácia určená budúcim maturantom od M. Ološtiaka a L. Gianitsovej-Ološtiakovej (2007). Stručne, ale dôkladne predstavuje náročnú problematiku celého systému jazyka budúcim vysokoškolačkom a je prínosná pre budúcich študentov slovenského jazyka, príp. i pre študentov cudzích jazykov. Autori patria do kolektívu jazykovedcov podieľajúcich sa na niektorých výskumných projektoch, ktoré predchádzali záverom uvedeným v NDSS, t. j. časť o morfológii v príručke odráža tieto poznatky.

Opis každého z tradičných vzorov zahŕňa prehľad variantných gramatických morféme. Napr. pri prehľade skloňovania mužských životných podstatných mien (tamže, str. 90):

VARIANTNÉ RM (relačné morfémy)		
Npl	-i	muži, páni, študenti
	-ia	občania, priatelia
Ipl	-ovia	dedovia, chirurgovia, svedkovia
	-mi	vojakmi, pánmi, mužmi
	-ami	dedami, ekonómami, chlapcami

Možno by bolo vhodné pri uvádzaní príkladov uviesť a zvýrazniť vzorové slová (**chlap, priateľ, syn**), aby si pomocou nich žiaci osvojili rozdiely v paradigme.

Pri mužských životných podstatných menách napr.:

VARIANTNÉ RM (relačné morfémy)		
Npl	-i	chlapi , muži, páni, študenti
	-ia	priatelia , občania
	-ovia	synovia , dedovia, chirurgovia, svedkovia
Ipl	-mi	chlapmi , vojakmi, pánmi, mužmi
	-ami	chlapcami , dedami, ekonómami

Pri neživotných podstatných menách by sa ako vzorové slová mali uvádzať tie z tabuľky na konci grafu (zo **zápas-u**, zo, o **vzt'ah-u**, o **materiál-i**, o **jazyku** a pod.)

Spomenuli sme len niektoré problémy a fakty, ktorými sa zaoberá pozoruhodná publikácia Miloslavy Sokolovej *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Veríme, že vďaka prehlbujúcemu sa výskumu na základe korpusových zdrojov toto dielo poslúži ako prvý stupeň k novému opisu všetkých slovných druhov, a tým aj k novému, bohatšiemu pohľadu na morfológiu slovenského jazyka. Monografia M. Sokolovej môže rozhodujúcim spôsobom pomôcť riešiť aj otázky školskej praxe.

Literatúra

- BARTÓK, Jozef: Dolné Plachtince – História a dnešok. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 1997. 61 s. **SNK, prim-4.0-juls-all**
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia substantív. Bratislava: PdF UK 1998 (BHK). 75 s.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Model morfologickej databázy slovenčiny. Počítačové spracovanie jazyka. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004. 188 s.
- DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: VEDA 1984. 124 s.
- ĎURČO, Peter et al.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA – COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRa 1998.
- FURDÍK, Juraj: Pojem produktivity v slovtvorbe a v morfológii. In: Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2002, s. 22 – 29.
- KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Dana: Distribúcia prípon -mi, -ami v tvaroch maskulínych substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Eds. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2., oprav. vyd. 1989. 587 s.
- SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS – Verzia **prim-3.0-juls-all**. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2008. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

- MIKULA, Valér: Literárne observatórium. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1989. 288 s. **SNK, prim-4.0-juls-all**
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVA-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Krok za krokom k maturite Slovenský jazyk Bratislava: Vydavateľstvo Fragment 2007. 192 s.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava, SPN 1981. 334 s.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV. Akademický. Prel. Ľ. Balážová, J. Bosák a kol. 2., dopl. a uprav. slov. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005. 991 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 338 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina – ŠIMON, František – CZÉREOVÁ, Beáta – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína – BENKO, Vladimír – MOŠKO, Gustáv: Slovník koreňových morfém slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 586 s.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka a Slovenský národný korpus (Príspevok odznel na seminári Počítačová podpora prekladu (Budmerice 22. – 23. mája 2003. Zdroj: **korpus.juls.savba.sk**).

Správa o pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti Katedry slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 2006 – 2008

1. Pedagogicko-výchovná činnosť

V akademickom roku 2008/2009 študuje na katedre 269 študentov (na bakalárskom stupni štúdia v prvom ročníku – 58, v druhom – 58, v treťom – 45, na magisterskom stupni štúdia – v prvom ročníku – 51, v piatom ročníku dobiehajúceho starého magisterského štúdia – 57). Z toho je 102 jednodborových študentov. Štúdium slovenského jazyka a literatúry sa realizuje ako učiteľské štúdium v kombinácii s inými špecializáciami alebo ako jednodborové samostatné štúdium na dvoch stupňoch – trojročnom bakalárskom a na dvojročnom magisterskom. Na zabezpečení štúdia odboru slovenský jazyk a literatúra participuje Katedra slovenského jazyka (KSJ FF UK) s Katedrou slovenskej literatúry a literárnej vedy.

Obsah jazykovej časti v rámci bakalárskeho stupňa štúdia slovenského jazyka je orientovaný na získanie poznatkov zo základných lingvistických disciplín – fonetiky a fonológie, morfológie, syntaxe, lexikológie, základov slavistiky spolu s úvodom do všeobecnej jazykovedy a poznatkov z historického vývinu slovenčiny – vývinu slovenského jazyka a dialektológie, dejín spisovnej slovenčiny. Súčasťou štúdia slovenského jazyka a literatúry v učiteľskej kombinácii je metodika vyučovania slovenského jazyka. V rámci bakalárskeho stupňa jednodborového štúdia slovenského jazyka a literatúry študenti absolvujú aj štylistiku, všeobecnú jazykovedu, rozširujúce praktické kurzy a interpretačné semináre. Nadväzujúce magisterské štúdium je zamerané na prehĺbenie znalostí z bakalárskeho štúdia, ich overenie a rozšírenie v špeciálne zameraných lingvistických a interdisciplinárnych predmetoch, akými sú teoretická gramatika, základy slovenského jazyka a kultúry, sociolingvistika, lingvistická pragmatika. Študenti učiteľských kombinácií absolvujú štylistiku, všeobecnú jazykovedu a metodiku vyučovania slovenského jazyka. Poznatky zo základných disciplín si študenti obidvoch typov štúdia, učiteľského i odborného, môžu podľa svojho záujmu doplniť absolvovaním vybraných povinne voliteľných a voliteľných kurzov z rôznorodej ponuky, ako napr. teória spisovného jazyka, textová lingvistika, dejiny jazykovedy, štylistická interpretácia textu, historická a areálová lingvistika, vybraný slovanský jazyk, gramatická a lexikálna interpretácia textu, náuka o termínoch, frazeológia, interpretačný seminár z dialektológie a historickej jazykovedy. Študenti jednodborového štúdia slovenského jazyka sa zapájajú aj do základného výskumu, v rámci predmetu vedecko-výskumná prax sa podieľajú najmä na získavaní a prvotnom spracovaní jazykového materiálu. Absolventi magisterského štúdia majú možnosť pokračovať v doktorandskom štúdiu.

Doterajšie možnosti štúdia na KSJ FF UK rozšíri od akademického roku 2009/2010 nový bakalársky študijný odbor slovenský jazyk a kultúra, ktorý je orientovaný na prípravu odborných pracovníkov pre oblasť verejnej komunikácie. Študijný program odboru zahŕňa teoretické i praktické disciplíny, predovšetkým kultúrne a komunikačne orientovanej lingvistiky, vnútornej lingvistiky, ale i literatúry, kulturológie, napr. úvod do štúdia jazyka a kultúry, kulturologická lexikológia, jazyková kultúra a jazyková politika, text a kultúra, komunikačná kultúra, kreatívna a interkultúrna komunikácia, praktická štylistika, slovenská terminológia, slovenský národný jazyk, praktické komunikačné cvičenia, rétorika, základy teórie literatúry, literárnovedná interpretácia textu, kultúrne dejiny slovenčiny a iné.

Katedra slovenského jazyka zabezpečuje tiež základnú jazykovednú prípravu zo slovenského jazyka pre študentov odboru prekladateľstvo – tlmočníctvo v rámci všeobecného základu. Absolventi učiteľského i odborného typu štúdia sa uplatňujú nielen ako učitelia na základných a stredných školách, ale aj ako redaktori v televízii, rozhlase, v tlačенých médiách, ako prekladatelia a ako pracovníci vo vedeckej sfére (v ústavoch SAV a na VŠ).

2. Vedecko-výskumná činnosť

2. 1. Účasť na riešení grantov a projektov, publikácie

Vedecko-výskumná činnosť priamo súvisí s pedagogickým pôsobením členov katedry, ktorí sa väčšinou vo svojej odbornej práci špecializujú na oblasť, ktorú aj prednášajú. Výsledky ich vedeckej práce sú prezentované v monografiách, v štúdiách publikovaných v časopisoch, zborníkoch a v príspevkoch prednesených na konferenciách, či iných vedeckých podujatiach. Členovia katedry sú zapojení aj do riešenia rôznych vedeckých grantov a projektov, individuálne i kolektívne. Pri riešení niektorých projektov a grantov spolupracuje KSJ FF UK s inými jazykovednými a slovakistickými pracoviskami na Slovensku i v zahraničí. Predstavíme tu projekty, ktoré sú aktuálne, ako aj tie, ktoré boli úspešne zavŕšené v posledných rokoch. V synchrónnom, ale i diachrónnom výskume na KSJ FF UK sa ako dominantný prístup k jazyku a k jazykovej komunikácii uplatňuje *explanácia*. Ku kľúčovým témam výskumu patria už niekoľko rokov princípy stavby, fungovania a vývinu slovenského jazyka, ktorých cieľom je odhaliť a preskúmať univerzálne princípy, ktoré sú v základe stavby jazyka, riadia jeho vývin a fungovanie. Ďalšou témou, na výskume ktorej spolupracuje KSJ FF UK s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV a s inými slovakistickými katedrami, je *deskriptívno-explanačná morfológia slovenského jazyka*. V poslednom období sa viacerí členovia katedry zameriavajú výskum interakcie slovenského jazyka a slovenskej kultúry na rovine štylistiky a lexikológie.

Medzi aktuálne riešené granty, v ktorých sa rozvíjajú nielen vyššie spomenuté témy, patria:

VEGA č. 1/0658/08 na roky 2008 – 2010 *Racionalita a iracionalita v štýle* (hl. riešiteľka O. Orgoňová, spoluriešitelia J. Dolník, A. Bohunická, J. Kišová), VEGA č. 2/6119/6 na roky 2006 – 2008 *Explanačno-deskriptívna morfológia súčasnej slovenčiny* (konceptia projektu bola predstavená v Slovenskej reči č. 4/2005, hl. riešiteľ J. Dolník, spoluriešitelia O. Orgoňová, J. Hansmanová), VEGA č. 1/3738/06 na roky 2006 – 2008 *Konvergenzie, divergencie a tradície vo vývine slovanských jazykov* (hl. riešiteľ P. Žigo), VEGA č. 2/0076/08 na roky 2008 – 2010 *Slovanský jazykový atlas* (spoluriešitelia P. Žigo, R. Kamenárová), ktorý je pokračovaním rovnomenného grantu VEGA č. 2/5036/25 riešeného v r. 2005 – 2007.

V spolupráci s Ústavom informatiky SAV sa v r. 2008 začalo riešenie projektu VEGA č. 2/0138/08 *Robustné rečové technológie pre informačné systémy v slovenčine a ich diagnostika* (hl. riešiteľ – IM. Rusko, spoluriešiteľka za KSJ FF UK – G. Múcsková, PhD.).

V r. 2006, 2007 boli úspešne ukončené granty VEGA č. 1/2245/05 na roky 2005 – 2007 *Štýl a kultúra* (hl. riešiteľka O. Orgoňová, spoluriešiteľ J. Dolník), VEGA č. 1/1430/04 na roky 2004 – 2006 *Slovanský jazyk a komunikácia v súvislostiach* (hl. riešitelia J. Dolník, G. Múcsková), ktorý bol pokračovaním projektov *Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka* (riešený v r. 1998 – 2000) a *Explanácia štruktúrnych, funkčných a vývinových aspektov slovenčiny* (2001 – 2003), zameraných na prehĺbenie poznatkov o už známych princípoch a na odhalenie nových princípov a zákonitostí stavby, vývinu a fungovania slovenčiny, VEGA č. 2/5124/25 na roky 2005 – 2007 *Moderne technológie spracovania reči v slovenčine využívajúce rečové databázy II* (riešiteľka G. Múcsková).

Na riešení tematicky rôznorodých vedeckých projektov sa aktívne podieľajú aj interní doktorandi katedry s podporou grantov Univerzity Komenského. V r. 2006 – 2008 riešili nasledujúce granty:

grant UK č. UK/52/2006 *Vývin slovenskej substantívnej deklinácie v západoslovanskom makroareáli* (R. Mračníková), granty UK č. UK/283/2006, UK/338/2007 *Vývin kodifikácií slovenského jazyka od polovice 19. storočia po medzivojnové obdobie* (K. Muziková), grant UK č. UK/331/2007 *Neologizácia a neologizmy v súčasnom jazyku* (J. Kišová), grant UK č. UK/330/2007 *Pragmatické aspekty persúazie v reklamnom diskurze*, grant UK č. UK/147/2008 *Podobnosť v metafore* (A. Bohunická), grant UK č. UK/132/2008 *Deklinačný systém nárečí východoslovanských jazykov a jeho vývin z pohľadu transparentnosti označovania abstraktných kategórií* (M. Braxatoris), grant UK č. UK/148/2008 *Jazykové prejavy Slovákov v Bihore, Rumunsko* (R. Gaidos).

Slovenský jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Výstupom z výskumných projektov *Štýl a kultúra* a *Explanačno-deskriptívna morfológia súčasnej slovenčiny* bola medzinárodná jazykovedná konferencia za účasti referentov zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska a Poľska, ktorú 6. – 7. 9. 2007 zorganizovala KSJ FF UK. Z podujatia vyšiel rovnomenný zborník (ed. O. Orgoňová) venovaný J. Dolníkovi pri príležitosti jeho životného jubilea, v ktorom prezentovali výsledky svojho bádania členovia katedry (J. Dolník – *Jazyková inteligencia ako predpoklad jazykovej tvorivosti*, P. Žigo – *Morfologická prirodzenosť v retrospektíve*, O. Orgoňová, A. Bohunická – *Aspekty komunikácie v politickej talkshow*, M. Horváth – *Multiplicita textu*, Ľ. Benčatová – *Princíp ekonomizácie na vyučovacej hodine slovenského jazyka*, R. Kamenárová – *Alomorfizmus v jazykoch západoslovanského makroareálu*, Ľ. Žigová – *Slovenský jazyk a komunikácia v súvislosti s vyučovaním slovenčiny ako cudzieho jazyka*, R. Gaidos – *Rumunské prevzatia v dialekte bihorských Slovákov*, J. Kišová – *Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika*, G. Múcsková – *Variantnosť v procese jazykovej zmeny*, J. Hansmanová – *Intenzifikátory: Filozoficko-logické východiská pojmu intenzifikácie*, K. Muziková – *K prirodzenosti v jazyku na prelome 19. a 20. storočia*, M. Braxatoris – *O substantívnych kategóriách*).

Súčasná spisovná slovenčina a jej problémy. Monografia J. Dolníka, ktorá vyšla v r. 2007, je ďalším príspevkom k aktuálnej problematike teórie spisovného jazyka. Nadväzuje na staršie monografie *Učiteľ a jazyková kultúra* (2000) a *Spisovná slovenčina a jej používatelia* (2000) a na viaceré štúdie a príspevky uverejnené v jazykovedných časopisoch a zborníkoch. Načrtáva možné diferencované prístupy k spisovnému jazyku a k jeho kultivovaniu, má nabádať k opätovnému preskúmaniu základov štandardizovanej teórie spisovného jazyka a k preskúmaniu relevantných okolností jeho vývinu a fungovania.

2.2. Zahraničné vedecké podujatia

Namenkundliches Symposium. P. Žigo sa každoročne zúčastňuje na tomto onomastickom podujatí, ktoré sa venuje problematike zemepisných názvov na slovanskom i neslovanskom území. Toto podujatie sa koná v rakúskom meste Kals am Grossglockner (21. namenkundliches Symposium, 8. – 10. 6. 2006, 22. namenkundliches Symposium, 14. – 17. 6. 2007, 23. namenkundliches Symposium, 5. – 8. 6. 2008).

Slovanský jazykový atlas. Ide o medzinárodný projekt zameraný na mapovanie rozšírenia fonologických, gramatických a lexikálnych javov na území slovanských jazykov. Z členov KSJ FF UK sú do tohto projektu zapojení P. Žigo a R. Mračníková, ktorí sa pravidelne zúčastňujú na zasadnutiach Medzinárodnej komisie Slovanského jazykového atlasu (v októbri 2006 v Ochride, v októbri 2007 v Budyšíne, vo februári 2008 v Sofii, v októbri 2008 v Sarajeve).

Eurolingua & Eurolitteraria. V dňoch 14. – 16. 9. 2006 sa na Technickej univerzite v Liberci uskutočnil 3. ročník tejto pravidelnej konferencie, ktorá niesla podtitul *Diskuse a polemika v jazykovědě a literární vědě*. Na tomto podujatí sa aktívne zúčastnil J. Dolník, vystúpil s pozvanou prednáškou *Diskusia/polemika a hľadanie pravdy*.

Kategorie gramatyczne i pragmatyczne w językach słowiańskich. Pod týmto názvom sa v septembri 2006 v Katowiciach konala medzinárodná lingvistická konferencia, na ktorej KSJ FF UK reprezentoval P. Žigo s príspevkom *Kategoria czasu – gramatická aj všeobecná*.

Třináct let po – Trinásť rokov po. V decembri 2006 sa v Ústave slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne konala 10. česko-slovenská konferencia, na ktorej vystúpili s pozvanými prednáškami J. Dolník (*Stereotypy v česko-slovenskom kontexte*) a O. Orgoňová (*Kultúrne pozadie českých a slovenských jazykových inovácií*). Príspevky boli publikované v konferenčnom zborníku.

Język w marketingu. V Lodži sa v dňoch 8. – 9. 5. 2007 uskutočnila medzinárodná konferencia venovaná jazyku reklamy a marketingu. Touto problematikou sa vo svojej vedeckej činnosti zaoberajú na KSJ FF UK O. Orgoňová a A. Bohunická, ktoré tu prezentovali výsledky svojich výskumov. Predniesli referáty *Reklama i kultura* (O. Orgoňová) a *Sociokultúrne východiská persuázie v súčasnej reklame* (A. Bohunická), ktoré boli publikované v zborníku z konferencie.

Sympóziu venované životnému jubileu prof. Dr. Renate Rathmayrovej, vedúcej Inštitútu slovanských filológií na Hospodárskej univerzite vo Viedni. Na tomto vedeckom podujatí sa v máji 2007 aktívne zúčastnila J. Pekarovičová, vystúpila s príspevkom *Slavic-Networking. EU-Projekt interslavischer Kommunikation*, ktorý bol publikovaný v zborníku *Sprache und Diskurs in Wirtschaft und Gesellschaft: Slawistische Perspektiven*.

Slovenčina v menšinovom prostredí II. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba, 18. – 19. 10. 2007) zorganizoval pod týmto názvom medzinárodnú konferenciu za účasti jazykovedcov, sociológov, etnografov a historikov zo Slovenska, Českej republiky, Poľska, Rumunska, Srbska, Nemecka, Rakúska a Maďarska. Aktívne sa jej zúčastnila R. Gaidos s príspevkom na tému *Maďarské prevzatia v jazyku Slovákov v Bihore*.

Konferencia o jazykovom vzdelávaní v Krakove. Na tejto konferencii (10. – 13. 11. 2007) vystúpila J. Pekarovičová s príspevkom *Štandardizácia slovenčiny ako cudzieho jazyka*. Okrem toho prezentovala výstupy projektu *Slovenčina ako cudzí jazyk* (SakoCJ) na Spoločnom zasadnutí Slovensko-poľskej komisie.

Medzinárodné stretnutie mladých slavistov SLAVICA IUVENUM. Je to podujatie určené pre mladých vedeckých pracovníkov, ktoré každoročne organizuje Katedra slavistiky Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity. V r. 2008 KSJ FF UK zastupovala na tomto podujatí A. Bohunická s príspevkom *K podobnosti v metafore*.

Dialóg po susedsky – Slovanské jazyky a kultúra v súčasnom svete. Pod týmto názvom zorganizovali zastúpenia Európskej komisie vo Varšave, Prahe a Bratislave v júni 2008 medzinárodnú poľsko-slovensko-českú konferenciu, na ktorej sa zúčastnila J. Pekarovičová. Okrem prednášky predstavila projekt *Slovenčina ako cudzí jazyk*.

13. Medzinárodný skup slavista, Opatija 22. – 25. 6. 2008. Na tomto podujatí reprezentovala KSJ FF UK Ľ. Benčatová s príspevkom *Slovenský jazyk v Učebných osnovách pre základné školy a gymnáziá*.

Ty, já a oni v jazyce a literatuře. V septembri 2008 usporiadala Katedra bohemistiky Pedagogickej fakulty Univerzity J. E. Purkyněho v Ústí nad Labem konferenciu pod spomínaným názvom, na ktorej sa aktívne zúčastnili O. Orgoňová a A. Bohunicová so spoločným príspevkom *Televízny politický dialóg ako hra*.

Slavistický kongres. V dňoch 9. – 16. 9. 2008 sa už po štrnásty raz konal medzinárodný slavistický kongres, tentokrát v macedónskom Ochride, kde slavisti prezentovali výsledky svojich najnovších výskumov. Slovenskú slavistiku okrem iných zastupoval aj člen KSJ FF UK P. Žigo s referátom *Slovanský jazykový atlas – obraz prirodzeného vývinu jazyka*.

Z warsztatu współczesnego slowacysty. 40 rokov slovakistiky na Jagelonskej univerzite v Krakove. V dňoch 21. – 22. 11. 2008 sa na tejto medzinárodnej konferencii zúčastnila J. Pekarovičová (príspevok *Slovenčina v (didaktickej) praxi*).

Vytváranie modernej vedy (Stanovenie súčasnej vedy). Na medzinárodnej filologickej konferencii s týmto názvom, ktorá sa uskutočnila v decembri 2008 v Dnepropetrovske na Ukrajine, vystúpil M. Braxatoris s referátom *Padež kak semantičeskaja kategorija* (bol publikovaný v konferenčnom zborníku).

2.3. Domáce vedecké podujatia

Jazyk, veda o jazyku, societa. V Smoleniciach (26. – 27. 4. 2006) sa konala medzinárodná vedecká konferencia venovaná významnému slovenskému jazykovedcovi doc. PhDr. Slavomírovi Ondrejovičovi, DrSc. Zúčastnili sa na nej viacerí členovia KSJ – J. Dolník (*Jednotlivec a jazyková norma*), P. Žigo (*Henrich Bartek v konflikte kodifikačných princípov*), O. Orgoňová, A. Bohunicová (spoločný príspevok na tému *Druhy podobnosti v metafore*) a G. Múcsková (*Akomodácia v podmienkach bivarietnej jazykovej komunikácie*).

Preklad a tlmočenie. Sociokultúrne aspekty prekladu a tlmočenia – prítomnosť a budúcnosť. Katedra slovakistiky Filologickej fakulty UMB v spolupráci s UKF v Nitre zorganizovali v máji 2006 v Banskej Bystrici už po siedmykrát konferenciu venovanú problematike translitológie a tlmočenia, na ktorej sa aktívne zúčastnil J. Dolník (*Preklad ako asimilačno-akomodačná aktivita*).

Ľudovít Štúr a reč slovenská. Pri príležitosti 160. výročia štúrovskej kodifikácie a 150. výročia smrti jej autora sa v priestoroch Univerzitnej knižnice v Bratislave

(13. – 14. 5. 2006) uskutočnila jazykovedná konferencia venovaná kodifikátorovi spisovnej slovenčiny Ľ. Štúrovi, na ktorej odzneli aj príspevky J. Dolníka (*Explanačný potenciál Štúrovej filozofie jazyka*) a P. Žiga (*Funkčnosť a stabilita Štúrovej kodifikácie*). Príspevky boli publikované v rovnomennom zborníku.

Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Na jazykovednej konferencii venovanej problematike pravopisu, ktorá sa konala v Bratislave (máj 2006), vystúpil s referátom *Tendencia vo vývine slovenského pravopisu v 2. polovici 19. stor. a 1. polovici 20. stor.* P. Žigo.

Jazykovedné dielo Sama Czambla (1856 – 1909) – vedecký seminár, Bratislava, 3. 10. 2006. **Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Czambla (význam jeho diela v rozvoji slovenskej vedy a kultúry)** – interdisciplinárna vedecká konferencia, Slovenská Lupča, 25. – 27. 10. 2006. Na týchto podujatiach venovaných jazykovednému dielu ďalšieho kodifikátora spisovnej slovenčiny, S. Czambla, pri príležitosti 150. výročia jeho narodenia reprezentovali KSJ FF UK P. Žigo (s príspevkami na tému Czambelovej teórie o pôvode slovenského jazyka) a K. Muziková (s príspevkami *Samo Czambel a kodifikácia spisovnej slovenčiny* a *Czamblova Rukoväť spisovnej reči slovenskej v kontexte dejín spisovnej slovenčiny*). Príspevky z bratislavského vedeckého seminára boli publikované v Slovenskej reči č. 6/2006.

Podiel osobností na vývoji profesionálnej hudobnej kultúry. K pocte Alexandra Moyzesa (1906 – 1984) a Ľudovíta Rajtera (1906 – 2000). Na tejto medzinárodnej muzikologickej konferencii v Bratislave (október 2006) vystúpil P. Žigo s referátom *Jazykovedec Ján Stanislav a hudobná kultúra*.

Fenomén Viktor Krupa. Na vedeckom seminári venovanom poprednému slovenskému lingvistovi V. Krupovi (Bratislava, 12. 12. 2006) sa aktívne zúčastnili J. Dolník (*Orientácia v jazykovom priestore*), P. Žigo (*Podobnosti jazykových a nejazykových štruktúr*) a G. Múcsková (*Diglosia v slovenskej jazykovej situácii. Diachrónny pohľad*).

Na kus reči. Filozofická fakulta UCM v Trnave pravidelne organizuje medzinárodnú jazykovednú konferenciu určenú pre doktorandov a študentov, na ktorej sa v apríli 2007 zúčastnila K. Muziková s príspevkom *Kodifikácia variantných tvarov v Rukoväti spisovnej reči slovenskej*.

Nemecký jazyk na Slovensku. Pod týmto názvom zorganizovala Katedra germanistiky Filozofickej fakulty UCM v Piešťanoch v dňoch 13. – 15. 6. 2007 medzinárodnú konferenciu, na ktorej vystúpil J. Dolník s pozvanou prednáškou na tému *Sprachvergleich auf der Basis Präferenzstrukturen*.

Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii. Na tejto medzinárodnej konferencii konanej na počesť životného jubilea J. Mlacka, ktorú usporiadali KSJL FF KU v Ružomberku v spolupráci s Medzinárodnou komisiou pre výskum frazeológie slovenských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov a Slovenskou frazeologickou komisiou pri Slovenskom komitáte slavistov v auguste 2007 v Ružomberku, sa ak-

tívne zúčastnili J. Dolník (referát *Princíp iracionality vo frazéme*) a P. Žigo (príspevok *Západoslovansko-nezápadoslovanské priezvisko Mlacek*).

Hovorená podoba jazyka v médiách. KSJ FF UKF v Nitre usporiadala v dňoch 11. – 12. 9. 2007 pod týmto názvom medzinárodnú konferenciu zameranú na analýzu súčasného stavu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v médiách, na ktorej KSJ FF UK zastupovala J. Kišová s príspevkom *Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika II*, ktorý bol publikovaný v rovnomenom zborníku.

Onomastická konferencia. Na 17. slovenskej onomastickej konferencii, ktorá sa uskutočnila v septembri 2007 v Trnave, sa aktívne zúčastnil P. Žigo, ktorý sa dlhodoobo venuje onomastickej problematike najmä z diachrónneho hľadiska.

Celoslovenské stretnutie jazykovedcov spojené s Valným zhromaždením Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Toto podujatie, ktorého cieľom bolo predstaviť vedecké a výskumné projekty riešené na jednotlivých slovakistických pracoviskách a zvýšiť tak ich vzájomnú informovanosť, sa konalo v dňoch 17. – 18. 10. 2007 v Častej-Papierničke. KSJ FF UK reprezentovali P. Žigo a J. Pekarovičová, ktorí predstavili niektoré z projektov riešených na KSJ FF UK. P. Žigo predstavil možnosti využitia počítačov pri kartografovaní v Slovanskom jazykovom atlase. J. Pekarovičová predstavila projekty *Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk* a *Slavic Networking – jazyková a kultúrna integrácia*, ktoré sa aktuálne riešia v oddelení slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Interdisciplinarita/transdisciplinarita v spoločenskovednom bádani. Na tejto doktorandskej konferencii v októbri 2007 v Bratislave prezentovali výsledky svojich výskumov J. Kišová (*Interdisciplinárny prístup ku skúmaniu lexikálnych inovácií v súčasnej lingvistiky*) a A. Bohunická (*Metafora v prieniku bádateľských polí*).

Preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii. Na medzinárodnej konferencii v Banskej Bystrici (máj 2008) zaoberajúcej sa problematikou prekladu a tlmočenia sa aktívne zúčastnila Ľ. Benčatová (príspevok *Súčasný slovenský spisovný jazyk v študijnom programe OPT na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*).

História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Na tomto vedeckom seminári, ktorý sa konal v Bratislave (22. 5. 2008) pri príležitosti 100. výročia narodenia Prof. J. Štolca, vystúpili P. Žigo (referát *Atlas slovenského jazyka a perspektíva kartografovania morfológických štruktúr*) a G. Múcsková (*Nárečová diferenciacia a nárečové členenie*).

Od osmičky k osmičke – premeny Slovenska od roku 1918 do roku 1939. Na konferencii, ktorú zorganizoval Historický ústav SAV v septembri 2008 v Bratislave, vystúpil s referátom *Tendencie v spisovnej slovenčine v mezivojnovom období* P. Žigo.

Akademik Ľudovít Novák, tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAV. V Bratislave sa 25. 9. 2008 uskutočnilo sympóziu venované jednej zo zakladateľských osobností slovenskej jazykovedy, na ktorom sa zúčastnil P. Žigo (referát *Práca Ľudovíta Nováka K najstarším dejinám slovenského jazyka*).

Inovácie v obsahu a procese vyučovania jazyka a literatúry (Prešov, 25. – 26. 9. 2008). Na tomto podujatí zastupovala KSJ FF UK Ľ. Benčatová (príspevok *Slovenčina v učebných osnovách na školách s vyučovacím jazykom maďarským a možnosti jej zdomakovania*), ktorá sa na katedre venuje metodike vyučovania slovenského jazyka.

Mesto – mestečko, dedina – ves. Na workshope s uvedeným názvom, ktorý usporiadal Historický ústav SAV v Bratislave v decembri 2008, sa zúčastnil P. Žigo (referát *Slovanský jazykový atlas – vzťah jazyka a historicko-spoločenských fenoménov z areálového hľadiska*).

Kolokvium mladých jazykovedcov. Toto medzinárodné podujatie (8. – 10. 11. 2006, Častá-Papiernička, 7. – 9. 11. 2006, Liptovská Osada-Škutovky, 3. – 5. 12. 2008, Kokošovce-Sigord) každoročne dáva možnosť doktorandom a mladým asistentom prezentovať výsledky svojich vedeckých výskumov a zároveň ich konfrontovať s výskumami na iných domácich, ale aj zahraničných pracoviskách. Na tomto podujatí sa pravidelne zúčastňujú aj členovia KSJ FF UK (J. Kišová, R. Gaidos, K. Muziková, A. Bohunická, M. Braxatoris, H. Tichá, M. Horváth, R. Kamenárová).

3. Slovenčina ako cudzí jazyk

Súčasťou KSJ FF UK je aj špecializované pracovisko Oddelenie slovenčiny ako cudzieho jazyka, ktoré realizuje kurzy slovenčiny pre zahraničných študentov z rôznych krajín, študujúcich nielen na FF UK, ale aj na iných fakultách UK, resp. pre študentov prichádzajúcich na študijný pobyt v rámci programu Socrates/Erasmus. Od r. 2004 sa tu rieši s podporou Ministerstva školstva projekt *Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk* zameraný na akreditáciu, kritériá certifikácie jazykovej kompetencie a dištančné vzdelávanie formou e-learningu, na koncepciu a tvorbu učebných materiálov a metodických príručiek. Z členov KSJ FF UK participujú na tomto projekte J. Pekarovičová (vedúca projektu), Ľ. Žigová, R. Kamenárová, M. Mošaťová, H. Tichá. Uvedený projekt, jeho teoretické a didaktické východiská boli predstavené v publikácii *Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk. Jazykový kurz v kontaktnej a dištančnej forme* (Stimul, 2007), ktorú pripravili J. Pekarovičová, Ľ. Žigová, M. Mošaťová. Jedným z výstupov tohto projektu je od januára 2007 e-learningový kurz pre A1 a A2 lokalizovaný na vlastnej doméne: www.e-slovak.sk, kde sú podrobné inštrukcie o používaní kurzu v 6 jazykoch. Ako ďalší z výstupov tohto projektu vznikla nová moderná učebnica slovenčiny pre cudzincov *Križom-krážom. Slovenčina A1* (Bratislava: UK 2007). Jej súčasťou je aj CD nosič s dialógmi, do tlače sa pripravuje ďalší diel určený pre stupeň A2. Ako študijný materiál k vzdelávaciemu programu *Slovenčina ako cudzí jazyk* vyšla publikácia *Slovacicum. Súčasné Slovensko* (2006), ktorej cieľom je v prehlade predstaviť zahraničným záujemcom o slovenské reálie súčasné dianie so zreteľom na spoločensko-politický vývin po roku 1989 a s tým súvisiace zmeny v živote

krajiny a občanov. Na príprave tejto publikácie sa ako editorka zúčastnila J. Pekarovičová. Za realizáciu projektu *Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk* získala Filozofická fakulta UK certifikát **Európska značka pre inovačné iniciatívy v jazykovej vzdelávaní**. Tento projekt ako celok i jeho konkrétne výstupy boli prezentované na viacerých zahraničných i domácich podujatiach (2007 – Inštitút slavistiky, Viedenská univerzita, na seminári vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 2008 – na slovakistickom podujatí pre študentov a pedagógov maďarských univerzít na pôde Slovenského inštitútu v Budapešti, na seminári pre zahraničných Slovákov a zástupcov krajanských organizácií a učiteľov základných a stredných škôl na ÚJOP UK Bratislava, v rámci zasadnutia Komisie pre viacjazyčnosť v Európskom informačnom centre v Bratislave, na pracovnom stretnutí s komisárom EÚ pre viacjazyčnosť Leonardom Orbánom na Zastúpení Európskej komisie v SR v Bratislave a na podujatí *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí* v Bratislave).

Filozofická fakulta UK (za KSJ FF UK J. Pekarovičová, Ľ. Žigová, M. Mošaťová) participovala v rokoch 2004 – 2007 spolu so Sliezkou univerzitou v Katoviciach, Univerzitou Palackého v Olomouci, Univerzitou v Lubľane, Univerzitou sv. Klimenta Ochridského v Sofii, Univerzitou M. Luthera v Halle a Bulharským rozhlasom na medzinárodnom projekte Európskej komisie v rámci programu *Socrates Lingua 1 – Slavic Networking – Jazyková a kultúrna integrácia*, ktorý bol zameraný na prezentáciu slovanských jazykov a kultúr. V rámci riešenia tohto projektu sa J. Pekarovičová a Ľ. Žigová zúčastnili v r. 2005 – 2007 na viacerých pracovných stretnutiach, prezentáciách a seminároch (Poľsko, Česká republika, Bulharsko, Nemecko, Slovinsko).

Studia Academica Slovaca. Filozofická fakulta UK prostredníctvom Metodického centra SAS každoročne organizuje letnú školu slovenského jazyka a kultúry pod názvom *Studia Academica Slovaca*. V r. 2008 sa konal už jej 44. ročník. Pracovníci KSJ FF UK sa jednak podieľajú na samotnej organizácii letnej školy (jej riaditeľkou je doc. PhDr. J. Pekarovičová, PhD.), jednak pôsobia ako lektori slovenského jazyka (A. Bohunická, R. Kamenárová, M. Mošaťová, G. Múcsková, O. Orgoňová, H. Tichá) alebo ako prednášatelia (J. Dolník, O. Orgoňová, J. Pekarovičová, P. Žigo, A. Bohunická).

4. Ďalšie aktivity

KSJ FF UK (koordinátorka O. Orgoňová) zorganizovala v dňoch 6. 10. – 10. 10. 2008 v rámci projektu UK *Exceľentná univerzita*, ktorý sa realizoval s podporou Bratislavského samosprávneho kraja a Európskeho sociálneho fondu, prednáškový cyklus J. Kořenského, (Univerzita Palackého Olomouc). J. Kořenský okrem prednášok určených odbornej verejnosti *Meze sebazpoznávajícího chování člověka, Chaos a řád, Postavení jednotlivých národních jazyků v představách budoucí Evropy, Hra*

– *koncept alebo metafora* viedol aj doktorandský seminár na tému *Metodologické problémy aktuálnych tém doktorských lingvistických prací*.

Viacerí členovia KSJ FF UK absolvovali zahraničné prednáškové pobyty v rámci programu Socrates/Erasmus – Mobilita učiteľov – G. Múcsková – Tampere, Fínsko (2006), J. Pekarovičová – Jyväskylä, Fínsko (2007), O. Orgoňová – Ľubľana, Slovinsko (2008), resp. v rámci medziuniverzitnej spolupráce – J. Pekarovičová – Katovice, Poľsko (2007), Budapešť, Maďarsko (2007), Regensburg, Nemecko (2006, 2007), Krakov, Poľsko (2007).

V apríli 2006 na pozvanie Rady národnostnej menšiny Slovákov v Srbsku a obce Báčsky Petrovec vystúpili O. Orgoňová a J. Štefánik na Univerzite v Novom Sade a na slovenskom Gymnáziu Jána Kollára v Báčskom Petrovci. Prezentovali prednášky z problematiky reklamného diskurzu, neologizácie slovenčiny na Slovensku a bilingvizmu.

Okrem zahraničných prednášok prezentovali výsledky svojich vedeckých výskumov pracovníci KSJ FF UK aj na domácich slovakistických pracoviskách. Dňa 25. 4. 2006 mali O. Orgoňová a J. Kišová na FF KU v Ružomberku prednášku v rámci Slovenskej jazykovednej spoločnosti na tému *Neologizmy v súčasnej slovenčine*. 25. 11. 2008 predniesli pozvané prednášky na podujatí *Aktuálne jazykové aspekty II* v rámci Týždňa vedy na FF KU v Ružomberku O. Orgoňová, A. Bohunicá (*Verbálne džudo v slovenskom politickom dialógu, Expresívnosť v mediálnej zábave*) a J. Kišová (*O funkčnosti neologizmov*).

Vyššie podané základné informácie o riešených grantoch a vedeckých projektoch, ako aj o príspevkoch a prednáškach prezentovaných na zahraničných i domácich vedeckých podujatiach dokumentujú šírku a rôznorodosť výskumných tém, ktorými sa zaoberajú pracovníci KSJ FF UK. Siahajú od skúmania vzťahu jazyka a kultúry na lexikálnej a štylistickej rovine, cez explanačno-deskriptívnu morfológiu, princípy stavby, fungovania a vývinu jazykov, otázky bilingvizmu, variantnosti v jazyku, mapovanie rozšírenia jazykových javov na území slovanských jazykov, otázky teórie spisovného jazyka, neologizmy, problematiku metafory, didaktiku slovenčiny ako cudzieho jazyka, vývin gramatických kategórií v slovenčine a v slovanských jazykoch až po dejiny spisovnej slovenčiny. Podrobnejšie informácie o pedagogickej i vedecko-výskumnej činnosti pracovníkov katedry možno nájsť na stránke www.fphil.uniba.sk/index.php?id=ksj. Predloženou správou sme nadviazali na príspevky podobného zamerania z iných slovakistických pracovísk a dúfame, že táto správa prispeje k zvýšeniu a zlepšeniu vzájomnej informovanosti medzi jazykovednými a slovakistickými pracoviskami na Slovensku.

Katarína Muziková

J. R. Nižnanský – človek chleba, vína a medu

Tradícia v slove, slovo v tradícii. Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský. Zostavili: Ľubica Dvornická a Miloslav Smatana. Bratislava: VEDA 2007. 312 s.

Pred nami je publikácia alebo zborník, ktorý kolegovia a priatelia s vďačnou spomienkou venovali Jozefovi Remžovi Nižnanskému k nedožitým osemdesiatinám. Aby čitateľ nebol v pomykove, v akom som sama bola, pripájam vysvetlenie. Pri podpisovaní svojich prác J. Nižnanský často používal vo svojom mene skratku R. – Remža, ktorá slúžila na odlišenie od menovcov, zvlášť od spisovateľa Joža Nižnanskeho.

Hoci zborník pozostáva z viacerých celkov, v podstate možno odlíšiť dve časti. V prvej časti, pomenovanej *Jozef R. Nižnanský ako dialektológ, redaktor a editor* sú príspevky z vedeckého seminára a spomienkovej slávnosti, ktoré zorganizovali Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská jazyková spoločnosť SAV (21. 10. 2005 v Bratislave). Autori priblížili J. Nižnanského ako dialektológa, redaktora, editora a priateľa a svoje príspevky venovali zvlášť teoretickým a praktickým otázkam, ktoré súvisia s dialektológiou, ale i s blízkymi jazykovednými disciplínami – onomastikou a etymológiou. Sú tu príspevky: I. Ripku *Výmedzenie slova ako lexikálnej jednotky v teórii a praxi*; P. Žigu *Vinohradnícky termín ako zdroj ďalšieho bádania*; A. Ferencíkovej *Názvy odrôd zemiakov v slovenských nárečiach*; M. Smatana *Inšpiratívny Jozef Nižnanský*; M. Majtána *Podnety onomastiky pre dialektológiu*; Ľ. Dvornickej *Nárečové výskumy Jozefa Remžu Nižnanského v Brestovanoch*; Ľ. Králik *Nárečová lexikografia a etymológia* (na materiáli 1. zväzku *Slovníka slovenských nárečí*); M. Hovančíka *O kováčskej terminológii trochu inak*; K. Ballekovej, M. Chochola, M. Pukanca *Katalogizácia terminologických dotazníkov* a I. Felixovej *Redak-torská, editorská a prekladateľská činnosť J. R. Nižnanského*.

Otváraciu reč mal riaditeľ Jazykovedného ústavu S. Ondrejovič a v spomienkovej časti hovorili A. Ferencíková, J. Šimončíč, R. Žiaranová-Dvořáková a J. Paštéka. Do tejto časti zborníka je zaradený i spomienkový príspevok V. Turčányho, ktorý z objektívnych dôvodov na seminári nebol prednesený. Prvú časť zborníka uzatvára kompletná bibliografia prác J. R. Nižnanského za roky 1946 – 1995, ktorú spracovala I. Felixová.

Vďaka týmto príspevkom čitateľ môže získať ucelený obraz o Nižnanskom. Podľa slov S. Ondrejoviča bol to „najpoučenejší vinár a včelár medzi jazykovedcami“, „bol muž medu a vína“, „národný jazyk vedel používať nenapodobiteľne a šťavnato,

vedel sa s ním hrať, neraz sa vyjadrujúc skôr v náznakoch...“ Bol spoluautorom Slovníka slovenských nárečí a do podrobností poznal poľné práce, ľudové jedlá a iné oblasti ľudového života. Kolegovia v Jazykovednom ústave ho familiárne volali „Jožko“. Jeho príchodom do dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu roku 1968 výskum slovenských nárečí a slovnej zásoby sa stali stredobodom jeho záujmu. V prvom rade sa venoval nárečiu rodnej obce Brestovany, ktorá patrila do západoslovenského nárečového regiónu, do trnavskej nárečovaj oblasti. Hneď sa dal do dôkladného dotazníkového výskumu slovnej zásoby slovenských nárečí, týkajúcej sa prípravy a konzumovaniu jedál. Práve pričinením J. R. Nižnanského boli v 70. rokoch minulého storočia vypracované vinohradnícky a včelársky dotazník a potom sa postupne vypracovali i ďalšie dotazníky. Tak roku 1973 vznikol dotazník na výskum nárečovej lexiky ľudových jedál, roku 1974 na výskum kuchynského inventáru, roku 1974 na výskum nápojov a ich konzumovania a roku 1975 dotazník na výskum lexiky týkajúcej sa prípravy jedál a ich konzumovania. Jeho cieľom bolo zoskupenou lexikou obohatiť a doplniť nárečovú kartotéku. J. Nižnanský totiž v ľudovej reči videl bohaté nárečové názvoslovie činností a javov pri príprave a konzumovaní všedných a sviatočných pokrmov. Význam zozbieraného materiálu bol neoceniteľný, „nadčasový, prínosný a nedoceníiteľný“. Stal sa nevyhnutnou pomôckou pri skúmaní slovenských nárečí, pri písaní jednotlivých dialektologických štúdií a pri spracovaní hesiel v nárečovom slovníku. Podľa M. Smatanu Nižnanský „myslel na ďalšie generácie a zanechal im dedičstvo, ktoré podnecuje, inšpiruje, ponúka viaceré možnosti spracovania, čerpania informácií, porovnávaní“. J. R. Nižnanský prejavil záujem o nárečia skôr než sa dostal na toto pracovisko. Už roku 1955 začal s nárečovými terénnymi výskumami v Brestovanoch a roku 1956 publikoval národopisne orientované štúdie.

Po skončení štúdia v roku 1953 J. Nižnanský začal pracovať ako vydavateľský redaktor a editor v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry, neskoršie Tatran, čo ho podnietilo i k prekladaniu českých autorov. Paralelne s tým sa venoval i etnografickému výskumu okolia Trnavy, literárnej histórii a kritike, ako i archeológii.

J. Nižnanský na základe materiálu zozbieraného pomocou dotazníkov napísal celý rad príspevkov o ľudových jedlách a nápojoch, stravovacích návykoch, pomôckach a surovinách pri varení, kuchynskom inventári a pod. a uverejňoval ich hlavne v časopise Výživa a zdravie v rokoch 1970 – 1995. Tieto príspevky sú zaradené do druhej časti zborníka a čitateľovi umožňujú poznať, podľa slov zostavovateľov, tri veľké autorove dialektologické lásky „chlieb, víno a med“. Je tu spolu 62 príspevkov v poradí, v akom vychádzali v časopise. Menší celok tvorí šesť súvislých nárečových textov, ako ilustrácia nárečových prepisov z trnavskej nárečovej oblasti, ktoré tiež tam uverejňoval v r. 1972 – 1973. Cieľom tých prepisov bolo aspoň písomne zachrániť to, čo už bolo na odchode a čomu hrozil nenávratný zánik. Nižnanský sa snažil písomne zachytiť nárečovú lexiku, ktorá sa vzťahovala na zanikajúce reálie a činnosti.

Príspevky, ktoré J. R. Nižnanský uverejňoval v časopise *Výživa a zdravie* boli ťažko dostupné pre tých, ktorým boli určené, no týmto sa naskytla skvelá príležitosť priblížiť ich čitateľom. V zborníku si pod názvom *Výskum názvov ľudových jedál* miesto našli príspevky: *O názvoch zakáľačkových výrobkov a jedál; Pohostenie na menšom panstve v polovici 18. storočia; Názvy rozličných výslužiek a podarúňkov; Tradičné veľkonočné jedlá a ich ľudové názvy; Z názvoslovia pracovných oldomášov a počastovaní; Koleda názvov tradičných vianočných jedál; Kar a s ním súvisiace názvoslovie; Radostník a jeho ľudové názvoslovie; Hostiny a pohostenia; Ľudové názvy svadobných jedál a nápojov; O novoročných jedlách a ich názvoch; Fašiangový kalendár; Zápustné fašiangové jedlá a ich názvy; Vianočné ovocie; Chlieb v ľudovej terminológii; Z názvoslovia „chlebovej kultúry“; Ľudové názvy sušeného ovocia; Nárečové pomenovanie konzumovaného chleba; Lekvár v nárečovej terminológii; Ovocné jedlá v nárečovom názvosloví; O niekdajšom ovocinárstve a ovoci aj z hľadiska nárečí; Raňajšie jedenie a jeho ľudové názvy; Obed a obedovanie v ľudovom slovníku; Z názvoslovia popoludňajšieho jedenia – olovrantu; O pomenovaní denných zájedkov; Druhy pletených koláčov a ich ľudové názvy; Pomenovania iných pletencov a mrváňa; Na burčiak, či až na rampáš?; Medové dulciaria – sladkosti a ich pomenovania; O názvoch nápojov z medu; Med – všestranný liek; Naše ovocie a jeho konzumpcia; Keď bol hosť vítaný aj o polnoci; Ľudové pomenovania našich minerálnych vôd; Vína džbán; Fašiangové vinaria; O haruli – chudobnici a jej názvoch; Obyvateľské prezývky súvisiace so stravovaním; Z názvoslovia vianočného stromčeka a jeho ozdôb; Prezývky konzumentov istých jedál a nápojov; O názvoch tradičných vianočných nápojov; Ako sa pomenúvalo náradie potrebné pri zakáľáčke; O nádobe, z ktorej nápoj v zime hrial a v lete chladil; O bialoši a jeho názve; Kalkíš ako pochúťka i ako jarné vitamíny; O bohatstve slovenských prameňov i žriedel a ich ľudových názvoch; Vytiahnime si za tekvičku vína; Za pekný vinš a pozornosť žičlivý podarúňok; Výslužka v slove a v košíčku; S „letečkom“ k veľkonočnému baránkovi; O niekdajších prícestných hostincoch; Dar ovocia; O fašiangoch hodových dňoch; Pochuťme si na štrúdlí; Na Marcina husacina; Naš vianočný podarúňok; O stravovaní na pútnických cestách v minulosti; O tradičnom štedrovečernom stole; Kaša – mati naša. Príspevkom *Tradície ľudovej výživy v našom časopise* sa končí Nižnanského prispievanie z oblasti rodinného stravovania a jeho ľudových koreňoch v časopise *Výživa a zdravie*.*

Po príspevkoch v zborníku nasledujú súvislé nárečové texty o zaujímavých zvykoch, ktoré pomaly zanikajú a ktoré zaznamenal alebo zapísal sám J. R. Nižnanský. Tak sa pred čitateľa dostanú záznamy o zvykoch: *Vianoce v Záhorí; O pečení kalkíša; Ani všetky ženy nevedeli variť; Mak v kuchyni; Štedrý večer v Bučanoch a Sýto a veselo – ako na fašiangy*.

Grafická úprava zborníka si tiež zaslúži pochvalu. Kresby na obálke a v samom zborníku tesne súvisia s J. R. Nižnanským a jeho príspevkami v druhej časti zborní-

ka, ktoré hovoria o výžive – potravinových článkoch, spôsobe príprav a konzumovaní. V kresbách dominujú vinič, hrozno, víno, pšeničné klásky, chlieb, pečivo, ovocie, zelenina, mäso...

Zborník možno považovať za svojráznu cennú monografiu, ktorá vykresľuje osobnosť a dielo jazykovedca, v prvom rade dialektológa, Jozefa R. Nižnanského. Zostavovatelia si dali záležať na dôkladnom spracovaní zoskupeného materiálu, hoci to nemali vždy ľahké. Podarilo sa im vypracovať veľmi kvalitné a bohaté dielo. Mala som príležitosť počuť ich ako sa tešia a netrpezlivo očakávajú, kedy zborník bude vytlačený. Tak ako čo Nižnanský písal v príspevkoch o ľudových jedlách, zostavovatelia Ľ. Dvornická a M. Smatana zborník „uvarili, upiekli“ a ponúkajú ho čitateľom na ochutnanie a vychutnávanie.

Pre tých, ktorí J. R. Nižnanského osobne nepoznali, slová I. Felixovej na obálke zborníka hovoria o ňom: „Rozdával sa celý, nič si nenechával pre seba. Nečudo, že na dvere jeho pracovne klopkalo neúrekom veľa ľudí. Počnúc od jeho starších rodákov, ako on vravieval, *tíh z plota kolov, cez nás, jeho spolupracovníkov, až po mladých, v ktorých dokázal neuveriteľne rýchlo zapáliť lásku k jazyku, národu, ľudovým tradíciám*“.

A. Marićová

Vedecký seminár venovaný 100. výročiu narodenia Eugena Jónu

Dňa 21. apríla 2009 sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave konal jednodňový vedecký seminár pri príležitosti nedožitých 100. narodenín slovenského jazykovedca, univerzitného profesora PhDr. Eugena Jónu, CSc. (20. 2. 1909 – 25. 11. 2004).

Podujatie oficiálne otvoril riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV S. Ondrejovič a privítal referujúcich, prítomných hostí i príbuzných prof. E. Jónu – Rút Jónovú, Miriam Vávrovú, Eugena Jónu, Viliama Jónu a Ivana Brtáňa. S. Ondrejovič v otváracom prejave *Storočnica Eugena Jónu* telegraficky spomenul významné medzníky zo študijného i vedeckého života prof. E. Jónu, jeho publikačnú i redaktorskú činnosť. Na záver svojho prejavu vyjadril úprimné poďakovanie potomkom jubilanta, vďaka ktorým sa od r. 2006 osobná knižnica prof. E. Jónu, nazvaná na jeho počesť Bibliotheka Joniana (obsahujúca takmer tisícku diel, vlastných i získaných zberateľskou činnosťou) stala súčasťou knižného fondu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra.

Po otváracom príhovore nasledovala prezentácia publikácie E. Jónu *Novohradské nárečia*, ktorej rukopis do tlačenej podoby editorsky pripravil P. Žigo. Editor vo svojom príhovore priblížil účastníkovi seminára prácu E. Jónu na príprave *Novohradských nárečí*, ktoré mali byť pôvodne súčasťou encyklopédie Novohradu, z ktorej však vyšli iba prvé dva zväzky. P. Žigo zdôraznil, že popri výkladoch štyroch nárečových oblastí Novohradu – ipeľskej, lučenskej, hontiansko-novohradskej a modrokamenskej, sa v monografii veľkou argumentačnou silou vyznačujú aj ukážky nárečových textov tvoriace súčasť opisov skúmaných regiónov novohradských nárečí. Táto monografia, ako to povedal vo svojom príhovore P. Žigo, predstavuje prierez dialektologického bádania E. Jónu od 30. rokov do prvej polovice 80. rokov minulého storočia, a zároveň sa ňou uzatvára jeden symbolický kruh vedeckej práce E. Jónu. Dr. M. Majtán, najstarší žijúci žiak, aspirant a neskôr i kolega prof. E. Jónu, symbolicky pošibal monografiu zelenou ratoľou a poprial jej šťastnú cestu k čitateľom. Pri tejto príležitosti si zaspomínal na doktorandské štúdium, v rámci ktorého ho prof. Jóna priviedol ku skúmaniu hontiansko-novohradského nárečia, a zároveň ho tým uviedol aj do jazykovedného spoločenstva.

Dopoludňajšie rokovanie ďalej pokračovalo príspevkom J. Kačalu *Eugen Jóna a dejiny slovenskej jazykovedy*. Autor v príspevku vyzdvihol prínos E. Jónu v oblasti dejín spisovnej slovenčiny, o ktorý sa zaslúžil okrem iného aj syntetickou prácou *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*, v kde predstavil jednotlivé osobnosti tohto obdobia. J. Kačala zároveň poukázal na potrebu pokračovať v prehlbovaní tohto Jónovho prínosu a bádateľsky sa venovať aj ďalším obdobiam dejín slovenskej lingvistiky. V nasledujúcej časti príspevku autor zdôraznil, že okrem znalosti normy spisovnej slovenčiny 19. storočia sa prof. E. Jóna sám zúčastňoval aj na formovaní normy súčasnej spisovnej slovenčiny, a to lexikografickou prácou na dvoch výkladových slovníkoch spisovnej slovenčiny, publikovaním mnohých štúdií s touto tematikou, ako člen autorského kolektívu *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953 a ako účastník prípravy pravopisnej reformy.

Osobe E. Jónu v kontexte dejín spisovnej slovenčiny sa venoval aj príspevok Kataríny Muzikovej s názvom *Výskum dejín spisovnej slovenčiny a Eugen Jóna*. Autorka v príspevku načrtla metodologické postupy, ktoré sa uplatnili v slovenskej jazykovede pri spracúvaní dejín slovenského jazyka i tie postupy, ktoré pokladal E. Jóna za základné pri skúmaní dejín spisovného jazyka – filologický rozbor, charakteristika písomných pamiatok, komparačná metóda atď. K. Muziková vyzdvihla názor E. Jónu, že dejiny jazyka nemožno deliť na vnútorné a vonkajšie a neobišla ani nezastupiteľnú úlohu sociolingvistiky pri spracovaní dejín spisovného jazyka. Významným prínosom v rámci skúmania dejín spisovnej slovenčiny by podľa autorky bolo skúmanie jazykovej praxe, pretože práve v nej sa odráža miera uplatnenia platnej kodifikácie spisovného jazyka.

Prácu E. Jónu v oblasti jazykovej kultúry priblížila Jana Skladaná v príspevku *Eugen Jóna a jazyková kultúra*. Autorka venovala pozornosť niekoľkým štúdiám, v ktorých sa E. Jóna prejavil ako jazykovedec s objektívnym prístupom k spracovaným témam, sú to napr. príspevky o slovách *zjaviť sa – objaviť sa, načiť – nenačiť*, a zároveň poukázala na Jónov názor na situáciu v oblasti slovnej zásoby spisovnej slovenčiny po 2. sv. vojne, ktorá bola poznačená nekritickým preberaním cudzích slov, najmä z češtiny a ruštiny.

Dopoludňajšie rokovanie uzavrel Štefan Švagrovský prezentáciou *O viedenských Staroslovákov a ich staroslovenčine (epizóda z dejín slovenského jazyka)*. Témou príspevku bolo zavedenie staroslovenčiny do úradov a škôl na Slovensku po revolúcii v r. 1848/1849. Autor priblížil jazykovú situáciu, ktorá predchádzala uvedeniu tohto jazyka do života Slovákov a poradu J. Kollára so Slováckmi žijúcimi vo Viedni o otázke nového jazyka, ktorý by postavil isté medze kolísaniu spisovnej slovenčiny, s konečným rozhodnutím prijať staroslovenčinu ako úradný a vyučovací jazyk.

V následnej diskusii M. Majtán podal etymológiu krstného mena Eugen a priezviska Jóna, zvyšok diskusie pripadol otázkam jazykovej kultúry. S. Ondrejovič a M. Majtán sa venovali miestu slov pozde a pozdný v slovenskom jazyku. M. Majtán ukončil diskusiu spomienkami na prof. E. Jónu ako na vysokoškolského pedagóga, ktorého základným princípom pri výklade učiva bolo oboznámiť študentov s rozličnými názormi na danú tému, a tak ich priviesť k utváraniu si vlastných.

Popoludňajšie rokovanie otvoril P. Žigo príspevkom *Novohradské nárečia vo vedeckom diele Eugena Jónu*. Nadviazal na dopoludňajšiu prezentáciu monografie a v príspevku poukázal chronologicky na vedeckú prácu prof. Jónu v oblasti nárečového výskumu Novohradu. P. Žigo pripomenul Jónove rané dialektologické práce tvoriace jadro monografie, v ktorých metodologicky nadviazal na klasikov českej dialektológie – Šemberu, Pastrnka i Vážneho. Poukázal na Jónove stanoviská k názorom českých dialektológov o českom vplyve na novohradské nárečia a na rozšírenie Vážneho 11 typických stredoslovenských znakov o ďalších 14 znakov. V závere príspevku autor zdôraznil sociolingvistický pohľad E. Jónu na skúmané nárečia.

Predmetom príspevku *Druhotné slabičné l v južnostredoslovenských nárečiach* od M. Majtána bola vývinová zmena $y > \text{ɫ}$ v hontianskych a novohradských nárečiach. V súvislosti so zmenou $y > e$ v Honte a v Novohrade autor poukázal na možnú podrobnejšiu areálovú diferenciáciu týchto dvoch nárečových oblastí.

Niektoré syntaktické osobitosti novohradských nárečí boli predmetom záujmu A. Ferenčíkovej. Autorka v príspevku pri konfrontácii vybraných nárečových syntaktických väzieb s ich využitím v spisovnej slovenčine poukázala napr. na bohaté funkčné využitie predložiek *na* a *za* v novohradských nárečiach.

M. Šimková v prezentácii *Príspevok Eugena Jónu k teórii slovných druhov v kontexte slovenskej jazykovedy 20. storočia* venovala pozornosť návrhom na klasi-

fikáciu slovných druhov a špeciálne vymedzeniu častíc od A. Bernoláka až po vybrané gramatické práce publikované do polovice 20. storočia.

Posledným príspevkom popoludňajšieho rokovania bola *Glosa o zabudnutom filológovi Andrejovi Volnom (1759 – 1827)* od M. Dudka. Autor predstavil prítomným prírodovedca, pedagóga i filológa slovenského pôvodu A. Volného, pôsobiaceho prevažne v Srbsku. Poukázal na Volného prínos v oblasti mineralógie (pomenovaný je podľa neho minerál volnin) a v oblasti botaniky zdôraznil jeho spoluprácu s V. Karadžičom pri systematizácii botanického názvoslovia v srbskom jazyku. V rámci filológie má význam jeho publikácia *Historia naturalis elementa* (Budín, 1805).

V diskusii P. Žigo reagujúc na príspevok A. Ferencíkovej zdôraznil postup, ktorým by sa mali dialektologické práce uberať – od zinventarizovania a charakteristiky nárečových javov prejsť k hľadaniu príčin, prečo tieto javy v nárečiach vznikli. K. Balleková na základe vlastných nárečových výskumov v slovenskom enklávnom prostredí v Maďarsku konštatovala, že novohradské nárečia u Slovákov v Maďarsku si zachovávajú archaické javy a nie sú ovplyvnené maďarským jazykom, zatiaľ čo vývin novohradských nárečí na území Slovenska je ovplyvnený spisovnou slovenčinou. Ďalšie diskusné príspevky predstavovali inšpiratívne podnety, ktorým by sa v budúcnosti v rámci dialektológie mohla venovať pozornosť, napr. M. Majtán upozornil na málo rozpracovanú historickú dialektológiu a J. Kačala vyzdvihol prácu na detailnejšom výskume syntaktických väzieb v nárečiach.

Vedecký seminár bol príležitosťou, pri ktorej si niekdajší žiaci a kolegovia prof. E. Jónu pripomenuli jeho ľudskú i profesionálnu stránku. Poďakovanie za organizačnú prípravu vedeckého podujatia patrí Jazykovednému ústavu L. Štúra SAV a Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, poďakovanie patrí aj príbuzným a všetkým prítomným, ktorí sa zúčastnili na seminári. Prezentované príspevky budú publikované v špeciálnom čísle časopisu Slovenská reč.

Martina Kopecká

XVI. celopoľská onomastická konferencia

V dňoch 24. – 26. septembra 2008 poľská Wroclaw privítala onomastikov z Poľska, Česka, Slovenska, Nemecka, Ukrajiny, Bulharska na XVI. CELOPOL-SKEJ ONOMASTICKEJ KONFERENCII, ktorej ústrednou témou boli Vlastné názvy a spoločnosť.

Hostí konferencie v úvode pozdravil rektor Univerzity vo Wroclawe a vedúci katedry poľskej filológie. Plenárne rokovanie konferencie otvorila Aleksandra

Cieślíkova príspevkom *Nazwy własne w kontekście społecznym w pracach Marii Malec i Kazimierza Rymuta*. Už z názvu príspevku je evidentné čomu, alebo lepšie povedané komu, sa autorka venovala. Jubilantka Maria Malec a nedávno zosnulý Kazimierz Rymut zastávajú významné miesto v poľskej a európskej onomastike, preto im bola táto konferencia venovaná.

Ďalší príspevok predniesol predstaviteľ českej onomastiky Rudolf Šrámek. Svoj príspevok, ktorý niesol názov *Struktura vztahu proprium – skutečnost*, predniesol po poľsky (*Struktura relacji proprium – rzeczywistość*). O propriálnej a apelatívnej sfére jazyka informoval ďalší významný predstaviteľ českej onomastickej školy – Milan Harvalík v príspevku *K vzájemnému obohacování apelativní a propriální sféry jazyka. Apelatizace proprií a proprializace apelatív*. Milan Harvalík bohatým inventárom príkladov poukázal na rozširovanie sfér jazyka, a to rovnako vlastnej, ako aj všeobecnej.

Po diskusii vyvolanej úvodnými referátmi, ktoré zazneli v pléne, mala konferencia svoje pokračovanie v štyroch sekciách.

Téma konferencie ponúkala široké možnosti. Významný poľský profesor Edward Breza vystúpil s príspevkom *Imiona obywateli polskich od nazw bóstw rzymskich*, v ktorom ponúkol analýzu poľských vlastných mien. Antroponymickými otázkami sa zaoberal aj Andrzej Chludziński v príspevku *Antroponimy pochodzące od etnonimów w Liber beneficiorum Domus Corone Marie prope Rugenwold (1406 – 1528)*. Pozornosť tu venoval niekoľkým desiatkam zápisov antroponým motivovaných etnonymami z prelomu 15. a 16. storočia dochovaných v diele *Liber beneficiorum Domus Corone Marie prope Rugenwold*. S príspevkom venovaným antroponymám *Ewolucja formantu patronimicznego -ów na tle innych antroponimicznych sufiksów słowotwórczych na południu Śląska Cieszyńskiego* vystúpil aj Jaroslav Lipowski, ktorý okrem aktívneho vystúpenia na konferencii mal celú konferenciu na starosti i z organizačného hľadiska.

Beata Afeltowicz svojím referátom *Środowisko przyrodnicze a system toponimiczny Pomorza Zachodniego* oboznámila prítomných s ďalšími výsledkami výskumov toponymie severozápadného Poľska. Predstaviteľka bulharskej onomastiky Liliana Dimitrova-Todorova v referáte *Vlijanieto na obshtestvoto vyrhu bylgarskata toponimija* priblížila rôzne vplyvy, ktoré formovali podobu bulharskej toponymie.

Vo veľmi zaujímavom príspevku *Wpływ czynników społeczno-gospodarczych i politycznych na formowanie ojkonimii Ukrainy XX w.* poukázal Dmytro Buczko na hospodársko-spoločenské a ideologické vplyvy, ktoré formovali ukrajinskú ojkonymiu, napríklad vplyv stalinského kultu osobnosti.

Problematike textu a funkciei proprií v ňom sa venovali Katarzyna Skowronek a Mariusz Rutkowski v príspevku *Onomastyka dyskursu: zakres, problematyka i metody badawcze*. Halszka Górny predstavila historické názvy kultúrnych objek-

to v prelohu 18. a 19. storočia v referáte *Nazwy własne obiektów kulturowych w wybranych tekstach wspomnieniowych z XVIII i XIX wieku*.

Onimiczne osvajanie kosmosu bol titul príspevku Ewy v. Lochner, ktorým autorka prítomným priblížila nominačné procesy pri pomenúvaní kozmických objektov. Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska sa v referáte *Nomina propria w globalizującym się świecie – sprzeczność tendencji* zaoberala aktuálnou problematikou globalizácie sveta a jej vplyvu na podobu národných i nadnárodných onymických sústav. Konferenciu poctil svojou návštevou aj Ernst Eichler, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovanskej onomastiky. Vystúpil s príspevkom *Slawische Namenforschung In Deutschland: Perspektiven Bisherige Ergebnisse – Regional Differenzierung Diachronische Und synchronische Untersuchungen Kunftige Projekte*.

Slovenskú onomastiku v Poľsku zastupovali: Jaromír Krško, Pavol Odaloš, Ján Bauko, Lenka Garančovská a Ivana Kopásková.

Jaromír Krško príspevkom s názvom *Neslovenské etnické vplyvy v povodí rieky Hron* poukázal na vplyv jednotlivých kolonizačných prúdov v povodí Hronu v ich chronologickej postupnosti – od predslovenských etník, cez maďarské, nemecké, až po valašské etnikum. Podľa jeho zistení valašská kolonizácia ako jediná nemala priamy vplyv na hydronymá, ale prostredníctvom toponým (najmä oroným) sekundárne vplývala aj na hydronymiu.

Pavol Odaloš predstavil zaujímavé literárny, ktoré ponúkajú prózy Maxima E. Matkina, v príspevku, ktorého titul znel *Literárny v prózach Maxima E. Matkina*. Poukázal na autorský zámer pri výbere a tvorbe vlastných mien literárnych postáv.

Používanie antroponým v bilingválnom prostredí predstavil Ján Bauko. V príspevku sa zaoberal vplyvom slovensko-maďarského bilingválneho prostredia na používanie úradných (priezvisko a krstné meno) a neúradných (hypokoristik i prezývok) antroponým maďarskej národnostnej menšiny žijúcej na Slovensku. Maďari žijúci na Slovensku sú prevažne dominatnými bilingvistami, v každodennej komunikácii prevláda používanie materinského (maďarského) jazyka, čo sa prejavuje aj v súbore neúradných antroponým.

Na antroponymickú sústavu upriamila svoju pozornosť aj Ivana Kopásková. V referáte s názvom *Oficiálnosť verus neoficiálnosť slovenskej antroponymickej sústavy* ponúkla počúvajúcim prierez dejinami pomenúvania, a to od dopĺňania rodného (krstného) mena členom vyjadrujúcim zamestnanie alebo bydlisko cez dedičné prímenná vystupujúce viac-menej fakultatívne k povinne dedičným priezviskám dnešného typu a zároveň poukázala na príčinu vzniku a sústavného fungovania neúradných mien v dôsledku potreby presnej identifikácie a diferenciacie nejakej osoby.

Lenka Garančovská informovala o špecifickom druhu chrematoným – tyronymách. Za titulom *Tyronymá (názvy syrov) slovenskej proveniencie* boli ukryté pome-

novacie postupy a pomenovacie motívy, ktoré sa vyskytujú pri názvoch syrov slovenských výrobcov.

Českú onomastiku reprezentovala Jana Márie Tušková, ktorá v príspevku *Gramatické tvary českých toponym a jejich fungování v běžné komunikaci* svoju pozornosť za merala na používanie oficiálnych toponým v bežnej komunikácii. Libuše Čížmárová a Milena Šipková námety svojich príspevkov čerpali z pripravovaného slovníka toponým Moravy a Sliezska. Prvá z nich v príspevku *Metodologie konstrukce heslových slov ve Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* využila retrográdny postup usporiadania hesiel a M. Šipková v príspevku *K českým pomístním jménům se základem -bab-/-báb-* analyzovala viaceré toponymy s touto toponymickou bázou. Michaela Čornejová sa v referáte *Z materiálu nejstarších českých místních jmen: Miletín, Mařatice, Bořitov, Liboc* sústredila na historickú toponymiu. Jaroslav David venoval pozornosť honorifikačným motívom v českej ojkonymii 20. storočia na príklade ojkonym Havličkova Borová, Gottwaldov, Haviřov, Gottland v referáte *Havličkova Borová, Gottwaldov, Haviřov, Gottland*. Autor príspevku zároveň pozval účastníkov konferencie na budúcoročnú IV. Českú onomastickú konferenciu, ktorú pripraví Ostravská univerzita v septembri 2009. Na večernom zasadnutí slovanskej onomastickej komisie sa členovia zároveň dohodli na cyklickom usporadúvaní národných onomastických konferencií s trojročnou periodicitou – v roku 2009 usporiada onomastickú konferenciu česká strana, v roku 2010 poľská a v roku 2011 privíta účastníkov slovenská onomastická obec.

Druhý deň otvorila plenárne rokovania svojím referátom Maria Malec. V zaujímavom príspevku *Przewiska dwuczłonowe zachowane w nazwiskach polskich – stosunek znaczeń pozytywnych do negatywnych* hovorila o dochovaných prezývkach, ktoré sa postupne stali východiskom pre novoutvorené priezviská. Maria Biolik v referáte *Nazwy własne w użyciu pragmatycznym* poukázala na pragmatickú stránku proprií v komunikácii. Rozšírila tak pragmalingvistickú problematiku aj o vlastné mená, čo môže doplniť doterajšie lingvistické poznatky v oblasti apelatívnej sféry. Robert Mrózek vhodne nadviazal na predchádzajúce vystúpenie príspevkom *Nazwy własne w społecznym kontakcie komunikacyjnym a zadania onomastyki pragmatycznej*, v ktorom taktiež poukázal na význam pragmatickej stránky proprií. Elżbieta Umińska-Tytoń príspevkom *Nazwy osobowe w kontaktach „osób z towarzystwa” w XIX. w.* ukončila plenárne zasadnutie druhého dňa konferencie. V referovaní a diskutovaní sa ďalej pokračovalo v štyroch sekciách. Večer sa všetci účastníci zišli na slávnostnej večeri. A tak mali účastníci konferencie opäť možnosť pokračovať v spoločnej diskusii a vymeniť si plodné myšlienky v menej oficiálnom prostredí.

V posledný deň konferencie bol postup opačný. Celá konferencia bola ukončená plenárnymi obradmi, na ktorých odznali referáty Alicji Nowakowskej, Jana Miodka a Bogdana Walczaka. Alicja Nowakowska vo svojom referáte *Onomastyka a frazeolo-*

gia rozvádzala vplyv onymického systému na rozvoj frazeológie. Tvrdila, že rozmanité vlastné mená vplyvajú na zmenu zásoby frazeologizmov. Jan Miodek v referáte *Onomastyczna świadomość normatywna współczesnych Polaków* sprostredkoval niekoľko všeobecných zásad zviazaných s používaním vlastných mien v rôznych typoch textov, t. j. v textoch písaných i v textoch hovorených. Proces ďalšieho rozširovania toponým prevzatím z cudzích jazykov do poľštiny opísal Bogdan Walczak v príspevku s názvom *Jeszcze o przyszłości egzonimów*.

XVI. celopoľská onomastická konferencia bola podľa očakávaní jej účastníkov dôstojným pripomenutím si práce významných osobností poľskej onomastiky, a to už vyššie spomínanej Marie Malec a Kazimierza Rymuta. Nielen príspevky, ktoré odzneli či už v pléne alebo v sekciách, ale aj diskusie, boli pre mnohých inšpiráciou do ďalšej práce.

Ivana Kopásková

Jubilujúci Milan Majtán

Tretieho mája sa v dobrom zdraví dožil sedemdesiatich piatich rokov života významný slovenský jazykovedec, historik jazyka a popredný onomastik, člen redakčnej rady nášho časopisu PhDr. Milan Majtán, DrSc. Čaro jazykovedného bádania objavil ešte počas vysokoškolských štúdií a po krátkej učiteľskej praxi sa v r. 1961 v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV vydal na dráhu jazykovedca. Tomuto pracovisku ostal verný až do odchodu na zaslúžený odpočinok a na pravidelné odborné konzultácie a priateľské rozhovory sa medzi mladších kolegov rád vracia dodnes.

Jubilantov vedecký profil sa začal formovať už počas prípravy kandidátskej dizertačnej práce, v ktorej spracoval vrchárske hontiansko-novohradské nárečia. Na to bolo potrebné siahnúť aj do histórie jazyka a jeho vývinu, veď bez ich poznania ťažko možno pochopiť súčasný stav v nárečiach. Toto vedomie výrazne ovplyvnilo aj celoživotnú profiláciu M. Majtána najmä po nástupe do oddelenia dejín slovenského jazyka. Výsledkom systematickej práce v tejto oblasti a prejavom veľkého záujmu o ďalšiu bádateľskú oblasť – onomastiku – sa stala rozsiahla knižná práca *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov* (1972). Súčasne s prípravou tejto práce publikoval M. Majtán aj vedecké štúdie z onomastiky (*K vývinu pomenovania osôb na Slovensku*, 1966, *Lehoty na Slovensku*, 1966, *Z problematiky predložkových zemepisných názvov* 1971), uverejňoval výsledky svojho nárečového výskumu (*Charakteristika a členenie hontiansko-novohradského nárečia*, 1971), prejavil sa u neho záujem o literárnu onomastiku (*Mená literárnych postáv v satire Jána Chalupku*, 1972, *Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia*, 1977) a výskum lexiky z hľadiska jazykových kontaktov (*Príspevok k problematike jazykových kontaktov*, 1975, *Neslovanské prvky v slovenských vlastných menách*, 1976). PhDr. Milan Majtán, DrSc. spracúval aj problematiku motivačných faktorov pri vzniku miestnych, resp. terénnych názvov (*Charakteristické črty slovenskej onomastiky*, 1977, *Slovná zásoba slovenských terénnych názvov*, 1977) a jeho bádateľské úsilie postupne prerástlo rámec nášho národného jazyka a zameralo sa aj na rozsiahlejšie projekty – *Slovenský onomastický atlas (Die Flurnamen und das Projekt des Slawischen onomastischen Atlases*, 1977) a *Celokarpatský nárečový atlas (Toponimika i OKDA*, 1978).

V onomastike niet vari témy, ktorej by sa jubilant nebol venoval: od všeobecnej onomastiky (*Toponymum a onymická situácia*, 1979, *Onomastika v systéme vied*, 1986) cez oronymiu (*Slovná zásoba terénnych názvov*, 1980, *Slovníkovo-areálové*

spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov, 1983), hydronymiu (*Hydronymia a komplexná onomastická interpretácia*, 1981, *Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte*, 1988), urbanonymiu (*Onymia a urbanonymia*, 1988), chrématonymiu (*Klasifikácia chrématonymie*, 1989) až po štandardizáciu geografického názvoslovnia (*Začiatky slovenskej geografickej terminológie*, 1982, *Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovnia*, 1986) a heslové spracovanie onomastických termínov nielen v slovenskej *Encyklopédie jazykovedy* (1993), ale najmä v rozsiahlom dvojzväzkovom teoretickom medzinárodnom onomastickom projekte *Ślowiańska onomastyka* (2002, 2003). Dlhoročná práca pri výskume staršej slovenskej lexiky a motivačných faktorov zemepisných vlastných mien nadobudla syntetizujúcu povahu v podobe vedeckej monografie *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996).

Okrem spomenutých štúdií sa jubilantov vedecký profil odráža aj v knižných prácach *Zeměpisná jména v Československu* (1982, spoluautor), *Meno pre naše dieťa* (1983, 1985, 1993, spoluautor), *Výberte si meno pre svoje dieťa* (1998, spoluautor). Historický materiál získaný spracovaním starších aj novších kartografických prameňov publikovaný v monografiách *Hydronymia dorzecza Orawy* (1985, spoluautor, aktualizované a doplnené vydanie 2006), *Hydronymia Ipl'a* (1999, spoluautor) sa stal významnou súčasťou projektu *Hydronymia Europaea*, v rámci ktorého M. Majtán publikoval názvy vodných tokov z povodia Dunajca v monografii *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec* (1998). Vysokú spoločenskú, vedeckú a organizátorskú hodnotu má jubilantova účasť na príprave a vydávaní *Historického slovníka slovenského jazyka* (1. zv. 1991, 2. zv. 1992, 3. zv. 1994, 4. zv. 1995, 5. zv. 2000, 6. zv. 2005, 7. zv. 2008). Bez starostlivého prístupu a redigovania posledných piatich zväzkov si vydanie tohto rozsiahleho lexikografického diela ťažko možno predstaviť. M. Majtán sa tak významne pričínil o systematické lexikografické spracovanie historického pramenného materiálu z predpisovného obdobia slovenčiny. Vedecká redakcia tohto projektu je vzorom systematickej svedomitej a cieľavedomej kolektívnej práce pri neľahkej interpretácii jazykovo aj areálovo heterogénnych archívnych prameňov. Pramenná základňa *Historického slovníka slovenského jazyka* sa stala inšpiráciou na zostavenie a publikovanie reprezentatívneho výberu predpisovných textov s názvom *Pramene k dejinám slovenčiny* (1. zväzok vyšiel v r. 1992, 2. zväzok v r. 2002, 3. zväzok 2008). Publikovaním pramenného materiálu v tejto edícii sa východiskový materiál spracovaný v heslách *Historického slovníka slovenského jazyka* v ucelenej podobe sprístupňuje bádateľom podľa jednotlivých žánrov, resp. tematickej orientácie. Významným editorským počínom M. Majtána bola aj jeho účasť na zostavovaní výberu najvýznamnejších štúdií, ktoré boli tematicky späté s prípravou a vydávaním *Historického slovníka slovenského jazyka* a ktoré vyšli vo vydavateľstve Veda pod názvom *Z historickej lexiky slovenčiny* (2008, spolozostavovateľka T. Laliková). Rozsiahle jubilantove publikačné aktivity, známe histori-

kom jazyka a onomastikom v celom slovanskom svete, nemožno v krátkosti opísať vyčerpávajúcou formou. Možno však o nich zodpovedne konštatovať, že si svojou veľkou poznávacou hodnotou, vedeckosťou a presvedčivosťou zasluhujú veľké uznanie.

PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., nebola nikdy cudzia ani organizátorská činnosť: zastával funkciu tajomníka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, tajomníka a neskôr predsedu Slovenskej onomastickej komisie, predsedu Názvoslovnnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR, bol členom vedeckej rady Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, členom vedeckej rady Archívu literatúry a umenia Matice slovenskej, pracuje v redakčnej rade časopisu *Slovenská reč* a *Onomastický zpravodaj* (Praha). Najvýznamnejším postom M. Majtána je členstvo v Medzinárodnej komisii slovanskej onomastiky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Skoro štyri desaťročia pracuje PhDr. M. Majtán, DrSc., aj na štandardizovaní geografického názvoslovia v komisiách nášho ministerstva vnútra a Slovenského úradu geodézie a kartografie. Vysoké odborné kvality boli spoľahlivým predpokladom na získanie najvyššej vedeckej hodnosti – doktora filologických vied.

Pri bilancovaní dlhoročnej vedeckej a organizátorskej práce nášho jubilanta nemožno obísť jeho pedagogické pôsobenie. Ako externý učiteľ prednášal a viedol semináre z dejín slovenského jazyka na Pedagogickej fakulte v Nitre, vyučoval základy slavistiky na pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove. Výsledkom tejto práce boli desiatky diplomových prác, ktoré viedol a posudzoval, pre študentov pripravil učebné texty *Metodika výskumu vlastných mien* (1975, spoluautor) a *Úvod do onomastiky* (1985), organizoval množstvo onomastických podujatí – sedemnást' slovenských onomastických konferencií, množstvo metodologických seminárov a cyklov prednášok s problematikou výskumu vlastných mien. Osobitnou kapitolou pôsobenia PhDr. Milana Majtána, DrSc., je výchova vedeckého "dorastu" vo funkcii školiteľa diplomových prác, kandidátskych dizertácii, neskôr doktorandských dizertačných prác.

Vedeckú dráhu PhDr. Milana Majtána, DrSc., zdobia okrem scientometrických – bibliografických či kvantitatívnych ukazovateľov oveľa hodnotnejšie prívlastky, prívlastky celkom iných, osobných, osobnostných či ľudských hodnôt. Milan Majtán, člen redakčnej rady nášho časopisu, je nositeľom takých vzácných vlastností, akými je priateľský ľudský prístup, ochota pomôcť, korektnosť, dobrosrdečnosť a úprimnosť. Za zásluhy o rozvoj jazykovedy bol ocenený ako Významná osobnosť SAV 2004 a v roku 2007 mu prezident republiky udelil štátne vyznamenanie Pribinov kríž II. triedy za významné zásluhy v rozvoji Slovenskej republiky. Do ďalších rokov želáme nášmu jubilantovi dobré zdravie, veľa síl a elánu na dotvorenie všetkých predsavzatí, ktoré sa popri bádateľskom úsilí stali každodennou súčasťou jeho života. Ad multos annos!

Pavol Žigo

Prof. Vladimír Patráš päťdesiatnikom

Jak rýchlo beží čas, čo je to rokov sto, povzdychol si gróf Alfréd v *Tanci nad plačom* Petra Zvona. Aj v naznačenom zrýchlenom kolotoči času sa predsa len zdá byť neuveriteľné, že prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc., nedávno oslávil päťdesiate narodeniny. Polstoročie života je už tradične príležitosťou na prvé jubilejné pristenvenie. Tri desaťročia som mal možnosť z bezprostrednej blízkosti sledovať a vari aj trochu ovplyvňovať životnú cestu jubilanta. To ma oprávňuje, aby som si spolu s ním pripomenul základné míľniky, ktoré vyznačujú túto jeho cestu.

Vladimír Patráš je väčšinu svojho doterajšieho života verný Banskej Bystrici. V meste pod Urpínom sa narodil 26. apríla 1959. Detstvo prežil v neďalekých Selciach. V tejto obci vychodil aj základnú školu a pričinením viacerých zanietých učiteľov si intuitívne osvojil zásady náročného, chápevého a spravodlivého pedagóga. Do rodiska sa vrátil v polovici 70. rokov minulého storočia, aby tu absolvoval stredoškolské štúdiá. Je zaujímavé – nie však výnimočné –, že nie na gymnáziu sa zameril na technickú prípravu. Banskobystrická Stredná priemyselná škola Jozefa Murgaša, kde získal elektrotechnickú odbornú orientáciu, ho naučila systémovo vnímať svet, a tak mu vlastne vytvorila solídny „štrukturalistický“ základ na neskoršie štúdium jazykovedy a na lingvistické výskumy. Túto prípravu a výbavu zúročuje na teoreticko-komunikačne a všeobecnolingvisticky zamerané vedecké úvahy o zvukových vlastnostiach reči, moderných komunikačných technológiách, masmediálnej komunikácii, multimédiách a súvisiacich témach, ktorým sa venuje dodnes.

Aj vysokoškolské štúdiá v rokoch 1980 – 1985 absolvoval vo svojom rodnom meste. Na vtedajšej samostatnej Pedagogickej fakulte vyštudoval slovenský jazyk a literatúru v kombinácii s dejepisom. Učiteľské štúdium ukončil v roku 1985 s cenou ministra školstva a akademickým titulom doktora pedagogiky. Banskú Bystricu neopustil ani po završení vysokoškolského vzdelania. S ňou sú spojené i jeho ďalšie životné osudy, pravdaže, vrátane pedagogického, vedeckého i umeleckého pôsobenia na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty, dnešnej Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela.

Už počas vysokoškolských štúdií a účasti na študentských vedeckých súťažiach sa V. Patráš orientoval na literárnovedné disciplíny. Takýto záujem prejavil, aj keď som ho krátko po promóciách ako vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry PF prijímal za asistenta. Zdá sa mi, že prvým vážnym míľnikom na jeho pedagogickej a vedeckej dráhe bola chvíľa, keď súhlasil s mojím návrhom, aby sa ako pedagóg i vo svojej budúcej vedeckej práci zameril na synchronnú lingvistiku v širšom teoreticko-metodologickom zábere. A tak je prirodzené, že v tomto čase prednáša, vedie semináre a zabezpečuje výučbu v slovakistických i všeobecnolingvistických disciplínach. Popri fonetike a fonológii, teórii komunikácie a štylistike zasväčuje svojich študentov do problematiky sociolingvistiky, rétoriky, mediálnej komuniká-

cie, tvorby textu a oboznamuje ich aj s fungovaním jazyka v ústnych a písaných jazykových prejavoch v rôznych oblastiach spoločenského styku a dorozumievania.

Druhým vážnym míľnikom, ktorý v podstatnej miere vymedzil odbornú profiláciu jubilanta a jeho vedecko-výskumný terén, súvisel s tým, že Katedra slovenského jazyka a literatúry niekdajšej banskobystrickej Pedagogickej fakulty „echo paradigmatickej zmeny“ nielen zachytila, ale naň aj aktívne zareagovala. V polovici 80. rokov som šesť mojich vedeckých aspirantov programovo orientoval na výskum jazyka v bežných ústnych jazykových prejavoch a na využívanie prvkov všetkých foriem národného jazyka v reálnej komunikačnej praxi. Vo svojich kandidátskych dizertáciách sa zamerali na mestské prostredie, profesionálny jazyk lekárov, využívanie slangu a argotu v nápravných zariadeniach, špecifiká reči športovcov, publicistický štýl, osobitosti detskej reči a pod. Kandidátska dizertácia V. Patráša o profile a fungovaní „mestského komunikačného konglomerátu“ v Banskej Bystrici, ktorú obhájil v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave v roku 1991, má aj na pozadí výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny priekopnícky charakter. V značnej miere sa ňou spoluzúčastňoval na profilovaní Banskobystrickej sociolingvistickej školy. Táto jeho práca nevyšla tlačou; od čias jej obhájenia sa na rukopisnú verziu viažu desiatky citácií a odkazov. Preto by jej publikovanie bolo aj dnes aktuálne.

Vedecko-výskumný záber Vladimíra Patráša sa po ukončení internej vedeckej aspirantúry rozširoval i prehlboval. Postupne si hľadal a nachádzal vlastné témy, bádateľské pole a publikačný priestor. Výsledky výskumov hovorenej podoby slovenčiny v mestských podmienkach publikoval vo viacerých vedeckých a odborných štúdiách, uverejnených doma i v zahraničí, najmä v Poľsku a Nemecku. Za všetky texty z prvej polovice 90. rokov uvedme štúdie *Exponovanie komunikačných noriem v hovorenej podobe slovenčiny v meste* (1991) a *Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky)*; (1995). Z ďalších prác z „mestského“ okruhu spomeňme text *Germanismenspuren in der gesprochenen Urbanform des Slowakischen* (1994). Súbežne sa výskumne a publikačne venoval mediálnej komunikácii so zameraním na reklamné texty. Aj o tomto recepčne, „konzumentsky“, ale najmä vedecky atraktívnom prostredí publikoval viacero štúdií.

Už na tomto mieste treba zdôrazniť, že Patrášove interdisciplinárne orientované publikačné aktivity majú od začiatku výrazný sociolingvistický rozmer. V roku 1996 sa habilitoval na docenta, a tak aj kvalifikačne potvrdil naakumulovaný tvorivý a osobnostný potenciál.

Ďalším míľnikom na tvorivej ceste jubilanta je druhá polovica 90. rokov, keď rozšíril svoje výskumné pole. Pozornosť zamerl na spoluprácu lingvistiky a literárnej vedy, ako aj na vedecké syntézy vlastných výskumov. Výsledkom sú štúdie o jazykovej a komunikačnej kultúre, štylistike, hovorovom štýle, žánrovej synkretizácii v textoch a o metatextovosti. Zároveň analyzoval kompozíciu a štýl v prózach M. Urbana, ako aj problematiku obscénnosti v časti slovenskej prózy 90. rokov (D. Závadová,

P. Pišťanek, E. Erdélyi – M. Vadas, P. Hruz a iní) a uvažoval o rizikách estetizovania v jazykovej komunikácii, o problematike náboženských textov a i. Tieto výskumné záujmy zrejme nepriamo súviseli aj s Patrášovými umeleckými aktivitami – v zborníkoch a časopisoch uverejnil niekoľko desiatok básnických textov. Naznačené rozšírenie výskumného záberu vyústilo do knižných prác. V spoluautorstve vydal monografie *Jazyk – komunikácia – spoločnosť* (s J. Klinckovou a P. Odalošom; 1997) a *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí* (s P. Odalošom, M. Stejskalovou a I. Očenášom; 1999).

Miléniový medzník bol ďalším míľnikom aj vo vedeckom živote prof. V. Patráša. Je ním najmä syntetická publikácia *Interdisciplinárne kooperácie* (2002). V tomto období sa programovo a koncepcne zameril na problematiku médií a masmediálnej komunikácie. Iste to súviselo aj s prípravou študijného odboru *publicistika* na fakulte, koncepcia ktorého niesla jeho rukopis. Problematiku médií a masmediálnej komunikácie spracoval najmä v štúdiách *Koniec porozumenia – začiatok nedorozumenia? Publicistické texty v tzv. mladých demokraciách* (2001), „*Chatmánie*“ *v internetovej tlači versus mediálna komunikačná kultúra? (Nad elektronickými stránkami slovenských a poľských periodik;* 2002); *Elektronicky sprostredkovaná komunikácia a novinový text* (2003).

Bolo prirodzené, že v súvislosti s orientáciou na komunikačno-technologickú stránku komunikácie a na podstatu technologických interakcií sa venoval aj politickej komunikácii. Túto problematiku skúmal niekoľko rokov, osobitne v rámci medzinárodného vedeckého projektu, ktorý vyústil do kolektívnej česko-slovenskej monografie *Jazyk, médiá, politika* (2003). A tak bolo prirodzené aj to, že na základe posúdenia jeho vedeckých a publikačných aktivít bol po úspešnom inauguračnom konaní v roku 2004 vymenovaný za profesora v odbore všeobecná lingvistiká.

V tomto období v rozmedzí výskumných polí komunikácia v mestách – jazyk a štýl v diferencovaných dorozumievacích sférach – médiá a komunikácia v médiách, vrátane politických exkurzov, venuje jubilant sústredenú pozornosť elektronickej komunikácii, ktorú programovo sleduje na osi všeobecné – špecifické. Výsledky analýz a interpretácií zhrnul predovšetkým v štúdiách *Kulturologické aspekty jazykovej komunikácie v elektronickom prostredí* (2004), *Podstata tzv. mediálnych amalgámov a ich funkcie v elektronicky sprostredkúvanej komunikácii* (2005), *E-ziny: hra, či e-štýl?* (2006), *O komunikačnej stránke e-prezentácií* (2008) a ďalších. Syntézu „e-komunikácie“ ukotvil monografiu *Sociolingvistické aspekty elektronickej podmienenej komunikácie*, ktorá v slovensko-anglickej mutácii vychádza v tomto roku v Karvinej.

Osobitne sa treba pristaviť pri míľniku, ktorý vyznačuje návrat V. Patráša do výskumného priestoru, do ktorého vstúpil ako vedecký aspirant a ktorý, pravdaže, v skutočnosti nikdy neopustil. Tento „návrat“ súvisí s riešením vedeckého grantového projektu *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*, ktorý pod mojím vedením završujú niektorí členovia Banskobystrickej sociolingvistickej školy spolu s ďalšími členmi Katedry slovenského jazyka a literatúry FHV UMB. Pro-

jekt je zameraný na aktuálne interdisciplinárne výskumy živej ústnej komunikácie v reálnych komunikačných situáciách a v dynamických súvislostiach v konkrétnych bodoch (v tejto etape je výskum zameraný na stredoslovenské mestá a dediny). V. Patráš si vytvoril metodologický vstup na toto pole štúdiou *Echo paradigmatickej zmeny a ďalšie výskumy bežnej komunikácie* (2008) a štúdiou uverejnenou v Moskve *Banska Bystrica: istorija i sovremenost'* (2008).

Popri vedeckej a pedagogickej činnosti a popri príprave koncepcií vedeckých odborov a študijných programov na katedre, garantovaní predmetov, expertíznej, posudzovateľskej, redakčnej a zostavovateľskej činnosti zastával prof. Patráš aj akademické funkcie. Rok po vzniku Univerzity Mateja Bela nastúpil do funkcie vedúceho katedry (1993 – 98). V rokoch 1997 – 2000 vykonával funkciu prorektora UMB pre vedu a výskum. Od roku 2008 je zástupcom vedúceho katedry a vedúcim oddelenia jazyka. V rámci fakulty a univerzity je členom viacerých vedeckých, odborných a manažérskych orgánov, akademickým senátom počnúc, poradnými orgánmi fakulty a univerzity a vedeckými radami končiac.

Prof. V. Patráš bol a je členom viacerých orgánov a pracovných komisií na celoštátnej úrovni. Za všetky spomeňme členstvo v Ústrednej jazykovej rade ministra kultúry SR (1999 – 2007), v troch subkomisiách Akreditačnej komisie vlády SR, členstvo v Rade prierezového štátneho programu výskumu a vývoja pri Ministerstve školstva SR (2002 – 2007). Je členom piatich redakčných rád vedeckých a odborných periodík, členom redakčných rád dvoch zahraničných vedeckých ročníkov (*Stylistyka* – Opole; *Stil* – Belehrad) a členom vedeckej rady v Karvinej. Od roku 2009 je členom Komisie pre sociolingvistiku pri Medzinárodnom kongrese slavistov s výkonným orgánom v Krakove. Pedagogicky pôsobí nielen na svojej alma mater, ale aj na viacerých akademických pracoviskách doma (Košice) a v zahraničí (Lodž, Karviná, Praha, Olomouc). Za svoju činnosť získal viacero vyznamenaní a uznání. Je trojnásobným držiteľom Ceny rektora UMB za vedu a výskum, nositeľom Veľkej zlatej medaily UMB, Ocenenia rektora Opolskej univerzity a i.

Toto pristavenie pri životných míľnikoch prof. PaedDr. Vladimíra Patráša, CSc., vlastne iba pootvára dvere do jeho mnohovrstevného životného, vedeckého a pedagogického priestoru, v ktorom sa úspešne a tvorivo pohybuje neuveriteľných päťdesiat rokov. Keď sa v tejto chvíli, milý Vlodo, spolu s Tebou vraciam k týmto míľnikom a pozerám sa na úseky cesty, ktorú vyznačujú, z úprimnosti srdca Ti želim, aby si sa v dobrej fyzickej a psychickej kondícii s takým nasadením ako doteraz venoval svojim vedeckým, pedagogickým, kultúrnym a spoločenským aktivitám, lebo viem, že ich nepovažuješ za záťaž, ale za svoju životnú náplň. Želám Ti to v mene svojom i v mene Tvojich kolegov a priateľov.

Ad multos annos!

Ján Findra

Čo hovorí korpusová lingvistika na prasaco-prasačí spor? V spore o používaní slov *prasací/prasačí* stoja proti sebe dva tábory. Neoblomní „kodifikátori“, ktorí od raz a navždy danej normy neustúpia za nič na svete a „petičiari“, ktorí posielajú výzvy a ktorí si svoje „*prasačí*“ nedajú a budú hovoriť tak, ako hovorili, kým o existencii slova *prasací* ani netušili.

Zdá sa, že pravdu nemajú ani jedni, ani druhí. Život oboch slov ukazuje, že priamo pred nami prebieha sémantická diferenciacia, ktorá však nie je definitívna. To, že obe slová existujú popri sebe vedie, prirodzene, k otázke, prečo je to tak? Kodifikácia je na jednej strane očividne neúčinný argument na likvidáciu tzv. nesprávneho slova, ale ani dlho zaužívaný a prevládajúci zvyk v používaní niečoho neznamená, že už nemusíme korigovať svoj jazykový prejav.

Porovnanie kolokačných profilov oboch slov, teda ich okolia, v ktorom žijú, naznačuje, že deliaca čiara sa rysuje na pomedzí adjektívnych významov:

1. vzťahujúci sa k prasat'u (chliev, farma, válov...)
2. pochádzajúci z prasat'a (masť, smrad, lajno...)
3. patriaci prasat'u (chlp, genóm, mozog...)
4. (expr.) podobný prasat'u (ksicht, brušisko, krok...)

V okolí slova *prasačí* sa vo zvýšenej miere vyskytujú expresívne substantíva, ktoré aktivujú 4. expresívny význam slova, v okolí slova *prasací* sa zase vo väčšej miere vyskytujú substantíva druhého a tretieho významu nociónálnej povahy.

Diferenčný sketch, teda porovnanie kolokačných profilov pomocou nástroja **sketch engine** v Slovenskom národnom korpuse ukazuje, že spoločný prienik kolokátov má dvojakú povahu. Jednu skupinu tvoria kolokáty, ktoré sú vzhľadom na absolútny výskyt slov (*prasačí* 374 výskytov a *prasací* 119 výskytov v korpuse prim4.0 sane) frekvenčne relatívne rovnocenné. Ide o slová *bunka* (1/1), *črevo* (2/1), *farma* (11/11), *hlavička* (1/1), *chliev* (23/14), *válov* (1/1), *výkal* (2/2). Druhú skupinu tvoria spoločné kolokáty s tendenciou prevažného výskytu pri slove *prasačí*, s menším alebo izolovaným výskytom pri slove *prasací*. Ide o slová *hody* (6/2), *chlievik* (15/4), *krv* (9/3), *mor* (28/8), *očko* (32/7), *rypák* (18/4), *štetina* (6/1), *ucho* (12/3) a *ulička* (5/1).

Dalo by sa povedať, že spoločný prienik je pri kolokáciách, ktoré sú polysémantické. Pri kolokáciách s adjektívom *prasačí* je polysémia, ktorá vyplýva z nociónálneho a expresívneho významu kolokácie, častejšia. Kolokácie s adjektívom *prasací* sú skor monosémantické. Na ukážku uvádzame tabuľku kolokátov k báze *prasačí/prasací* podľa Slovenského národného korpusu:

prasačí		prasačí/prasací		prasací	
bacil	1	bunka	1/1	chlopňa	1
blondín	1	chliev	23/14	chlþ	1
blondína	1	chlievik	15/4	genóm	1
boh	1	črevo	1/1	jedlo	1
brucho	1	farma	13/11	kel	1
brušisko	1	hlava	43/4	kost	1
choroba	1	hlavička	1/1	mast	1
chrupavka	1	hody	8/2	maternica	1
chvost	3	hostina	1/1	mihalnica	1
chvostík	5	inzulín	1/1	morálka	2
črta	1	koža	2/2	mozog	1
dcéra	1	krv	9/3	orgán	7
decko	1	mor	32/9	papuľa	1
dedína	3	očko	32/7	polovička	1
desiatok	1	oko	10/4	riť	1
druh	1	rypák	18/4	smrad	1
dvorček	1	srdce	7/3	spôsob	1
faraón	1	štetina	6/1	šunka	1
hviezda	1	telo	3/1	tkanivo	2
jarmok	1	tvár	5/1	zub	1
klietka	1	ucho	13/3		
kolienko	1	válov	1/1		
korýtko	1	vnútornosti	1/1		
krok	1	výkal	1/2		
ksicht	3				
kvičanie	1				
kvikanie	2				
kvikot	1				
labka	1				
lajno	2				
lebka	1				
líce	1				
maska	1				
mechúr	5				
mena	1				
mozoček	1				
náboženstvo	1				
náhlad	1				
nákaza	2				
nebesia	1				
noha	1				
novorodenec	1				
nožička	5				
očičko	1				
okáň	1				
palác	1				
panghart	1				
pankreas	1				
paprčka	2				

pasažier	1		
pastvina	1		
pečeň	1		
pečienka	1		
pohľad	1		
pohroma	1		
prdel	2		
prekvapenie	1		
pseudomor	1		
rod	1		
rodinka	1		
rypáčik	2		
samček	2		
slivka	1		
tenký	1		
trh	1		
tuk	2		
volanie	1		
vpád	1		
výkrmňa	1		
výlučok	2		
zadok	2		
zakrochkanie	1		

Peter Ďurčo

Ešte k sporu prasací – prasačí. V súvislosti so sporom o podobu *prasacia* či *prasačia* chrípka uverejnil Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied na svojej internetovej stránke takéto stanovisko: „Historicky pôvodná a v slovníkoch od začiatku 19. storočia doložená je v slovenčine podoba *prasací*. Pod vplyvom kontaktov s inými jazykmi a iných faktorov funguje aj novšia analogická podoba *prasa-čí*“. To znamená, že sa týmto realistickým konštatovaním uznala opodstatnenosť oboch znení, čo treba oceniť preto, že je v ňom vyjadrené expertné stanovisko, ale odráža sa aj to, že jazykovedci používanie jazyka neposudzujú za zatvorenými oknami slonovinej veže. Pripomeňme, že toto lakonické stanovisko ústavu je reakciou najmä na petíciu, ktorou bol JÚLŠ SAV a niektorí jeho pracovníci zaplavení. Uvedená petícia mala takéto znenie: „Ja dolupodpísaný Slovak budem vo svojej reči naďalej hovoriť vždy *prasačia chrípka* a želim si, aby toto slovo bolo opäť zaradené do Slovníka slovenského jazyka“. V dejinách jazykovej kultúry a jazykovej výchovy ešte nebol zaznamenaný taký odhodlaný a taký masívny protest, akým sa v tejto veci prezentovali používatelia jazyka. Pred pár mesiacmi bol tento problém taký naliehavý, že s ústavnými pracovníkmi začínali ich známi konverzáciu pri bežných stretnutiach otázkami, kto vymyslel formu *prasací*, či má v tom prsty Jazykovedný

ústav a ako je to teda správne. V súčasnosti otázka už nie je taká akútna, verejnosť sa upokojila a médiá pri referovaní o príslušnej chrípke začali používať skôr označenie *mexická chrípka* alebo *chrípka typu A (H1N1)*. Tie médiá, ktoré ostali pri názve odvodenom od základu prasa, dnes už používajú zväčša iba formu *prasacia chrípka*. Znamená to, že tieto médiá sa priklonili k podobe *prasací*, lebo pochopili, že práve tento tvar je správnejší a slovenskejší? Nemyslíme si to. Rozhodujúcu úlohu tu zohrala obava z pokút, súvisiacich s novelou Zákona o štátnom jazyku SR, ktorú v medzičase presadilo Ministerstvo kultúry SR a schválil parlament.

Nech je motív tohto správania médií akýkoľvek, dôležité je, že k takejto zmene dochádza a bude to treba v budúcnosti zohľadniť aj pri spracúvaní príslušného hesla v Slovníku súčasného slovenského jazyka, ktorý viac než iné lexikografické diela vychádza zo živých noriem jazyka. V súčasnosti však ostáva v platnosti to, čo sa konštatuje na internetovej stránke ústavu a čo vyplýva aj z predchádzajúcej analýzy Petra Ďurča.

Slavomír Ondrejovič